

VALTIONEUVOSTON KANSLIA

Näkökulmia sosiaaliseen kestävyyteen

Näkökulmia sosiaaliseen kestävyyteen

Julkaisija: VALTIONEUVOSTON KANSLIA		KUVAILULEHTI 22.01.2009	
Tekijät OSA 1: Mikko Kautto, Janne Salonen, Helka Hytti, Jukka Lassila, Jukka Pirttilä, Juha Rantala, Ismo Risku, Ilpo Suoniemi ja Reijo Vanne OSA 2: Anne Birgitta Pessi OSA 3: Robert Hagfors ja Jouko Kajanoja		Julkaisun laji Raportti	
		Toimeksiantaja Valtioneuvoston kanslia	
		Toimielimen asettamispäivä	
Julkaisun nimi Näkökulmia sosiaaliseen kestävyteen			
Julkaisun osat OSA 1: Eläketurvan sosiaalinen kestävyys, OSA 2: Selvitys altruismista ja sosiaalisesta kestävydestä, OSA 3: Hyvinvointialtio ja sosiaalinen pääoma sosiaalisen kestävyden perustana			
Tiivistelmä Raportin tavoitteena on valottaa sosiaalisen kestävyden määritelmää ja sen tulkintoja kolmen erillisen artikkelin avulla. Raportin ensimmäisessä artikkelissa tarkastellaan eläketurvan sosiaalista kestävyttä. Koska käsitteelle ei ole vakiintunutta sisältöä, aluksi esitellään lyhyesti erilaisia kestävyteen yhdistettyjä ulottuvuuksia. Kestävyysnäkökulma on hyödyllinen pitkän aikavälin arviointityössä ja politiikan suunnittelussa. Sosiaalisen kestävyden arviointi tuo kestävyyskeskusteluihin uudenlaista sisältöä. Sosiaalisen kestävyden kirjallisuuteen ja eläketurvaa koskevan arviointitiedon pohjalta artikkelissa eritellään viisi eri lähestymistapaa teemaan. Työn konkreettinen anti perustuu viimeisimpiin tutkimus-, tilasto-, laskelma- tai arviointityön lähdeaineistoihin. Esitetyn materiaalin perusteella nostetaan esille joitakin eläketurvan pitkän aikavälin kehitykseen liittyviä mahdollisia pulmakohteita. Tällä hetkellä ongelmallinen eläkeläisnaisten köyhyys on seurausta naisten työmarkkinahistoriasta, vastaavasti tulevaisuudessa työttömyyden jättämät aukot eläketurvassa näkyvät eläkeläisköyhyytenä. Eläkkeiden määräytymissäännöistä voi puolestaan nostaa esille kansan- ja työeläkkeiden erilaisen indeksoinnin, mikä eriyttää eläkejärjestelmiä ja niiden saajaryhmiä toisistaan. Sääntöihin liittyy myös työkyvyttömyyseläkkeeltä vanhuseläkkeelle siirryttäessä sovellettava elinaikakerroin, jolla voi olla köyhyyttä lisäävä vaikutus. Raportin toinen artikkeli hahmottaa suomalaisten keskinäisen tuen ja yhteiskuntaan luottamisen tulevaisuutta altruismien kautta. Artikkelin tavoitteena on valottaa sosiaaliseen kestävyteen liittyen suomalaisen oikeudenmukaisuuden tilaa ja yhteisöllisyyden tiiviyyttä. Oikeudenmukaisuus on tulosten mukaan terveellä pohjalla. Yhteisöllisyyden tiiviyydessä on luottamukseen liittyen havaittavissa rakoja ja aukkokohotia. Tulosten mukaan yksilöiden omaa vastuuta hyvinvoinnista peräänkuulutetaan vahvasti ja samalla omaan vastuuseen luotetaan eniten. Toisaalta suomalaiset odottavat vahvasti niin julkisen sektorin kuin lähimmäisavunkin roolin kasvua suomalaisten hyvinvoinnissa. Julkisen sektorin tukea odotetaan erityisesti asunnottomien, varattomien, kuten myös vammaisten ja mielenterveysongelmaisten kohdalla. Raportin kolmannessa artikkelissa arvioidaan sosiaalista kestävyttä tutkimalla sosiaalipoliittisen panostuksen vaikutuksia kestävyteen. Artikkelissa esitetään hyvän kehän hypoteesi, jonka mukaan sosiaalinen panostus vähentää eriarvoisuutta, eriarvoisuuden väheneminen vahvistaa sosiaalista pääomaa ja sosiaalinen pääoma lisää yleistä hyvinvointia, jonka seurauksena kansalaiset antavat tukensa sosiaalipoliittisille panostuksille. Tarkastelun keskeinen selitettävä muuttuja on hyvinvointi. Aineistona on käytetty tilastotietoa lukuisista indikaattoreista, jotka kuvaavat hypoteesin osatekijöitä eli sosiaalipoliittista panostusta, eriarvoisuutta, sosiaalista pääomaa ja hyvinvointia. Tulosten mukaan näyttää mahdolliselta ja uskottavalta, että sosiaalipoliittinen panostus vähentää eriarvoisuutta, se vahvistaa sosiaalista pääomaa seurauksena kasvanut hyvinvointi ja samalla kasvava tuki toimintamallille. Tällainen toimintamalli tukitaan artikkelissa sosiaalisesti kestäväksi.			
Avainsanat Ikääntyminen, ikääntymispolitiikka, sosiaalinen kestävyys			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009		ISSN	ISBN (painettu)
Kokonaissivumäärä 102	Kieli Fi	Luottamuksellisuus julkinen	ISBN (PDF)
Kustantaja Valtioneuvoston kanslia Julkaisu PDF:nä: www.vnk.fi/julkaisut Lisätietoja: julkaisut@vnk.fi		Taitto Iris Koskela-Näsänen, talousneuvoston sihteeristö	
Julkaisun jakelu ja välitys julkaisut@vnk.fi		Painopaikka Valtioneuvoston kanslia	

ESIPUHE

Ikääntymiseen varautuminen on ollut Suomessa vuosia keskeinen politiikkakysymys. Myös monia uudistuksia on tehty. Tärkein näistä on vuonna 2005 voimaan astunut eläkeuudistus.

Vuonna 2004 Matti Vanhasen I hallitus antoi tulevaisuusselonteon väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikääntymiseen varautumisesta. Selontekoon sisältyi myös seurantavelvoite. Ensimmäinen laajempi selvitys ajoitettiin tehtäväksi vuonna 2008. Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmassa todetaan puolestaan, että ”hallituskauden aikana arvioidaan väestön ikääntymiseen varautumisen riittävyys niin, että tarvittaviin uudistuksiin ryhdytään vielä hallituskauden aikana.”

Pääministeri antoi näihin kirjauksiin viitaten 22.11.2007 talousneuvoston sihteeristölle tehtäväksi laatia ikääntymiskehitystä, sen vaikutuksia ja ikääntymispolitiikkaa koskeva selvitys. Hankkeen tavoitteeksi määriteltiin päivittää kuva väestökehityksestä sekä muodostaa kokonaisnäkemys ikääntymiskehityksen vaikutuksista, toteutetusta tai päätetystä varautumispolitiikasta sekä uusien politiikkatoimien tarpeesta. Siltä osin kuin uusia politiikkatoimia pidettäisiin tarpeellisena, selvityksessä olisi hahmoteltava politiikkavaihtoehtoja.

Hanketta varten asetettiin asiantuntijaryhmä, jonka puheenjohtajaksi määrättiin talousneuvoston sihteeristön päällikkö ja jäseniksi kutsuttiin 14 asiantuntijaa eri organisaatioista.

Ikääntymiskehityksen ja -politiikan eri osa-alueita tarkasteltiin yksityiskohtaisesti 8 osahankkeessa. Näistä yksi käsitteli sosiaalista kestävyyttä. Tätä osahanketta koordinoi osastopäällikkö Mikko Kautto Eläketurvakeskuksesta. Osahankkeen toteuttamiseen osallistuivat johtava taloustutkija Robert Hagfors (Kela), johtava tutkija Helka Hytti (Kela), tutkimusjohtaja Jukka Lassila (ETLA), tutkimusjohtaja Sakari Kainulainen (Diakonia-ammattikorkeakoulu), dosentti Jouko Kajanoja, yliopistonlehtori Anne B. Pessi (HY), tutkimuskoordinaattori Jukka Pirttilä (PT), ekonomisti Juha Rantala (ETK), kehityspäällikkö Ismo Risku (ETK), professori Juho Saari (KuY), ekonomisti Janne Salonen (ETK), tulosaluejohtaja Jussi Simpura (Stakes), erikoistutkija Ilpo Suoniemi (PT) ja kehityspäällikkö Reijo Vanne (TELA).

Raportti sisältää kolme eri kirjoittajien itsenäisesti laatimaa artikkelia. Kunkin artikkelin laatijat vastaavat sen sisällöstä. Hankkeen tuotoksia on myös Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä 4/2008 julkaistu analyysi sosiaalisen kestävyyden käsitteestä ja mittaamisesta. Osahankkeen tuloksia on hyödynnetty koko selvityshankkeen loppuraportissa. Erityisesti eläketurvan tasoa koskevat osat loppuraportissa perustuvat tässä raportissa julkaistuun materiaaliin. Sosiaalisen kestävyyden käsitteen sisältö ei ole vakiintunut. Artikkelien perusteella sosiaalisen kestävyyden näkökulmien tarkastelu on kuitenkin erittäin tärkeä osa ikääntymispolitiikkaa. Tähän perustuu myös yksi tärkeä loppuraportin suositus: sosiaalisen kestävyyden säännöllinen arviointi olisi nostettava julkisen talouden kestävyysarvioinnin rinnalle ja luotava sille tämän edellyttämät menettelytavat.

Talousneuvoston sihteeristön puolesta esitän lämpimät kiitokset Mikko Kautolle ja kaikille muille osahankkeeseen osallistuneille sekä tutkimussihteerille Iris Koskela-Näsäselle, joka on vastannut raportin viimeistelystä.

Vesa Vihriälä
talousneuvoston sihteeristön päällikkö

SISÄLLYS

ESIPUHE	5
---------------	---

OSA 1:

ELÄKETURVAN SOSIAALINEN KESTÄVYYS	9
1 JOHDANTO	11
1.1 Taloudellisesta, sosiaalisesta ja poliittisesta kestävydestä	11
1.2 Mitä on eläketurvan sosiaalinen kestävyys?	12
2 NÄKÖKULMIA ELÄKETURVAN SOSIAALISEEN KESTÄVYYTEEN	15
2.1 Toimeentulon riittävyys	15
2.2 Eläkkeiden ja toimeentulon jakautuminen	20
2.3 Eläkkeen taso tulevaisuudessa	25
2.4 Eläkejärjestelmän tulevaan kehitykseen liittyviä kysymyksiä	30
2.5 Eläkejärjestelmään liittyvät odotukset	33
3 PÄÄTELMÄT	34
LÄHTEET	36

OSA 2:

SELVITYS ALTRUISMISTA JA SOSIAALISESTA KESTÄVYYDESTÄ	39
1 JOHDANTO	41
2 TULOKSET	42
2.1 Suomalaiset – auttajakansa	42
2.2 Suomalaisen luottamus avun lähteisiin	43
2.3 ”Avun ydinkolmion” vastuuta peräänkuulutetaan: oma-apu, lähimmäisapu, valtio	45
2.4 Lähimmäisvastuun ja -luottamuksen tulevaisuus	49
3 POHDINTA	50
KIRJALLISUUS	55

OSA 3:

HYVINVOINTIVALTIO JA SOSIAALINEN PÄÄOMA SOSIAALISEN KESTÄVYYDEN PERUSTANA	57
1 JOHDANTO	59
2 AIKAISEMMAT LÄHESTYMISTAVAT	59
3 TEORIA	61
3.1 Hyvinvoinnin tuotanto	61
3.2 Hyvä kehä	63
3.3 Välilliset vaikutukset	65
4 AINEISTO	67
4.1 Maat ja indikaattorit	67
4.2 Sosiaalipoliittinen panostus	69
4.3 Eriarvoisuus	72
4.4 Sosiaalinen pääoma	75
4.5 Hyvinvointi ja luottamus	78
5 HYVÄ KEHÄ RAKENNEYHTÄLÖMALLILLA TARKASTELTUNA	81
5.1 Korrelaatiotarkasteluja	81
5.2 Hyvän kehän rakenneyhtälömalli	83
6 YHTEENVETO	86
KIRJALLISUUS	88
Liitetaulukko 1. Spearmanin korrelaatiot	91
Liite 1. Latenttien muuttujien CFA-tulokset	92
Liite 2. Rakenneyhtälömallin (SEM) estimointimenetelmä ja tulokset	97

OSA 1

Eläketurvan sosiaalinen kestävyys

*Mikko Kautto, Janne Salonen, Helka Hytti, Jukka Lassila,
Jukka Pirttilä, Juha Rantala, Ismo Risku, Ilpo Suoniemi ja Reijo Vanne*

1 JOHDANTO

1.1 Taloudellisesta, sosiaalisesta ja poliittisesta kestävydestä

”Taloudellinen kestävyys” on käsitteenä tullut tutuksi useassa yhteydessä. Selkeimmin se yhdistyy julkistalouden kestävyyttä koskevaan laskelmatyöhön. Laskelmatyön keskeinen tavoite on ennakoida julkisten menojen kehitystä ja arvioida menojen kokonaisuutta suhteessa kehittyviin verotuksesta saataviin tuloihin. Kestävyyslaskelmien perusteella voidaan puhua myös erilaisista julkistalouden kestävyyttä kuvaavista tunnusluvuista kuten kestävyysvajeesta. Kestävyyslaskelmien tekemiseen, taloudellisen kestävyuden sisältöön ja sitä kuvaaviin tunnuslukuihin liittyy paljon sopimuksenvaraisia asioita.¹

Eläketurvan rahoituksellinen tai laajemmin taloudellinen kestävyys on ollut esillä kaikissa eläketurvan kehittäneissä maissa. Eläketurvan rahoitus on usein perusteiltaan jakojärjestelmätyyppinen, ts. maksussa olevat eläkkeet rahoitetaan työssäkäyntiin liittyvillä maksuilla. Väestörakenteen muuttuessa tavalla, joka lisää eläkkeensaajien osuutta työssäkäyvään väestöön verrattuna jakojärjestelmätyyppinen rahoitusratkaisu edellyttää maksujen nostamista tai etuuksien leikkaamista ja nostaa samalla esille rahoitusratkaisun oikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä.

Suomessa eläketurvan rahoitus on toteutettu osin rahastoivalta pohjalta, joskin jakojärjestelmän luonne on suurempi. Maassa on toteutettu eläketurvaan liittyviä rahoituksellista kestävyyttä parantavia uudistuksia 1990-luvun alusta lähtien. Tulevien eläkemenojen suuruuteen on vaikutettu eläkkeen määräytymistä koskevilla muutoksilla. Eläkkeelle siirtymiseen on vaikutettu poistamalla varhaisia eläkkeelle siirtymisen reittejä ja muuttamalla niiden ehtoja. Rahastointia on lisätty. Vuoden 2005 suuri eläkeuudistus tähtäsi ensisijaisesti juuri tulevan väestömuutoksen vaikutusten huomioimiseen ja rahoituksellisen kestävyuden parantamiseen. Se toi muun muassa näkyvämpiä kannustimia työntekoon, paransi aktuaarista vastaavuutta eläkkeen karttumisen osalta ja teki mahdolliseksi joustavan eläkeiän 63–68-vuoden iässä. Samassa yhteydessä päätettiin merkittävästä järjestelmän luonteeseen pitkällä aikavälillä vaikuttavasta automaattisesta vakauttajasta eli elinaikakertoimesta, joka sopeuttaa yksilölle maksuun tulevan eläkkeen suuruutta odotettavissa olevan elinajan muutoksiin. Myös sijoittamista koskevaa lainsäädäntöä on muutettu. Tämän uudistamisen tavoitteena oli mahdollistaa rahastoidulle osuudelle korkeampi tuotto sijoitusriskiä kasvattamalla.

Taloudellisen kestävyuden vastinparina termi ”sosiaalinen kestävyys” esiintyy Suomessakin yhä useammin. Sosiaalisesta kestävyydestä muistutetaan usein niissä yhteyksissä, joissa on puhe julkistalouden rahoituksellisesta kestävyydestä. Sosiaalinen kestävyys kuulostaa lähtökohtaisesti tavoittelemisen arvoiselta asialta mutta silmiinpistävää on, että harvemmin määritellään tarkemmin mitä oikeastaan peräänkuulutetaan (Kautto & Metso 2008). Eläketurvan yhteydessä sosiaalinen kestävyys on usein yhdistetty eläketurvan riittävyteen.

Taloustieteissä ja politiikan tutkimuksessa puhutaan eläketurvan yhteydessä ajoittain myös ”poliittisesta kestävyydestä”. Yhtäältä poliittisen päätöksenteon ennustamattomuus tai poliiti-

¹ Julkisen talouden kestävyyttä käsitellään monipuolisesti esimerkiksi Valtiovarainministeriön julkaisuissa; Julkisen talouden liikkumavara (2007), Suomen vakausohjelman tarkistus (2007), sekä Euroopan komission ikääntymislaskelmissa (2006).

tikkojen mahdollinen halu tehtyjen sitoumusten muuttamiseen muodostaa ennustettavuudelle riskin. On tuotu esille se, että kansalaisilla tulisi olla kohtuullisen selkeä tieto eläketurvan kehityksestä, jotta omaehtoisen varautumistarpeen arviointi olisi mahdollista.

Toisaalta poliittinen kestävyys liittyy usein äänestyskäyttäytymisen tutkimiseen ja keski-ikäisen äänestäjän suuntautumiseen. Väestömuutos nostaa mediaaniäänestäjän keski-ikää ja tuottaa yhä suuremman joukon iäkkäitä eläkeiässä tai sitä lähellä olevia äänestäjiä, joilla voi olla halua käyttää joukkovoimaansa itselle edullisiin ratkaisuihin.

Politiikantutkimuksessa kiinnitetään huomiota myös päätösten syntymekanismeihin. Poliittista kestävyyttä voi arvioida esimerkiksi osallisuudella päätöksentekoon. Myös päätöksentekoon vaikuttamista voi arvioida poliittisen kestävyuden näkökulmasta.

Kestävydestä voidaan siis puhua ja huolehtia monin eri tavoin. Kestävydestä puhumisen juuret ovat ympäristön kestävyteen liittyvässä ajattelussa ja työssä. Vähitellen ekologisen kestävyuden lisäksi on ruvettu puhumaan taloudellisesta, sosiaalisesta, institutionaalisesta, kulttuurisesta ja poliittisesta kestävydestä. Kestävyystermeille on yhteistä se, että niillä kiinnitetään huomiota pitkälle aikavälille ja sukupolvien väliseen reiluuteen. Myös eri politiikka-aloilla tehtyjen päätösten vaikutukset muille alueille on näkökulma, jota painotetaan. (Kautto & Metso 2008.)

Sosiaaliseen kestävyteen on usein katsottu kuuluvan ainakin oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon ja vaikutusmahdollisuuksien. Lisäksi termiin liittyy yhteisöllinen sisältönsä. Ehkä juuri yleisestä ja leveästä sisällöstään johtuen erityisesti sosiaalinen kestävyys vaikuttaisi osoittautuneen vaikeaksi mitata. Vakiintuneen määritelmän ja hyvän esimerkin puuttuessa se, miten eri järjestöt ja maat käytännössä sosiaalista kestävyttä mittaavat vaihtelee suuresti. Indikaattorikokoelmissa ei esitetä käsitteiden ja mittareiden välistä suhdetta. Olemassa olevista indikaattorilistauksista on siten vaikea tulkita mitä ulottuvuutta tai sen mahdollista osasisältöä indikaattorit kuvaavat. Ne tuntuvat usein irrallisilta politiikkadokumenttien juhlaviin tavoitteisiin nähden. (Kautto & Metso 2008.)

Silloin kun sosiaaliselle kestävyydelle on esitetty seurantaindikaattoreita, on nähtävissä, että suuri osa indikaattoreista on tuttuja muista yhteyksistä. Käytettyjen indikaattoreiden voi tulkita koskevan perustarpeita tai valmiuksia (esim. lukutaito) tai elämänhallinnan kannalta olennaisia resursseja (esimerkiksi tulot ja työllisyys/työttömyys). Osa kuvaa oikeudenmukaisuuden toteutumista väestössä (esimerkiksi köyhyysaste). Kolmas indikaattorijoukko liittyy yhteisön koheesioon (esimerkiksi kansalaisten äänestysosallistuminen), joskin nämä jälkimmäiset indikaattorit voi tulkita myös institutionaalisen tai poliittisen kestävyuden mittareiksi.

Kestävyysmittareille ei siis ole yhtä ohjenuoraa ja esimerkiksi sosiaalisen kestävyuden mittareista kiinnostunut lukija on pitkälti oman tulkintansa varassa. Sinänsä positiivista on, että valinnanvaraa ja aineksia kestävyystavoitteiden seurannassa on. (Kautto & Metso 2008.)

1.2 Mitä on eläketurvan sosiaalinen kestävyys?

Ympäristön tilaa kuvaavassa kestävästä kehityksen tarkastelussa on kehitetty erilaisia mittareita, joilla arvioidaan luonnon kantokyvyn ja ihmisen toiminnasta aiheutuvien seurausten tasapainotilaa. Esimerkiksi ns. ekologinen jalanjälki pyrkii mittaamaan ihmisen aiheuttaman

kuormituksen määrää ja yhdistämään siihen luonnon selviytymistä tai uusiutumista kuvaavaa tietopohjaa. Tehdyillä määrittelyillä on mahdollista tuottaa tulevaisuutta koskevia ennustekuvia ja erilaisia vaihtoehtoisia kehityskulkuja.

Taloudellisen kestävyys tutkimisessa on otettu käyttöön yhteisiä laskelmakehikkoja, sovittu erilaisista oletuksista sekä aineistoista, joilla tulevaisuuteen ulottuvia laskelmia tehdään. Myös terminologiaa on hiottu ottamalla käyttöön kestävyys liittyviä erilaisia termejä, joille on löydettävissä operationalisointi. Tällainen termi on esimerkiksi ”kestävyysvaje” (tai ”kestävyyskuilu”, sustainability gap).

Mutta miten tahansa sosiaalinen kestävyys käsitteellistetäänkin, ollaan sen edessä, ettei tulevan kehityksen arvioimiseksi ole käytössä vastaavia laskelmakehikkoja. Sosiaalinen kestävyys on määritelmäyritysten perusteella riippuvainen väestön hyvinvoinnin tilasta ja jakautumisesta, mahdollisesti sekä yksilöiden tilaa kuvaavista objektiivisista ja subjektiivisista mittareista että yhteisön tilaa kuvaavista tiedoista. Sosiaalisen kestävyys tulevaisuuden arvioimiseksi ei siten ole myöskään vaihtoehtoislaskelmia tai herkkyystarkasteluja.

Ymmärrettävästi myöskään eläketurvan sosiaaliselle kestävyydelle ei ole yhtä aukotonta määritelmää eikä sosiaalisen kestävyys toteutumisen tai politiikkatoimien vaikutusten arvioinnille ole kehittynyt vakiintuneita tapoja.² Käsillä olevaa koostetta voi pitää ensimmäisenä yrityksenä hahmottaa niitä tekijöitä, joita käsitteen sisällön puolesta – aineisto- ja menetelmärajaukset huomioiden – voisi olla mielekästä ottaa huomioon eläketurvan sosiaalisesta kestävyydestä puhuttaessa.

Työn lähtökohtana on ollut eläketurvalle asetettujen sosiaalisten tavoitteiden toteutuminen lähihistoriassa ja tällä hetkellä. Eläketurvan pääasialliset sosiaaliset tavoitteet liittyvät toimeentulon turvaamiseen, yhtäältä köyhyyden torjumiseen ja toisaalta totutun kulutustason säilyttämiseen. Kyse on pitkälti taloudellisesta toimeentulosta, joskin tähän liittyvät laajemmat hyvinvointitavoitteet ovat ilmeiset.

Toimeentulon arvioinnille on olemassa vakiintuneita eläkerekistereihin ja laajemmin tulotietoihin perustuvia menetelmiä, joilla voidaan arvioida eläkkeensaajien tulotasoa ja sen kehitystä sekä suhdetta muihin väestöryhmiin. Samoilla aineistoilla mahdollistuu myös oikeudenmukaisuuden arvioiminen, kun mittareina käytetään tulonjaon tasaisuutta tai erilaisia köyhyysmittoja kuten suhteellista köyhyyttä.

Sosiaaliselle kestävyydelle esitettyjen määritelmäyritysten pohjalta voi soveltaa, että eläketurvan sosiaalisessa kestävyudessa on ensinnäkin kyse *toimeentulon riittävydestä*, ts. taloudellisen turvallisuuden tai perusturvan toteutumisesta ja toiseksi *toimeentulon jakautumisen oikeudenmukaisuudesta*.

Edellä todettiin, että kestävyysajattelulle on tyypillistä tulevaisuuteen tähyäminen ja tulevan kehityksen ennakoiminen. Eläketurvaa koskevat sitoumukset ovat pitkäjänteisiä ja ennakoimista sekä tulevaisuuteen suuntautunut mallipohjainen tutkimustyö ovat myös Suomessa vakiintuneita aloja. Toisin kuin yleisissä sosiaalista kestävyyttä koskevissa yhteyksissä muistioon on

² Joitakin tulevaisuuteen suuntautuneita mittariyrityksiä kyllä on. Esimerkiksi taloustieteellisessä eläkkeiden kehitystä arvioivassa tutkimuksessa on sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta ja sen kehitystä tarkasteltu eri sukupolvien saamien sijoitustuottojen avulla (Lassila & Valkonen 2008).

täten voitu sisällyttää materiaalia *laskelmista, jotka kertovat tulevista eläkkeistä, niiden tasosta ja suhteesta keskimääriin ansiotuloihin*. Tässä yhteydessä on keskimääräisen kehityksen lisäksi mahdollista esittää myös laskelmia eri sukupolvien eläketuotoista.³

Edelleen tilastojen, laskelmatyön ja mallipohjaisen tutkimuksen keinoin on tehtävissä asiantuntija-arvioita suomalaisen eläketurvajärjestelmän rakenteen kehityksestä nykyisillä määräytymissäännöillä ja niiden mahdollisista sosiaalisista seurauksista. Muistioon on sisällytetty tehdyn työn perusteella sellaisia *eläketurvan määräytymisen luonteeseen liittyviä kysymyksiä, joilla on pitkällä aikavälillä väestön taloudelliseen toimeentuloon tai sen jakautumisen oikeudenmukaisuuteen liittyviä loogisia seurauksia*.

Sosiaaliseen kestävyyskuuluu määritelmällisesti myös yhteisöllinen ulottuvuus. Se mitä yhteisöllinen ulottuvuus konkreettisesti on, ei ole aivan helppo määritellä ja siksi on ymmärrettävää, että tällaista kestävyysyhteisöllistä ulottuvuutta on mitattu harvoin. Yhteisölliseen puoleen kuuluu luottamukseen liittyviä asioita. Luottamus voi periaatteessa kohdistua poliittiseen päätöksentekoon, järjestelmän tulevaisuuteen, suhteisiin toisiin ihmisiin tai läheisten/yhteisön hyvinvoinnin kehitykseen. Luottamusta voi pitää merkittävänä ennakoitavuutta vahvistavana tekijänä. Lähtökohtana on ollut, että eläketurvan sosiaalisessa kestävyyskuudessa on kyse myös eläketurvaa takaavaan *eläkejärjestelmään ja sen yhteiskunnalliseen merkitykseen ja kehitykseen kohdistuvista odotuksista*.

Aikaisempien tai hyvien ohjaavien esimerkkien puuttuessa lähestymme eläketurvan sosiaalista kestävyyskuutta seuraavassa näillä viidellä eri tavalla. Toimeentulon riittävydestä, jakautumisen oikeudenmukaisuudesta sekä eläkkeiden tulevasta tasosta on olemassa empiiristä tutkimus- tai arviointitietoa. Eläketurvan rakenteen kehityksen seurauksista ja kansalaisten näkemysistä saatavilla oleva tieto on luonteeltaan hieman toisenlaista pohjautuessaan asiantuntija-arvioihin ja mielipidetiedusteluihin. Eläketurvan sosiaalista kestävyyskuutta arvioidaan siis huomioimalla

1. toimeentulon riittävyys, ts. taloudellisen turvallisuuden tai perusturvan toteutumista,
2. toimeentulon jakautumista,
3. laskelmia, jotka kertovat tulevasta eläkkeistä, niiden tasosta ja suhteesta keskimääriin ansiotuloihin,
4. eläketurvan määräytymiseen liittyviä kysymyksiä, sekä
5. eläkejärjestelmään ja sen yhteiskunnalliseen merkitykseen ja kehitykseen kohdistuvia odotuksia.

Näkökulmat ovat toisiaan täydentäviä emmekä halua väittää, että eläketurvan sosiaalisen kestävyyskuuden arviointi tyhjentyisi vain tässä esitettyjen ulottuvuuksien tai tarkasteluohjeiden varaan.⁴ Ei ole myöskään itsestään selvää, mitä eri näkökulmien sisällä tulisi tarkastella. Esimerkiksi sen arvioiminen, miten järjestelmä vastaa kansalaisten oikeudentajua ja käsitystä oikeudenmukaisuudesta voisi olla oma kokonaisuutensa tai osa eläkejärjestelmään kohdistuvia odotuksia. Tarkoitus on ollut koota sellaista materiaalia, joka voisi olla hyödyksi sosiaalista kestävyyskuutta arvioitaessa ja toisaalta täydennyksenä eläketurvan rahoituksellista (taloudellista)

³ Toisaalta esimerkiksi eläketulon jakautumisesta, eläkkeensaajien tuloerojen laajuudesta tai köyhien osuudesta vaikka vuonna 2020 ei ole laskelmia.

⁴ Esimerkiksi sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus voisi olla oma alakohtansa. Sukupolvikysymyksiä on käsitelty erikseen talousneuvoston sihteeristön koordinoimassa ikääntymiseen varautumisen riittävyyskuutta arvioineissa asiantuntijatyöryhmissä ja sen yhteydessä toteutetussa poliittisen kestävyyskuuden osahankkeessa.

ja poliittista kestävyttä koskeville arvioille. Viime kädessä kestävyttä koskevissa päätelmissä tulisi pystyä sovittamaan yhteen erilaiset kestävyttä koskevat arvoinnit sillä etuuksien rahoitus ja niiden taso ovat erottamattomasti toisistaan riippuvaisia.

Yksi selvä puute on, että tulevaa taloudellisen hyvinvoinnin jakautumista ei olemassa olevilla välineillä eikä siihen vaikuttavien oletusten paljouden takia nähty mahdolliseksi ennakoida systemaattisesti ja luotettavalla tavalla tämän käsillä olevan työn yhteydessä. Aiheesta on tosin olemassa joitakin tuoreita kansainvälisiä kokeiluja (Brewer ym. 2007), joiden pohjalta voi miettiä mahdollisuuksia tehdä vastaavia arviointeja Suomessakin.

Toinen erityisesti tulkintoihin ja päätöksentekoon vaikuttava vaikeus liittyy esitettyihin numerotietoihin. Siinä missä julkistalouden kestävyysvaje tai eläkevakuutusmaksun taso antavat kohtuullisen selkeästi tulkittavissa olevia lukuja päätöksentekoa varten, sosiaalisesta kestävydestä ei ole saatavissa vastaavaa tulkinnan helppoutta. Väestön hyvinvoinnin ja sen jakautumisen tilasta yleisesti kertovat numerot helposti yksinkertaistavat monimutkaista realiteettia. Pelkästään nykyhetken tulkinta olemassa olevien tietojen pohjalta ei ole yksiselitteistä; onko esimerkiksi eläkkeiden taso tai eläkkeensaajien köyhyysaste tai tulonjaon tasaisuuden aste nyt sosiaalisesti kestävä? Ei ole myöskään esitettävissä miten suuri muutos tarvittaisiin sosiaalisen kestävyden vakavaan heikentymiseen. Absoluuttisia vastauksia muistiossa esitetyt numerot eivät kerro, mutta luvut kertovat kehityksen suunnasta ja voivat auttaa lukijaa tekemään sosiaalisen kestävyden vahvistumisesta tai heikentymisestä omat päätelmänsä.

2 NÄKÖKULMIA ELÄKETURVAN SOSIAALISEEN KESTÄVYYTEEN

2.1 Toimeentulon riittävyys

Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä on laaja eri toimijoiden ja lakien kokonaisuus. Yksi tapa eritellä sosiaaliturvaa on erottaa rahaetuudet ja palvelut toisistaan. Siltikin, eri etuusmuotoja ja avustuksia on toistasataa. Sosiaaliturvaa on rakennettu vuosien ajan ja erilaisessa tilanteessa yksilö voi olla usean lain ja etuusjärjestelmän piirissä. Eläkkeensaajien toimeentulon arvioinnin kannalta tämä järjestelmän luonne on tärkeää ottaa huomioon: toimeentulon tasoon vaikuttavat kaikki tulonlähteet ja eri etuuksien yhteensovitus sekä verotus, ei yksistään eläketulot.

Eläkkeistä puhuttaessa keskeiset järjestelmät Suomessa ovat kansaneläke ja työeläke. Kansaneläkkeen piiriin kuulutaan maassa asumisen perusteella, työeläkkeiden piiriin työsuhteen (tai yrittäjänä tai maatalousyrittäjänä toimimisen) perusteella. Kansaneläkkeiden hallinnoinnista ja maksatuksesta vastaa KELA, työeläkkeistä puolestaan yksityiset eläkeyhtiöt, -säätiöt ja -kassat sekä julkisen puolen työeläkkeistä Kuntien eläkevakuutus ja Valtiokonttori.

Eläkkeensaajina yli neljäsosa väestöstä

Eläketurvakeskuksen kokoamien tilastojen perusteella vuoden 2007 lopussa eläkkeensaajia oli Suomessa 1,39 miljoonaa henkeä. Heistä yli 90 prosenttia sai työeläkettä ja puolet kansaneläkettä. Runsas 40 prosenttia sai samanaikaisesti sekä kansan- että työeläkettä. Vanhuuseläkkeensaajia oli tästä joukosta 980 tuhatta henkeä, työkyvyttömyyseläkkeen saajia 270 tuhatta henkeä. Perhe-eläkettä sai 290 tuhatta henkeä ja työttömyyseläkettä 50 tuhatta henkeä. (Eläketurvakeskuksen taskutilasto 2008.)

Keskimääräinen eläke oli vuoden 2007 lopussa 1 235 euroa

Keskimääräinen kokonaiseläke oli 31.12.2007 1 235 euroa; miehillä 1 406 euroa ja naisilla 1 101 euroa. Keskimääräinen kokonaiseläke on noussut, sillä se oli vuonna 1992 noin 1 000 euroa vuoden 2007 rahaksi muunnettuna. (Eläketurvakeskuksen rekisterit 2008.)

Vuodesta 1987 eläkeläiskotitalouksien toimeentulon taso on vuositasolla noussut noin 12 000 eurosta noin 17 500 euroon. 1990-luvun alun lamavuosina eläkeläisten toimeentulo ei (keskimäärin) heikentynyt, kuten tapahtui erityisesti ammatissa toimivien kotitalouksien kohdalla, joihin työttömyys kohdistui.

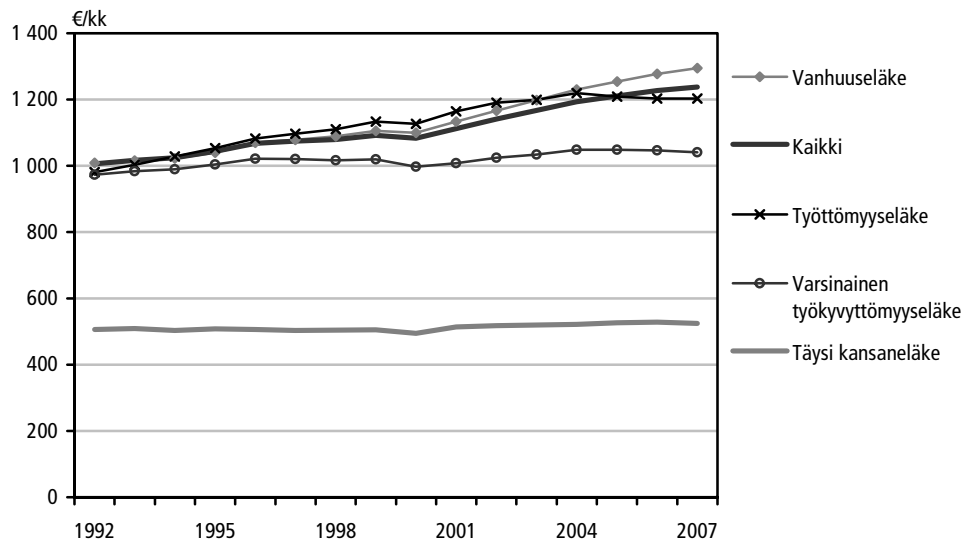
Kansaneläkettä ja työkyvyttömyyseläkettä saavilla heikoin kehitys

Vaikka eläkkeiden reaaliarvo on keskimäärin noussut, kehitys on eri eläkelajien osalta ollut erilaista. Työkyvyttömyyseläkkeiden ja kansaneläkkeiden taso on jo vuosia pysytellyt reaalisesti samalla tasolla (kuvio 1). Siten kansaneläkeläisten asema ja työkyvyttömyyseläkeläisten eläkkeet suhteessa yleiseen ansiotasoon ovat heikentyneet. (Eläketurvakeskuksen tilasto-osasto 2008.) Työkyvyttömyyseläkkeen tason suhteellinen heikentyminen selittyy ennen kaikkea saajien rakenteen muutoksella: lamavuosien jälkeen ns. täysitehoisten työkyvyttömyyseläkkeiden saajien määrä laski ja vapaakirjaeläkkeiden määrä nousi (Tuominen ym. 2008).

Eläkkeen ostovoima on kasvanut mutta eläkkeensaajan taloudellinen asema heikentynyt suhteessa palkansaajien tilanteeseen

Maksussa olevat vanhuuseläkkeet ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana kasvaneet reaalisesti keskimäärin 1,2 prosenttia vuodessa. Uusien vanhuuseläkkeiden taso on lähes 1 300 euroa kuukaudessa. Kasvua on ollut viimeisen kymmenen vuoden aikana noin 1,1 prosenttia vuodessa.

Kuvio 1 Omaeläkkeensaajien keskimääräinen kokonaiseläke eläkelajeittain vuosina 1992–2007, €/kk vuoden 2007 rahassa (pl. maatalouden erityiseläkkeet ja osa-aikaeläke).

Lähde: ETK, tilasto-osasto.

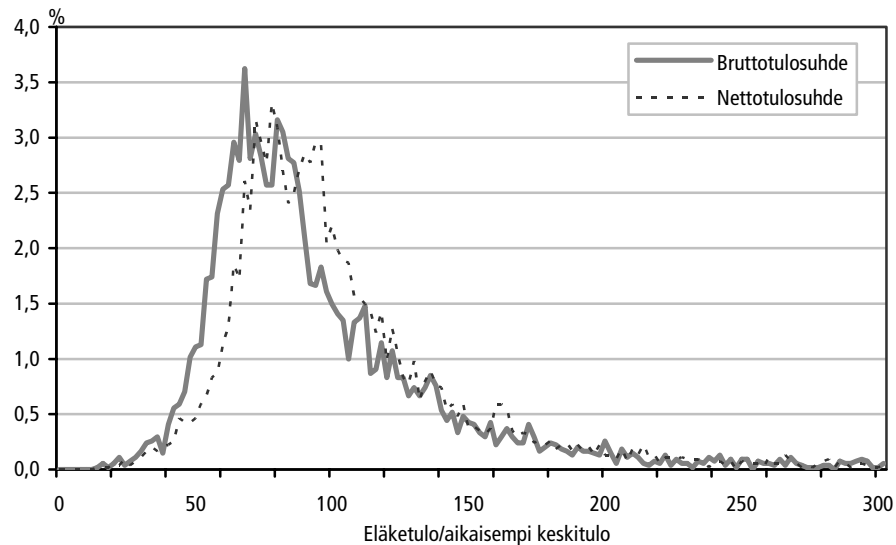
ETK:n rekisteritietojen valossa eläke on säilyttänyt arvonsa reaalisesti melko vakaana viimeisen 10-vuotisperiodin aikana. Toisaalta suhteessa muun väestön keskiansioihin eläkkeen arvo on hiljalleen pienentynyt. Taustalla on erityisesti palkansaajien tulojen myönteinen kehitys. Esimerkiksi vuonna 1996 eläkkeelle jääneillä eläkkeiden reaaliarvo on eläkeaikana hieman noussut, mutta suhteessa yleiseen ansiokehitykseen eläkkeet ovat jääneet jälkeen 4–8 prosenttiyksikköä. Vuosina 1995–2007 palkat ovat nimellisesti nousseet runsaat 50 prosenttia, työeläkkeet noin 25 prosenttia. Kuluttajahintojen nousu on ollut 20 prosenttia.

Keskimääräinen eläke on alle 50 % palkansaajien keskiansioista, omiin aikaisempiin ansioihin verrattuna eläkkeen korvausaste on työstä eläkkeelle siirtyneillä noin 60 %

Mielipidetutkimusten perusteella kansalaiset toivovat varsin yksituumaisesti lähes 70 prosentin korvaustasoa, kun eläke suhteutetaan palkkaan. Kelan ja Palkansaajien tutkimuslaitoksen toteuttamassa tutkimuksessa 95 prosenttia vastaajista toivoi korvausastetta 66 ja 71 prosentin välillä (Forma ym. 2007). Suhteessa keskiansioihin eläkkeen takaama korvausprosentti ei ole näin korkea. Lisäksi korvaustaso vähittäin heikkenee eläkkeellä ollessa.

Suoniemen ja Rantalan laskelmissa (2007a) eläkkeen korvausastetta on tarkasteltu usealla tavalla Tilastokeskuksen väestö- ja tulonjaon kokonaistilastosta poimitun laajan paneeliotoksen avulla (otos vuosilta 1995–2004). Yleisesti ottaen toimeentulo eläkkeelle siirryttäessä laskee melko vähän, kun tarkastelussa ovat mukana kaikki eläkkeelle siirtyneet. Bruttotulosuhteen mediaani on 84 prosenttia ja nettotulosuhteen hieman tätä korkeampi. Tulosuhteiden vaihtelu on kuitenkin suuri ja jakaumat ovat voimakkaasti vinoja oikealle (kuvio 2).

Kuvio 2 Eläkkeelle siirtyneiden brutto- ja nettotulosuhteiden jakaumat (suhteessa vuosien 1997–2001 keskituloihin), prosenttia.

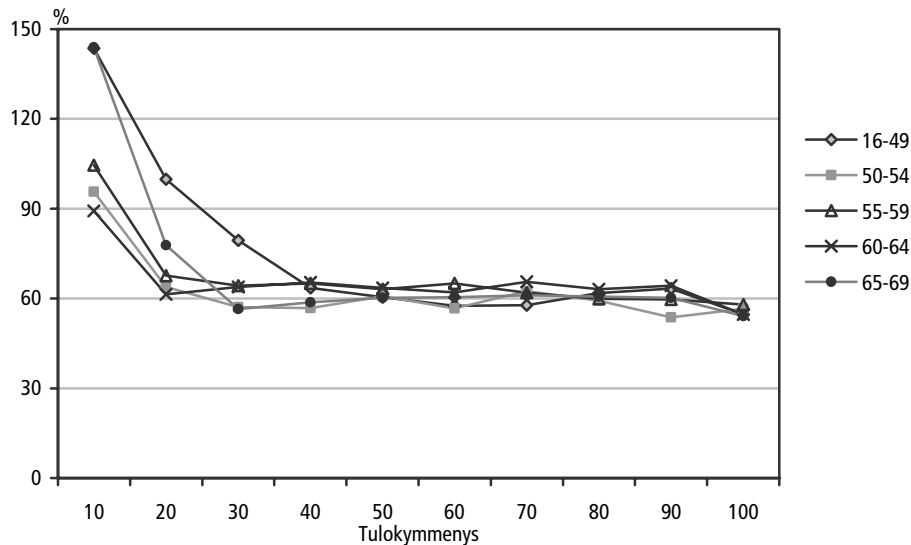
Lähde: Rantala ja Suoniemi 2007a.

Kun eläkettä verrattiin saman henkilön eläkeaikaa edeltävien viiden vuoden keskituloihin niillä henkilöillä, joilla eläke oli tärkein tulonlähde, ns. omaeläkesuhteessa⁵ korvausasteen mediaaniksi saatiin 67 prosenttia. Selvisi myös, että korvausasteet vaihtelevat suuresti ja niiden jakauma on varsin vino. Eläkkeensaajien joukossa on paljon sellaisia henkilöitä, joilla korvausaste on varsin korkea. Tämän havainnon pääasiallinen selitys on tulojen pienuudessa ennen eläkeaikaa.

Kuviosta 3 näkyy, miten palkkatyöstä eläkkeelle siirtyneiden omaeläkesuhteen mediaani vaihtelee eläkettä edeltävän iän ja tulokymmenyksen mukaan. Keskimääräinen omaeläkesuhde oli 60 prosentin tuntumassa iästä riippumatta. Alimmissa tulokymmenyksissä mediaanit olivat kuitenkin tätä korkeammat. Nuorimmassa ja vanhimmassa ikäryhmässä tulot jopa selvästi nousivat eläkkeelle siirryttäessä. Näissä ryhmissä, etenkin alle 50-vuotiailla, tulotaso oli matala, mikä näkyi myös omaeläkesuhteissa. Kun vastaava tarkastelu tehtiin eläkelain mukaan, oli yksityiseltä sektorilta pääosin eläkettä saavien omaeläkesuhde hieman alle ja julkisella sektorilla hieman yli 60 prosenttia. Julkisella sektorilla eläkettä on karttunut yksityistä nopeammin.

⁵ Omaeläkesuhde saatiin jakamalla henkilön vuoden 2004 työ- ja kansaneläkkeet vuosien 1997–2001 keskimääräisillä tuloilla, joihin kuuluvat ansiotulot ja tulonsiirrot.

Kuvio 3 Vuonna 2003 palkansaajasta päätulona eläkkeelle siirtyneiden omaeläke-suhteen mediaani iän ja eläkettä edeltävän tulokymmenyksen mukaan, prosenttia.*)

*) Eläkettä edeltävät tulokymmenykset on laskettu erikseen kullekin ikäryhmälle vuosien 1997–2001 keskitulosta. Eläketulo on vuodelta 2004.

Lähde: Rantala ja Suoniemi 2007a.

Suomalaiset eläkkeet eivät ole korkeita eivätkä matalia eurooppalaisessa vertailussa

Eurooppalaisessa vertailussa suomalaiset eläkkeensaajat näyttäytyvät varsin keskimääräisiltä. Esimerkiksi 65 vuotta täyttäneiden mediaanitoimeentulo suhteessa 50–59-vuotiaisiin tai 0–64-vuotiaisiin on EU-maiden joukossa hieman keskiarvoa heikompi. Myös köyhyysriskillä mitaten Suomen tilanne on hieman keskiarvoa heikompi. Naisten köyhyysriski on kaikissa maissa suurempi kuin miesten, myös Suomessa. Suomen 75 vuotta täyttäneiden naisten köyhyysriski on korkeimpien joukossa (Ahonen 2006).

Toisaalta Suomessa vanhuuseläkeikäisten tulonjako on EU-maiden tasaisimpia. Jos käytettäisiin köyhyysrajana 50 prosenttia mediaanitulosta, Suomen vanhuuseläkeikäisten köyhyysriski olisi pienimpien joukossa. Tämä kertoo siitä, että monen eläkkeensaajan tulot asettuvat hyvin lähelle käytössä olevaa köyhyysrajaa.

Ihmisten omat kokemukset kertovat eläkkeen riittävän

Eläkkeen riittävyttä kannattaa arvioida myös subjektiivisilla mittareilla eli väestön omilla kokemuksilla toimeentulosta. Vuodesta 1995 lähtien eläkeläisten rahatilanne on heidän oman arvionsa mukaan kohentunut. Muutos myönteisempään suuntaan on kuitenkin ollut hitaampaa kuin koko väestössä. Vuonna 1996 vanhuuseläkeikäisten kokemus toimeentulon riittävydestä oli huomattavasti parempi kuin työikäisellä väestöllä keskimäärin. Vuonna 2006 65 vuotta täyttäneet kokivat tulevansa toimeen rahoillaan yhtä hyvin tai yhtä huonosti kuin väestö keskimäärin (Kautto 2007).

Edelleen Tilastokeskuksen tulonjakoaineistojen perusteella eläkeläiskotitalouksilla on muihin väestöryhmiin nähden vain vähän ongelmia tulojen riittävydessä, asumismenoissa ja laskujen maksamisessa. Jos katsotaan vain pienituloisiksi määrittyvien talouksien tilannetta, myös

näiden joukossa eläkeläistaloudet ilmoittavat muita harvemmin ongelmia tulojen riittävydessä, asumismenoissa ja laskujen maksamisessa. (Tulonjakoinneiston vuosijulkaisu 2008.)

Vanhuuseläkeikäisten säästämisaste on korkea. Kotitalouksien rahatilanteen kehittyttyä ainakin keskimääräisesti suotuisasti, on lisääntynyt myös niiden eläkkeensaajien joukko, jotka ilmoittavat kykenevänsä säästämään. Heidän osuutensa on kasvanut samaa tahtia kuin väestössä keskimäärin, joskin eläkkeensaajilla kasvu on taittunut 2000-luvulla. Niiden osuus, jotka joutuvat syömään säästöjään tai ottamaan velkaa tullakseen toimeen, on vähentynyt niin koko väestössä kuin eläkeikäisissäkin. Osuus on yhtä suuri koko väestössä ja eläkeikäisissä (Kuluttajabarometrit).

2.2 Eläkkeiden ja toimeentulon jakautuminen

Pelkän kansaneläkkeen varassa olevien määrä vähentynyt, naisten ja miesten väliset erot tasoittuneet

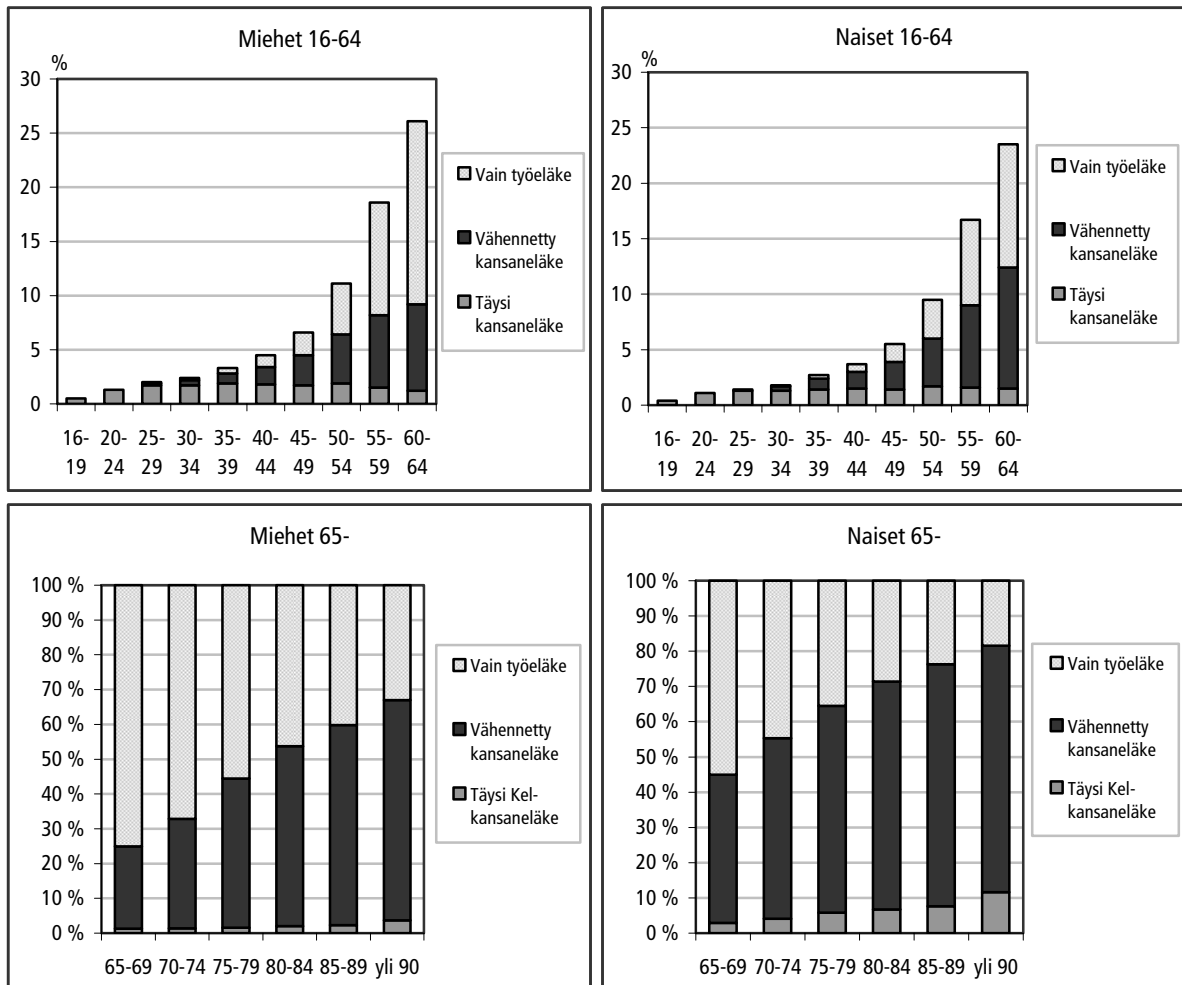
Työeläketurvan merkitys eläkkeensaajien toimeentulossa on vähitellen vahvistunut. Täyteen kansaneläkkeeseen perustuva toimeentulo on tullut työeläkejärjestelmän asteittaisen kypsymisen ja uusien vanhuuseläkeikäisten saavuttaneiden syntymävuosikohorttien ikääntymisen myötä harvinaisemmaksi.

Täyteen kansaneläkkeeseen ovat oikeutettuja sellaiset vanhuus-, työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeen saajat, joilla ei ole lainkaan työeläkettä tai jotka saavat työeläkettä vain vähäisessä määrin. Vuonna 2008 täysi kansaneläke oli määrältään yksinäisille 558 euroa ja puolisoille 495 euroa kuukaudessa. Vanhuus-, työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkettä sai vuoden 2006 lopussa Suomessa yhteensä yli 1,2 miljoonaa henkilöä. Heistä 612 200 sai kansaneläkettä yhdessä työeläkkeen kanssa tai ainoana eläkkeenä. Kelan eläkkeistä 83 100 oli täysimääräisiä.

Täyden kansaneläkkeen saajat ovat merkittävä ryhmä ennen kaikkea työkyvyttömyyseläkkeissä. Työkyvyttömiä oli vuoden 2006 lopussa Suomessa yhteensä 256 300 ja heistä viidenes eli peräti 50 400 oli täyden kansaneläkkeen saajia. Yli 65-vuotiaista vanhuuseläkkeen saajista täyttä kansaneläkettä saavien suhteellinen sekä absoluuttinen määrä on huomattavasti pienempi kuin työkyvyttömyyseläkkeen saajissa. Kaikista yli 65-vuotiaista vain 32 500 eli 4 prosenttia sai täyttä kansaneläkettä. (Hytti 2008a.)

Kuvio 4 osittain vahvistaa ja osittain tuo uusia näkökulmia vallitseviin käsityksiin kansan- ja työeläkejärjestelmien roolista eri väestöryhmien toimeentulon turvaajana. Eläkelajista riippumatta naisista suurempi osuus kuin miehistä sai kansaneläkettä ja toisaalta kansaneläkkeen suhteellinen merkitys eläketurvan antajana korostuu ikäjakautuman kahdessa ääripäässä. Miesten ja naisten erot kokonaiseläketurvan koostumuksessa olivat kaikissa ikäryhmissä vuonna 2006 paljon pienemmät kuin vielä 1990-luvun alussa. (Hytti 2008a.)

Kuvio 4 Työkyvyttömyys- ja vanhuuseläkkeen saajat ikäryhmittäin ja eläkejärjestelmän mukaan 31.12.2006.

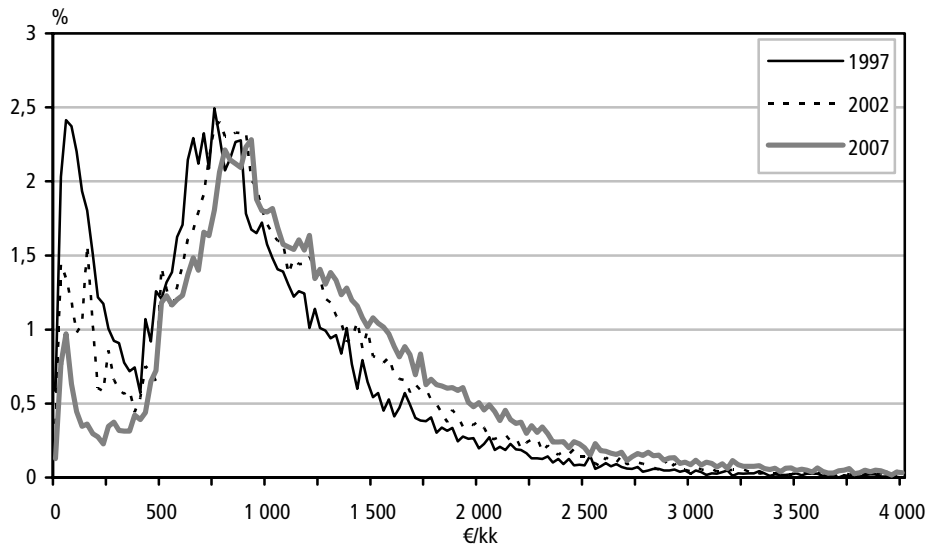

Lähde: KELA, aktuaari- ja tilasto-osasto.

Eläkkeiden jakauma on tasoittunut

Kuviossa 5 on esitetty alkaneiden vanhuuseläkkeiden jakaumat viimeisen 10 vuoden ajalta. Kuviosta nähdään jakauman siirtyminen oikealle. Pientä eläkettä saavien määrä on vähentynyt ja keskimääräisiä eläketuloja saavien joukko on kasvanut ilman, että jakauman yläpäässä on tapahtunut radikaaleja muutoksia. Lakisääteiset eläkkeet ovat kehittyneet varsin tasaisesti eri tulonsaajaryhmissä.

Kuvio 5 Alkanut vanhuuseläke vuoden 2007 rahassa.

Lähde ETK, tutkimusosasto.

Suomessa palkkajakauma ja tulonjako ovat olleet 1970-luvulta 1990-luvulle asti kansainvälisesti verrattuna tasaisia. Myös eläkkeiden jakauma on tästä ja eläkejärjestelmien myöhäisestä kehityksestä johtuen ollut tasaista. Palkkatulojen kasvettua ja eläkejärjestelmän kypsyessä eläketulojen jakauman voi ennakoida jatkossakin siirtyvän toteutuneen kehityksen kaltaisesti oikealle.

Palkkaerojen kasvettua eläkkeensaajien joukkoon tulee jatkossa yhä enemmän myös korkeita eläketuloja saavia henkilöitä. Ylimmän prosentin eläkkeet ovat toistaiseksi seuranneet mediaania. Tällä hetkellä yli 5 000 euroa kuukaudessa työeläkettä saavia on marginaalisesti. Vuonna 2005 ylimmälle prosentille (12 tuhatta eläkkeensaajaa) maksetut eläkkeet muodostivat 5 prosenttia eläkemenosta. Alimman desiilin meno-osuus on samansuuruinen.

Eläkkeensaajien ja palkansaajien toimeentulon erot palanneet 1990-luvun lamavuosia edeltäneelle tasolle; eläkkeensaajan toimeentulo on noin 70 % ammatissa toimivien ja 80 % koko väestön tasosta

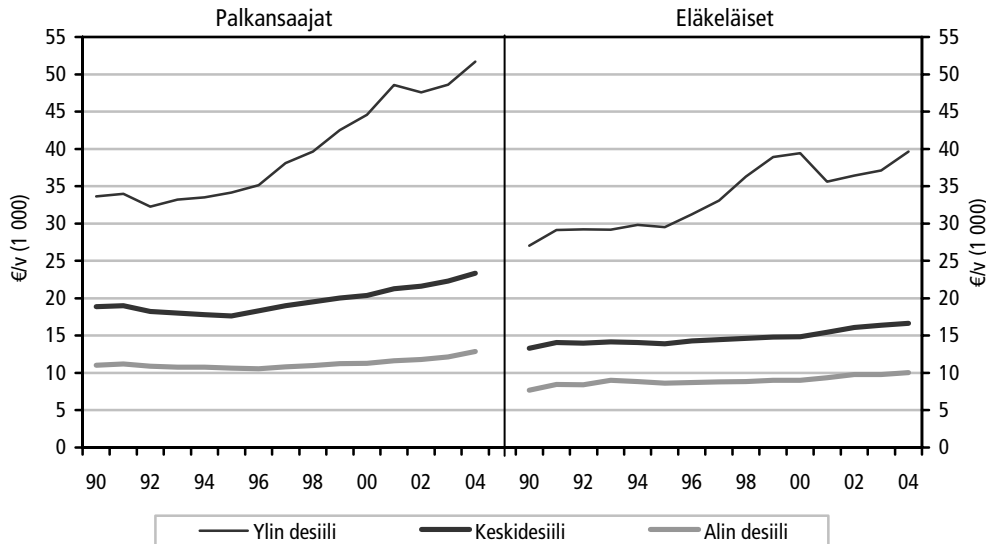
Palkkojen ja eläkkeiden tasoa ja suhdetta tärkeämpi mittari lienee toimeentulo laajemmin arvioituna (käteen jäävä tulo kaikki tulonlähteet ja verotus huomioiden). Kuvioissa 6 ja 7 on kuvattu eläkeläisten ja palkansaajien toimeentulon tasoa, koostumusta ja jakaumaa ajanjaksolla 1990–2004.⁶ Tulojakaumaa on kuvattu kolmea tulokymmenystä käyttäen. Alimmassa desiilissä ovat matalimmat tulot; ylimmässä desiilissä ovat korkeimmat tulot ja keskidesiilissä ovat tulot 45–55 prosenttipisteen väliltä. Aineistona on väestöotokseen perustuva tulonjaon palveluaineisto.

Vuonna 2004 keskituloisen eläkeläisen toimeentulo (käytettävissä olevat tulo kulutusyksikköä kohden) oli 16 600 euroa vuodessa. Tämä oli noin 70 prosenttia keskituloisen palkansaajan toimeentulosta. Reaalisesti tulot ovat vuoteen 1990 verrattuna nousseet neljänneksellä. Kes-

⁶ Toimeentuloa laskettaessa kotitalouden yhteenlasketut käytettävissä tulot jaetaan kulutusyksikköluvulla, jossa kotitalouden ensimmäisen aikuisen paino on yksi, muiden aikuisten paino on 0,5 ja lasten (0–13-vuotiaat) paino on 0,3. Tarkasteluyksikkönä on siis henkilö, mutta toimeentulon osalta häntä tarkastellaan osana sitä kotitaloutta, johon hän kuuluu.

kituloisiin palkansaajiin nähden eläkeläiset ovat kuitenkin jääneet jälkeen, sillä laman jälkeen palkansaajien tulot ovat nousseet eläkeläisiä nopeammin. Toisaalta lama-aikana eläkeläisten asema suhteessa palkansaajiin oli poikkeuksellisen korkea. Eläkeläisten toimeentulon taso on noin 70 prosenttia ammatissa toimivien toimeentulon tasosta ja noin 80 prosenttia koko väestön toimeentulon tasosta.

Kuvio 6 Eläkeläisten ja palkansaajien tulokehitys alimmissa, keski- ja ylimmissä desiilissä, vuoden 2005 rahassa.

Lähde: Rantala ja Suoniemi 2007b.

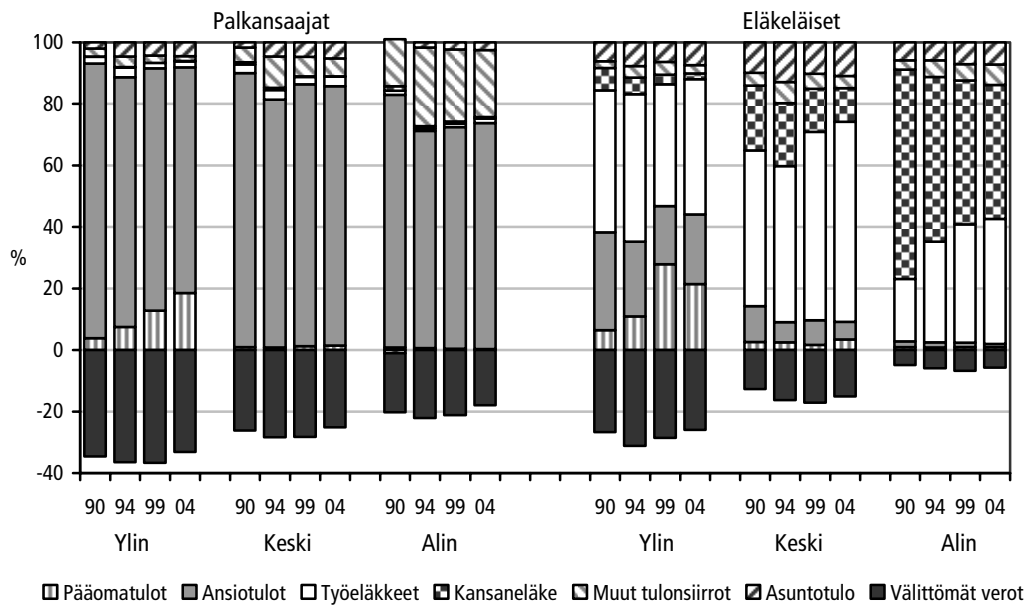
Eläkkeensaajien väliset tuloerot ovat kasvaneet ja ovat samaa tasoa kuin väestössä keskimäärin

Laman jälkeen tuloerot ovat Suomessa kasvaneet. Taustalla on erityisesti ylimmän desiilin tulojen voimakas kasvu. Suurituloisten saamien pääomatulojen nopea lisääntyminen ja vastaavia ansiotuloja alempi verotus on ollut tähän pääsyy. Myös tulonsiirtojen, erityisesti vähimmäisturvan, epäedullinen kehitys on kasvattanut suhteellisia tuloeroja. Tuloerojen kasvu on kosketanut kaikkia väestöryhmiä.

Tarkasteltaessa kokonaisaläkettä tulokymmenyksittäin huomataan että tulokymmenysten välillä ei ole tapahtunut sanottavaa eriytymistä 1990-luvulta lähtien. Vuodesta 1990 eläkkeet ovat kasvaneet reaalisesti yli 40 prosenttia. Tulokymmenysten välillä ei ole sanottavaa eroa, paitsi suurimman kymmenyksen osalta. Sen kasvu on ollut alle 35 prosenttia. Tulo-osuuksien perusteella voidaan huomata, että desiilien väliset erot ovat muuttuneet 1990-luvulta hyvin vähän.

Eläke on eläkeläisen tärkein toimeentulolähde. Tarkastelujakson aikana työeläkkeen osuus eläkkeistä on noussut ja kansaneläkkeen laskenut. Työeläkejärjestelmän kypsyminen on ollut tärkeä syy siihen, miksi eläkeläisten toimeentulo on noussut reaalisesti. Myös muilla tulolajeilla on merkitystä. Esimerkiksi eläkeläisten alimmassa tulodesiilissä erottuu asuntotulon muita ryhmiä suurempi paino toimeentulossa.

Kuvio 7 Eläkeläisten ja palkansaajien tulorakenne alimmissa, keski- ja ylimmissä desiilissä.

Lähde: Rantala ja Suoniemi 2007b.

Eläkkeensaajien köyhyysriski on kaksinkertaistunut viimeisen 10 vuoden aikana, mutta köyhyys ei ole syventynyt

Henkilöt, joiden tulot ovat alle köyhyysrajan (60 % koko väestön kulutusyksikkökohtaisesta mediaanitulosta), luokitellaan köyhiksi. Köyhyysriski on köyhien osuus vastaavasta väestöstä. Köyhyyskuilu kuvaa köyhyyden syvyyttä eli köyhien saaman toimeentulon suhteellista etäisyyttä köyhyysrajasta.

1990-luvun alun laman aikana eläkeläisten köyhyysriski aleni selvästi (taulukko 1). Laman jälkeen eläkeläisten suhteellinen köyhyys on yleistynyt niin, että eläkeläisen köyhyysriski on noussut vuodesta 1994 vuoteen 2004 5 prosentista noin 12 prosenttiin. Köyhyysriskin lisääntyminen on koskettanut kaikkia väestöryhmiä, mutta eniten työvoiman ulkopuolella olevia eli pitkäaikaistyöttömiä ja opiskelijoita. Yksittäisistä tekijöistä työttömien köyhyysriskin kasvu on ollut tärkein väestötason köyhyyden yleistymistä selittävä tekijä.

Köyhien keskimääräinen köyhyyskuilu on pysynyt vakaana koko tarkastelujakson aikana. Suomessa köyhyys on enemmänkin yleistynyt kuin syventynyt. Köyhyyskuiluna mitattuna eläkeläisten vakavat toimeentulo-ongelmat ovat keskimääräistä lievempiä, eikä eläkeläisten keskimääräinen köyhyys näytä myöskään syventyneen siitä, mitä se oli vuonna 1990.

Nuoremmat työkyvyttömyyseläkeläiset ja ikääntyneet naiset suurimmassa köyhyysriskissä

Heikoimmassa asemassa sekä toimeentulon tason että sen kehityksen suhteen ovat työvoiman ulkopuolelle jääneet 55–64-vuotiaat pitkäaikaistyöttömät. Eläkeläisistä heikoimmassa asemassa ovat yksinasuvat alle 55-vuotiaat miehet ja naiset sekä 75 vuotta täyttäneet yksin

asuvat naiset.⁷ Kaikissa ikäryhmissä yksin asuvien köyhyysriski on selvästi korkeampi kuin muiden.

Taulukko 1 Väestöryhmien köyhyysriski, prosenttia.

Väestöryhmä ja ikä	Vuosi			
	1990	1994	1999	2004
Yrittäjä	10,1	9,9	11,8	12,0
Palkansaaja, joista	2,0	1,2	2,2	2,2
N 55 – 64	0,4	1,6	0,3	0,7
M 55 – 64	1,5	1,0	1,4	0,3
N –54	2,2	1,2	2,6	2,7
M –54	1,9	1,3	2,0	2,4
Eläkeläinen, joista	19,3	5,7	9,2	13,1
N 75–	33,9	14,2	13,6	21,8
M 75–	17,8	3,0	5,9	8,7
N 65 – 74	20,9	3,8	8,2	10,1
M 65 – 74	9,2	2,3	7,1	7,9
N 55 – 64	17,1	2,8	5,8	8,5
M 55 – 64	12,3	3,6	8,5	12,3
Eläkeläinen –54	18,6	9,9	14,6	21,7
N –54	20,1	9,6	13,6	18,1
M –54	17,5	10,0	15,3	24,7
Ulkopuolinen, joista	18,0	17,8	28,5	33,3
N 55 – 64	6,3	6,0	17,7	24,9
M 55 – 64	25,3	19,7	18,6	35,0
N –54	19,5	16,9	28,0	31,3
M –54	16,6	19,2	31,5	36,1
Muut	6,5	6,2	9,7	13,7
Kaikki	8,1	6,5	9,6	12,0

Lähde: Rantala ja Suoniemi 2007b.

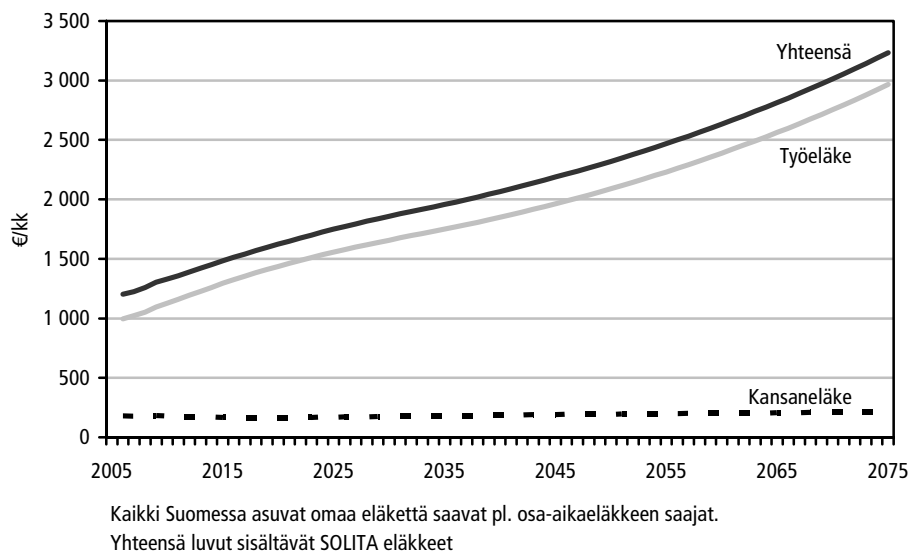
2.3 Eläkkeen taso tulevaisuudessa

Käsityksemme tulevien eläkkeiden keskimääräisestä tasosta perustuu pitkälti koeteltuun ja hyväksyttyyn laskelmatyöhön, jota on tehty Eläketurvakeskuksessa 1970-luvulta lähtien. Uusimmassa pitkän aikavälin laskelmassa (Lakisäateiset eläkkeet 2007) kerrotaan miten työ- ja kansaneläke tulevat kehittymään nykyään voimassa olevan lainsäädännön mukaan ja ikärakenteen muutoksen huomioon ottaen.

Laskelman perusteella laskentajakson aikana työeläkeosan ostovoima kolminkertaistuu tuhannesta (Keskimääräinen kokonaiseläke vuonna 2006 oli 1 200 euroa kuukaudessa) kolmeen tuhanteen euroon (kuvio 8). Työeläkkeiden ostovoima kasvaa, koska niiden alkumäärä lasketaan suhteessa ansiotasoon. Työeläkeosa kasvaa keskimäärin 1,6 prosenttia vuodessa, kun ansiotason kasvuvauhti on 1,75 prosenttia vuodessa. Kansaneläkeosan ostovoima ei sen sijaan muutu oleellisesti vuoden 2006 lähtötasosta. Maksussa oleviin kansaneläkkeisiin laskelmassa tulee puoliväli-indeksin mukaisesti vajaan 0,9 prosentin reaalikorotus vuosittain. Koska alkavat kansaneläkkeet ovat päätyviä pienempiä, keskimääräisen kansaneläkkeen suuruus ei kuitenkaan muutu. Tällä hetkellä kansaneläke muodostaa 15 prosenttia keskimääräisen eläkkeensaajan eläketulosta, laskentajakson lopussa osuus on kutistunut 7 prosenttiin.

⁷ Kansainvälisissä tutkimuksissa toimeentulo ja köyhyysraja määritellään pelkästään rahatulon perusteella. Eläkeläiset asuvat kuitenkin todellisuudessa keskimääräistä useammin omistusasunnossa. Ilman asuntotuloa eläkeläisten köyhyysriski on 3,5 prosenttiyksikköä korkeampi kuin tässä tapauksessa, jossa asuntotulo lasketaan mukaan. Yli 75-vuotiailla naisilla ero on tätäkin suurempi ja heidän köyhyysriskinsä kohoaa näin arvioituna lähes 9 prosenttiyksikköä.

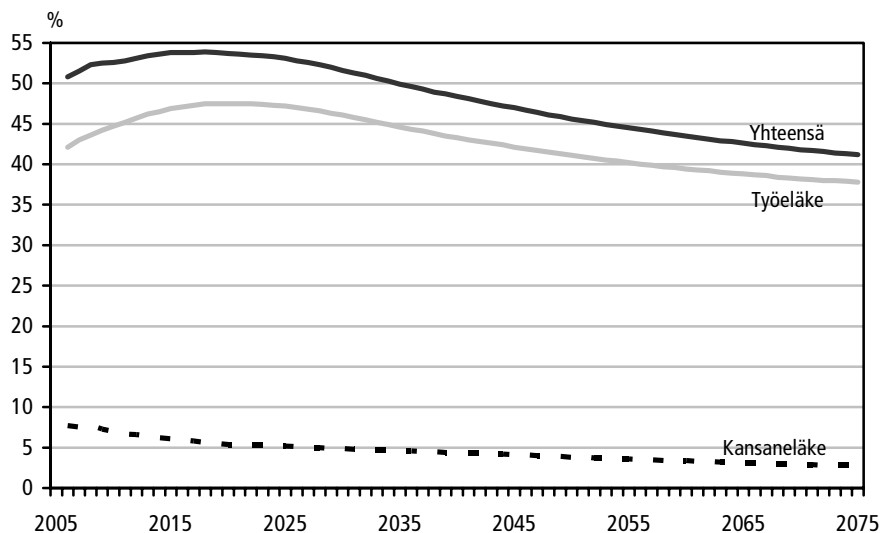
Kuvio 8 Keskieläke euroa kuukaudessa(vuoden 2006 rahassa).

Lähde: Lakisääteiset eläkkeet 2007.

Kuviossa 9 keskimääräinen eläke on suhteutettu työllisten keskiansioon (2 370 €/kk vuonna 2006).⁸ Työeläkeosa kasvaa vielä 2020-luvulle saakka ansiotasoa nopeammin työeläkelakien voimaantulon vuoksi. Vanhimmissa ikäluokissa on vielä suhteellisen paljon matalaa työeläkettä saavia ja henkilöitä, jotka eivät saa työeläkettä lainkaan. 2020-luvulta alkava keskimääräisen työeläkkeen alenema suhteessa ansiotasoon on pääosin seurausta elinaikakertoimesta.

Kuvio 9 Keskieläke prosenttia keskipalkasta.

Lähde: Lakisääteiset eläkkeet 2007.

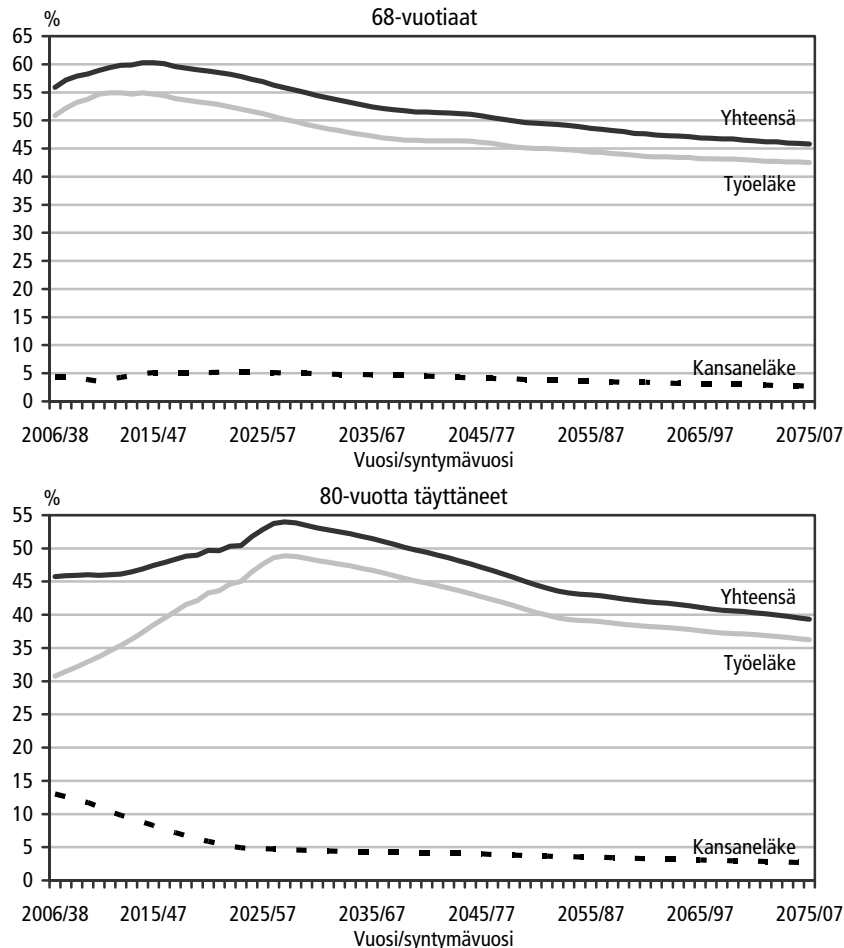
Kansaneläkeosan suuruus suhteessa ansiotasoon alenee laskentajakson alkupuolella nopeasti työeläkkeiden voimaantulon vuoksi ja myöhemmin hitaammin indeksin vuoksi. Keskimääräinen kokonaiseläke nousee vielä hivenen, kunnes kääntyy laskuun 2020-luvun alussa. 2030-luvun puolivälissä keskimääräisen eläkkeen ja ansiotason suhteessa on palattu nykytasolle.

⁸ Kyseessä on bruttoeläkkeen suhde bruttopalkkaan. Kun kotitalouksien kokoerot ja tulonsiirrot otetaan huomioon, eläkeläiskotitalouksien käytettävissä oleva tulo oli 70 % ammatissa toimivien ja yli 80 % koko väestön tuloista vuonna 2004 (Rantala 2006).

Tästä eteenpäin keskimääräinen eläketaso jatkaa alenemista pääosin elinaikakertoimen (työeläke) ja vajaan indeksoinnin (kansaneläke) vuoksi.

Alkavat vanhuuseläkkeet kehittyvät yhtenäisesti kuvion 9 kanssa, tason ollessa jonkin verran korkeampi. Suhteellinen eläketaso on korkeimmillaan 1940-luvun puolivälissä syntyneillä ikäluokilla (kuvio 10). Heidän näkökulmastaan työeläkelainsäädäntö on ehtinyt täysimääräisesti voimaan, mutta eläketasoa alentavat lainsäädännön muutokset (julkis- ja yksityisalojen karttumien yhtenäistäminen ja elinaikakerroin) eivät vielä vaikuta suurella painolla. Laskelmaan sisältyvä eläkkeellesiirtymisiän lykkäytyminen ei riitä pitämään suhteellista etuustasoa nykyisellään. Kansaneläkkeen merkitys pysyy 68-vuotiailla suhteellisen vakaana laskentajakson alkupuoliskolla. Vanhuuseläkkeessä korvausaste nousee parhaimmillaan 60 prosenttiin. Kuviosta 10 nähdään myös vanhuuseläkkeellä (80-vuotta täyttäneet) jo olevien eläketason kehitys suhteessa palkkoihin.

Kuvio 10 68-vuotiaiden (ylempi kuvio) ja 80-vuotta täyttäneiden (alempi kuvio) keskieläke prosenttia keskipalkasta.

Lähde: ETK, suunnittelu- ja laskentaosasto.

Millaisia ovat tulevaisuuden työeläkkeet?

Kuvion 11 yläosassa tulevia työeläkkeitä verrataan nykyisiin työeläkkeisiin. Vuosina 1940–1944 syntyneen kohortin työeläkkeiden tasoa vuonna 2005, jolloin kohortti on 65–69-vuotias, on merkitty luvulla yksi. Tulevien eläkkeiden luvut kuvaavat eläkkeiden reaaliarvoa. Laskel-

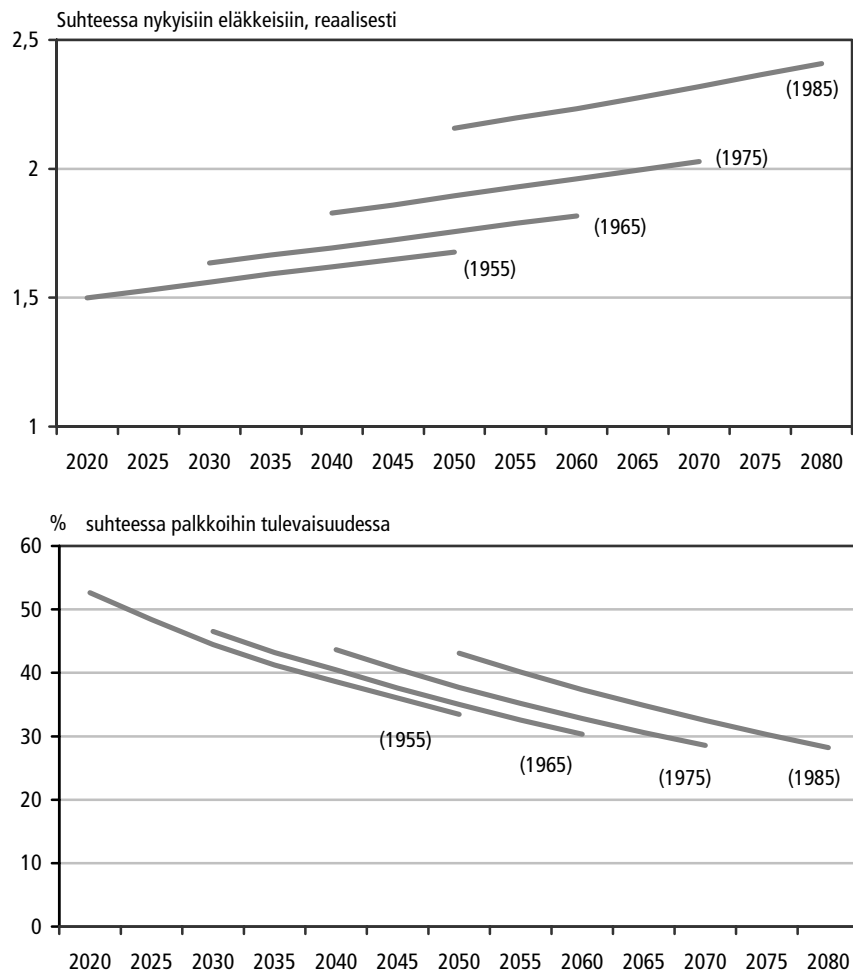
man perusteella *työeläkkeet ovat tulevaisuudessa tuntuvasti nykyistä suurempia*. Vuonna 1985 syntyneen kohortin työeläkkeet ovat 2050-luvulla siis reaalisesti yli kaksinkertaisia nykyisiin verrattuna. Tulevien kohorttien eläkkeet suhteessa nykytasoon kohoavat vielä eläkkeellä olon myötä, johtuen eläkeindeksistä.

Kuvion 11 alaosassa vertailu tapahtuu saman työntekijäryhmän keskipalkkaan eläkevuosina. Kuviosta havaitaan, että ensimmäisinä vanhuuseläkevuosina työeläkkeet ovat vajaat puolet palkoista. *Eläkkeellä olon myötä eläke suhteessa keskipalkkaan alenee*. Tämä johtuu eläkeindeksistä, eli ns. taitetusta indeksistä.

Reaalisesti eläkkeet kasvavat, mutta hitaammin kuin reaalipalkat. Mitä enemmän elinikä tulevaisuudessa kohoaa, sitä useampi henkilö siis kokee elämässään tilanteen jossa lakisääteinen eläke suhteessa palkkatasoon on matala.

Koska julkisella sektorilla on kertynyt suurempia eläkeoikeuksia kuin yksityisellä puolella, ovat alkavat eläkkeet esimerkiksi 2020-luvulla korkeampia suhteessa palkkoihin kuin myöhemmin alkavat. Vuoden 2005 eläkeuudistuksen jälkeen kertyvissä oikeuksissa ero julkisen ja yksityisen sektorin välillä häviää. Tämä eläkeoikeuden yhtenäistyminen – yhdessä elinaikakertoimen vaikutuksen kanssa – näkyy kuviossa asteittaisena alenemisena alkavissa eläkkeissä (Lassila ym. 2007).

Kuvio 11 Tulevaisuuden työeläkkeet (kohortin syntymävuosi suluissa).

Lähde: ETLA.

Kuva tulevien työeläkkeiden suuruudesta riippuu siis siitä, mihin niitä verrataan. Nykytasosta katsoen tulevat eläkkeet ovat suuria. Tulevaisuuden palkkoihin nähden eläkkeet eivät ole suuria. Eläkkeellä oltaessa reaaliensioiden nousu lisää eläkkeiden ostovoimaa, mutta pienentää eläkkeitä suhteessa palkkoihin.

On luultavaa, että tulevaisuudessa eläkkeitä ei useinkaan verrata nykyisiin eläkkeisiin. Sen sijaan niitä kyllä vertaillaan tulevaisuuden palkkatuloihin ja muiden eläkeläisten tuloihin. Tätä jälkimmäistä vertailua on vaikea välttää, koska muut ihmiset ovat joka päivä havaittavissa ja heidän kulutustasostaan ja tuloistaan muodostuu mielikuvia ilman tietoista vertailemistakaan. Tulojen ja ostovoiman vertailulle menneisyyden tuloihin ei tällaisia luontevia olosuhteita usein tule.

Sukupolvinäkökulma ja työeläkejärjestelmän tuotto eläkemaksulle

Eläketurvan rahoitukseen liittyvät ratkaisut sisältävät erilaisia seurauksia eri sukupolville silloin kun sukupolvien tai väestöryhmien väliset kokoerot ovat suuret. Sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden tutkimusta on tehty monissa maissa, myös Suomessa. Näkökulmat vaihtelevat sen osalta mitä etuus- tai rahoitusjärjestelmiä otetaan tarkasteluun ja mille aikajänteelle tarkastelu ulotetaan. Sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden tutkiminen vaatii lähtökohtaisesti aikajänteeltään tavattoman pitkää otetta sillä tietoa tarvitaan periaatteessa usean sukupolven koko elinkaaren mittaiselta ajalta.

Suomessa on historiallisten tilastojen valossa selvitetty eri ikäryhmien maksamia ja saamia eläkkeitä (Gröhn 2007). Tilastoihin perustuvien laskelmien myötä on voitu todeta suuria ikäluokkia edeltäneiden sukupolvien olleen tähän mennessä eläkejärjestelmien rahoituksen näkökulmasta suurimpia hyötyjiä. Kun laskelmiin otetaan huomioon tulevaisuudessa maksettavat eläkkeet ja niiden rahoitus, suuret ikäluokat hyötyvät rahoituksesta enemmän kuin niitä seuraavat myöhemmin syntyneet kohortit. Kaikilla kohorteilla on kuitenkin laskelmien perusteella sikäli myönteinen perustilanne, että ne saavat järjestelmältä enemmän kuin mitä ovat sitä rahoittaneet.

Vaittinen ja Vanne (2006) ovat tarkastelleet sukupolvien erilaista tilannetta ottamalla huomioon koko julkisen sektorin etuus- ja palvelujärjestelmän hyötyjen kohdentumisen eri ikäryhmille ja ottamalla huomioon verotuksen ja maksetut vakuutusmaksut eri ikäryhmissä. Vaittinen ja Vanne (2008) ovat jatkaneet tarkastelua ikäryhmäkohtaisen kulutuksen ja tuotannon huomioivien ns. ikäryhmätilien (national transfer accounts) avulla. Väestörakenteen muutoksesta johtuen elinkaarikulutuksen taso kasvaa elinkaaren loppupäässä ja tasapainon huolehtimiseksi sitä tulisi jatkossa pystyä vähentämään.

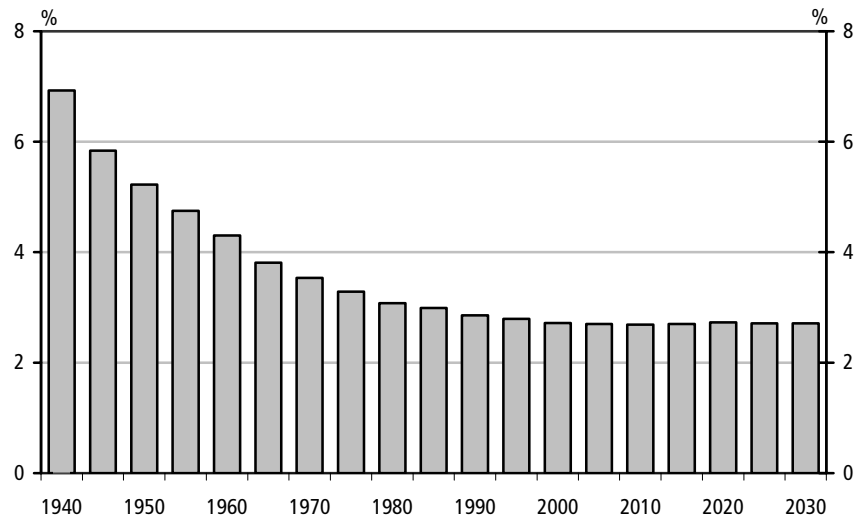
ETLA:n tutkimuksessa (Korkman ym. 2007) lähestytään sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta eläkejärjestelmän tulevan kehityksen näkökulmasta ja pyritään mittaamaan kuinka suuren tuoton Suomen työeläkejärjestelmä antaa eläkemaksuille. Kuviossa 12 esitetään arvio yksityisen sektorin työeläkemaksujen koko elinkaaren aikaisesta tuotosta eri ikäpolville.

Yksityisen sektorin työeläkejärjestelmä tuli voimaan vuonna 1962. Ikäpolvet, jotka aloittivat työuransa ennen sitä, ovat saaneet erittäin korkeita tuottoja (näitä ei ole merkitty kuvioon). 1940-luvun alkupuolella syntyneet kohortit ovat ensimmäisiä, jotka ovat maksaneet työeläkemaksuja suunnilleen koko työuransa ajan. He saavat maksuilleen varsin hyvän tuoton, koska heidän työuransa aikana maksut ovat olleet heidän itsensä saamiin eläkkeisiin nähden

huomattavan matalat. Sama pätee vielä vuosikymmenen lopulla syntyneisiin suuriin ikäluokkiin. Heidänkään ei ole tarvinnut rahoittaa täysimääräisiä eläkkeitä heitä edeltäneille sukupolville. Maksujen reaalityttö laskee ajassa: 1950-luvulla syntyneiden tötto on hieman suurempi kuin 1960-luvulla syntyneiden, joka taas on hieman suurempi kuin 1970-luvulla syntyneiden. Tulevien sukupolvien reaalityttö vakiintuu ennusteessa kahden ja kolmen prosentin välille. Se perustuu ansiotason nousuun ja rahastoidulle maksuosuudelle saatavalle tötölle.

Pitkästä ennustehorisontista huolimatta laskelman osoittama kehityssuunta on luotettava. Ensimmäiset sukupolvet saivat eläkettä ilman, että ehtivät juurikaan maksaa siitä (vrt. myös Gröhn 2007). Heidän eläkkeensä maksavat myöhemmät ikäpolvet, joiden saama tötto tämän vuoksi jää matalammaksi. Myöhempien sukupolvien keskinäinen tilanne riippuu väestön ikärakenteen ja talouden kehityksestä. Ensimmäiset sukupolvet saavat eläkemaksuilleen paitsi paremman tötön kuin myöhemmät sukupolvet, myös paremman tötön kuin oletamme rahoitusmarkkinoilta saatavan. Nuorempien sukupolvien kannalta eläkemaksuille saatava tötto on huonompi kuin rahastojen tötto.

Kuvio 12 Sukupolvittainen TEL-töttoaste. Kukin pylväs kuvaa yhden kohortin TEL-maksulle saaman keskimääräisen reaalitytön (% vuodessa).

Lähde: Korkman ym. 2007.

2.4 Eläkejärjestelmän tulevaan kehitykseen liittyviä kysymyksiä

Johdannossa todettiin, että kestävyys arviointi on lähtökohtaisesti tulevaisuuteen suuntautunutta ja sikäli tavoitteellista, että ennakoitujen huonojen kehityskulkujen realisoitumista pyritään välttämään. Edellisessä jaksossa esitettiin sellaisia arvioita, joita tulevasta kehityksestä on tehty laskelmien ja mallipohjaisten tutkimusten avulla. Tulevasta kehityksestä on esitettävissä myös toisenlaista ennakoitavaa tietoa. Yhtäältä työmarkkinoiden tai eläketurvan rakenteeseen liittyvillä ilmiöillä voi olla seurauksia tuleville eläkkeille, toisaalta eläkejärjestelmän toiminnassa ja sen määräytymissäännöissä voi olla sellaisia sisänrakennettuja mekanismeja, jotka pitkällä aikavälillä voivat tuottaa tahattomia tai epätoivottuja seurauksia. Tällaisten mahdollisten pulmakohteiden ennakoiva arviointi saattaisi jopa vaatia asiaan paneutuvaa erillistä asiantuntijatyötä. Tässä yhteydessä nostamme esille muutaman sellaisen kysy-

myksen, jotka kumpuavat eläketurvan sosiaalisen kestävyysarvioinnin varten keräämämme aineiston käsittelemisestä.

Työ- ja kansaneläkejärjestelmän eriytyminen

Kansaneläkkeiden nykyinen indeksointi pelkäänsä kuluttajahintoihin tulee pitkällä aikavälillä vaikuttamaan tulevaisuuden eläketulojen jakaumaan sitä vinouttavalla tavalla. Lisäksi kansaneläkkeiden indeksoinnin voi nähdä pulmallisena henkilökohtaisen eläkesuunnittelun kannalta.

Kestävyyslaskelmissa yksi julkisen talouden ja tulonjakopolitiikan kannalta tärkeä oletus koskee kansaneläkkeiden ja muiden ei-ansiosidonnaisten tulonsiirtojen indeksointia. Näitä eriä ovat muun muassa lapsilisät, työmarkkinatuki ja kansaneläke. Niiden arvo suhteessa nousevaan palkkatasoon heikkenee jatkuvasti, jos noudatetaan nykyistä lainsäädäntöä. Tämä politiikka muuttaisi tulonjakoa pitkällä aikavälillä merkittävästi.

Historiallisen kehityksen perusteella (mm. toteutetut tasokorotukset) on perustellumpaa olettaa, että tulonsiirtoja tullaan korottamaan samaan tahtiin kuin ansioita. Jos muut kuin ansiosidonnaiset tulonsiirrot kasvaisivat ansiotason vauhtia, kokonaisveroasteen nousu olisi noin 2 prosenttiyksikköä suurempaa vuoteen 2030 mennessä kuin jos kasvu olisi vain puolet ansioiden noususta (Lassila & Valkonen 2002)

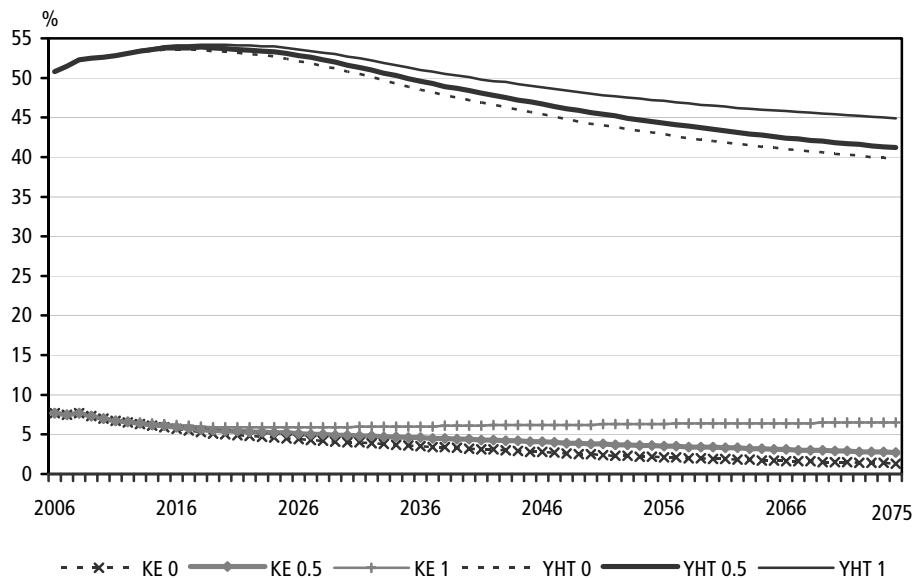
Koska vain kuluttajahintoja seuraavat kansaneläkkeet jäisivät epäuskottavan pieniksi, voi olettaa, että harkinnanvaraisia korotuksia tehdään jatkossakin. Niiden suuruutta on hyvin vaikea ennakoida. Koska tulevaisuuden kansaneläkkeiden tasoa ei täten voi hahmottaa uskottavasti, ei ole myöskään tyydyttävästi arvioitavissa aiheuttaako eläkejärjestelmä tältä osin sosiaalisia kestävyysongelmia.

ETK:n pitkän aikavälin laskentamallilla (Lakisääteiset eläkkeet 2007, peruslaskelma) ja Kansaneläkelaitoksen aktuaarilaskelmien perusteella on tehty kokonaiseläkelaskelmia erilaisista kansaneläkkeen indeksivaihtoehdoista vuodesta 2012 lähtien. Laskelmien perusteella voidaan muodostaa käsityksiä tulevasta korvausasteesta erilaisten indeksivaihtoehtojen vallitessa (kuvio 13).

Peruslaskelmassa maksussa olevia kansaneläkkeitä ja täyden kansaneläkkeen määrää, jonka perusteella alkavien kansaneläkkeiden taso lasketaan, on korotettu vuodesta 2012 lähtien puoliväli-indeksillä. Tällöin kansaneläkkeet siis seuraavat puolittain hintatason ja puolittain ansiotason muutosta. Puoliväli-indeksin mukainen laskelma merkitsee kansaneläkkeiden BKT-osuuden vähittäistä alenemista. Laskentajakson aikana menojen BKT-osuus puolittuu vajaasta 2 prosentista vajaaseen prosenttiin, samaan aikaan väestöllinen vanhushuoltosuhte kaksinkertaistuu.

Puhdas hintaindeksi merkitsisi kansaneläkemenon BKT-osuuden alenemista laskentajaksolla puoleen prosenttiyksikköön. Täysi ansiotasoindeksi vuodesta 2012 lähtien merkitsisi sen sijaan kansaneläkkeiden BKT-osuuden lievää kasvua laskentajakson aikana. Kansaneläkeindeksillä on luonnollisesti samaa mittaluokkaa olevat vaikutukset suhteelliseen etuustasoon kuin menojen BKT-osuuteen. Menojen vakaa BKT-osuus ei kuitenkaan merkitse vakaata etuustasoa, koska eläkkeensaajien lukumäärä kasvaa.

Kuvio 13 Keskieläke prosenttia keskipalkasta eri kansaneläkeindekseillä.*

* KE0, KE0.5, KE1 = kansaneläke, kun ansio-osan paino kansaneläkeindeksissä 0, 0,5 tai 1.
YHT0, YHT0.5, YHT1 = eläkkeet yhteensä vastaavilla kansaneläkeindekseillä.

Lähde: Lakisääteiset eläkkeet 2007.

Elinaikakertoimen soveltamisesta työkyvyttömyyseläkkeisiin

Elinaikakerrointa tullaan soveltamaan ensimmäistä kertaa vuonna 2010 vuonna 1948 syntyneisiin. Kun 1948 syntynyt työkyvyttömyyseläkeläinen siirtyy vuonna 2011 vanhuuseläkkeelle, leikataan sitä kertoimella 0.99. Eli vanhuuseläke tulee olemaan prosentin pienempi kuin työkyvyttömyyseläke. Vuonna 1949 syntyneellä vanhuuseläke alkaa 2012 ja elinaikakerroin on 0.98, ja 1950 syntyneellä vanhuuseläke alkaa 2013 ja kerroin on 0.97, jne. Kerroin perustuu Tilastokeskuksen kuolemanvaaralukuihin, joiden perusteella Eläketurvakeskus laskee kertoimen. Elinaikakertoimen määräytymisessä oleellista on nimenomaan elinajan muutos.

Niillä eläkkeensaajilla, jotka saavat työeläkkeen ohella kansaneläkettä, ja joihin sovelletaan elinaikakerrointa, kansaneläke lasketaan uudelleen työkyvyttömyyseläkkeen muuttuessa vanhuuseläkkeeksi. Valtaosalla tämä kompensoi 50 prosenttia kokonaiseläkkeen alenemasta.

Sosiaalisen kestävyyskannalta *saattaa muodostua ongelmaksi että suhteellisen pieniä työkyvyttömyyseläkkeitä alennetaan elinaikakertoimen verran niiden muuttuessa vanhuuseläkkeiksi 63-vuotiaana*. Ongelmaa kärjistää se, että työkyvyttömyyseläkkeellä ja sen jälkeen vanhuuseläkkeellä olevalla on pieni mahdollisuus parantaa eläkettään tekemällä työtä.

Eläketurvan rakenteisiin liittyviä seurauksia

Kansan- ja työeläkkeillä on omat pitkät historiansa. Erilaisten rakenteellisten tekijöiden seurauksena ja kansan- ja työeläkejärjestelmien luomisen yhteydessä syntyneet aukot ikääntyneiden naisten eläketurvassa ovat edelleen ongelma. Kansaneläkkeen osuus yli 65-vuotiaiden eläketurvassa on edelleen tuntuva. Viimeisen 15 vuoden aikana täyden kansaneläkkeensaajien osuus ikäryhmästä on laskenut mutta naisia on yhä selvästi enemmän. Esimerkiksi yli 85 vuotiaista lähes 10 prosentilla eläketurva koostuu yksinomaan kansaneläkkeestä.

Järjestelmien erilaisen logiikan takia työ- ja kansaneläkkeen rajapinnassa on syntynyt ja syntyy väliinputoajaryhmiä. Erilaiset syrjäytymistendenssit ja eri politiikka-alueilla sovellettavat erilaiset säännökset vaikuttavat tämän hetken työikäisen väestön tulevaisuuden vanhuuseläkkeisiin ja sitä kautta tulevan vanhusväestön elinoloihin. Vaikka 2005 eläkeuudistus paransi eläkkeen karttumista palkattomilta ajoilta, katkonainen työura heikentää tulevaisuudessa-kin työeläkkeitä. Erityisesti työmarkkinoilta syrjäytyneiden eläketurva on jatkossa kansaneläkejärjestelmän varassa (Hytti 2008b).

On nähtävissä, että pitkäaikaistyöttömyydestä johtuva syrjäytyminen siirtyy vanhuusväestöön. Parin viime vuoden aikana työmarkkinatuen saajien määrä on laskenut parilla kymmenellä prosentilla noin 100 tuhanteen. Mutta 55–64-vuotiaissa on nähtävissä kasvua. Tällä hetkellä on lähes 20 000 55–64-vuotiaasta työmarkkinatuen saajaa. Kymmenen vuoden sisällä he ovat vanhuuseläkkeen piirissä. (Hytti 2008b.)

2.5 Eläkejärjestelmään liittyvät odotukset

Eurooppalaisessa eurobarometer -kyselytutkimuksessa havaittiin, että oman eläketurvansa osalta suomalaiset ovat yhdessä tanskalaisten ja hollantilaisten kanssa luottavaisimpia. Tanskalaisista kolme neljästä sekä suomalaisista ja hollantilaisista kaksi kolmesta luottivat eläketurvaan. ((European Commission 2007.)

TELA on vuodesta 1986 alkaen teettänyt Suomen eläkejärjestelmää koskevia mielipide- ja asennetutkimuksia, joissa on selvitetty muun muassa luottamusta eläketurvan tasoon (ks. esim. Työeläkeasenteet 2007). Vastaajat edustavat yli 15-vuotiaasta väestöä.

Noin 84 prosenttia väestöstä tukee työeläkkeen ansiosidonnaisuutta. 64 prosentin mielestä nykyinen eläkejärjestelmä on oikeudenmukainen.

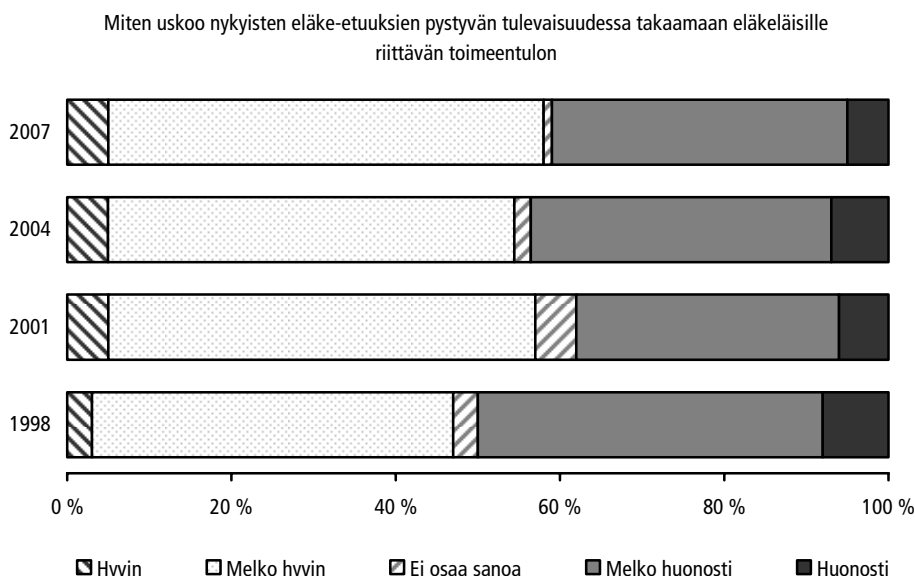
Eläkkeiden tason huononnuksia odottavien osuus on supistunut 1990-luvun lamavuosien yli 60 prosentista 45 prosenttiin vuonna 2007. Lama-ajan odotukset ovat toteutuneet, sillä sen jälkeen on tehty 2 suurta ja muutama pienempi eläkeuudistus, joissa odotettavissa oleva eläketaso on alentunut. Forma ym. (2007) kyselyssä 70 prosenttia kansalaisista on sitä mieltä, että eläkkeiden tasoa ei saa enää pienentää.

Tulevan eläketason odotetaan olevan 49 prosenttia ja sopivana eläketasona pidettiin 65 prosenttia palkasta (TELA 2007). Forma ym. (2007) mukaan tulevan eläkkeen toivotaan olevan 69 prosenttia aikaisemmasta palkasta. Käsitys sopivasta eläketasosta on ainakin runsaan 10 vuoden ajan pysynyt suhteellisen vakaana. Kuilu odotetun ja sopivan välillä on leveänpuoleinen. Vastaajat lienevät ajatelleet eläkkeelle siirtymishetken korvausastetta vastatessaan. Odotettu korvausaste on keskimäärin sitä alempi, mitä nuorempi vastaaja on. Esimerkiksi alle 25-vuotiaat odottavat keskimäärin 44 prosentin korvausastetta. Maunun (2007) mukaan vakuutettujen odotukset omasta korvausasteestaan vaihtelevat paljon, mediaanin ollessa 54 prosenttia.

Kansalaisten käsitys tulevasta eläketasostaan on hämmästyttävän realistinen. Eläkkeelle siirtymishetken tasoiksi arviot ovat nykysäännösten mukaan jopa liian alhaisia ”asiantuntija-arvioihin” verrattuna. Toisaalta alentavia muutoksia odottavien joukko on suurempi kuin korottavia muutoksia odottava.

Noin kolmannes odottaa itsellään olevan eläkeaikaisia toimeentulovaikeuksia. Tällaisten henkilöiden osuus on runsaan 10 vuoden aikana hienoisesti noussut. Noin 57 prosenttia väestöstä uskoo, että tulevaisuudessa tehdään työeläkeuudistus, jonka seurauksena eläkkeitä alennetaan oleellisesti nykyisestä. Noin puolet uskoo, että työeläkkeen nykytason ylläpitäminen on tulevaisuudessa mahdotonta ja joukon osuus on hienoisesti kasvanut viime vuosina. Kansalaisten enemmistö torjuu eläkeiän nostopyrkimykset. Vastaajien mielestä sopiva eläkkeelle siirtymisikä on 62 vuotta.

Kuvio 14 Kansalaisten luottamus riittävän eläke-etuuden säilymiseen.

Lähde: Työeläkeasenteet 2007.

3 PÄÄTELMÄT

Eläketurvan sosiaalista kestävyyttä on tässä artikkelissa arvioitu viidellä tavalla. Näkökulmina ovat olleet eläkkeiden riittävyys, toimeentulon jakautuminen, laskelmat tulevasta, turvan määräytymissäännöt sekä luottamus eläketurvaan. Näistä teemoista on kerätty runsaasti tutkimustietoa tai muuta materiaalia, jota artikkelissa on tiivistetty. Materiaalia on paljon eikä kaikkea välttämättä ole pystytty huomioimaan riittävässä laajuudessa. Päätelemien tekeminen kerätystä aineistosta ei sekään ole itsestään selvää, sillä objektiivisia kriteereitä ei juuri ole tarjolla. Yksinkertaistuksiin sisältyvistä vaaroista huolimatta voidaan jatkokeskustelujen pohjaksi esittää muutama kokoava huomio eri näkökulmista.

Eläketurvan riittävyydelle ei ole yhtä objektiivista mittaria. Riittävyys ei ole myöskään arvioitavissa ajoittain lehtien palstoille nousevien näkemysten pohjalta. Olemassa olevan eläke- ja muihin tulotietoihin perustuvan objektiivisen mittaamisen perusteella, eläkkeensaajien omien kokemusten, kulutustutkimusten ja vertailevien tutkimusten perusteella eläkkeensaajien tulotasoa tällä hetkellä voi luonnehtia kohtuulliseksi. Eläkkeiden ostovoima on kasvanut, keskimääräinen korvaussuhde eläkkeelle jäädessä on tavoitellulla tasolla, eläkkeensaajat katsovat tulojensa riittävän menoihin ja eurooppalaisissa vertailuissa Suomi sijoittuu lähelle maiden keskiarvoja. Toisaalta eläkkeensaajien joukossa on hyvin erilaisessa tilanteessa olevaa väkeä ja riittävyyden osalta voidaan nostaa esille joitakin vaikeammassa asemassa olevia ryhmiä,

erityisesti osa kansaneläkkeensaajista ja työkyvyttömyyseläkkeensaajista. Yksin asuvilla köyhyysriski on huomattavasti suurempi.

Toiseksi, eläkkeiden ja toimeentulon jakautumisesta voi nostaa esille sekä myönteistä että vähemmän myönteistä. Positiivista on, että eläketulon jakauma on ajan saatossa tasoittunut. Eläkkeensaajien toimeentulo on 80 prosenttia koko väestön tasosta. Toisaalta kaikkien käytettävissä olevien tulojen perusteella tuloerot ovat kasvaneet samaa vauhtia kuin väestössä keskimäärin ja köyhyysriski on kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa. Köyhyys ei kuitenkaan ole syventynyt. Erityisiä riskiryhmiä ovat nuoret työkyvyttömyyseläkeläiset ja ikääntyneet naiset.

Kolmanneksi, tuleva kehitys sisältää myönteisen perussanoman eläkkeen ostovoiman tasaisesta kasvusta. Tulevat eläkkeet ovat nykyisiä suurempia. Työeläke kasvaa aluksi jopa ansiotasoa nopeammin työeläkejärjestelmän kehittymisen vuoksi. Jos elinajan nousu jatkuu vallitsevalla trendillään, elinaikakerroin alkaa vaikuttaa eläkkeiden tasossa näkyvämmiin 2020-luvulla. Tällöin eläkkeiden nousuvauhti jää hivenen ansiotason nousuvauhtia hitaammaksi. Kehityksen ajoittumisella on erilaiset vaikutuksensa eri sukupolviin. Nyt eläkkeellä olevat ja lähivuosina eläkkeelle jäävät sukupolvet ovat tuotoilla mitattuna paremmassa asemassa kuin tulevat eläkeläissukupolvet.

Eläketurvan riittävyys riippuu työstä, joten tulevaisuuteen vaikuttavat sekä työmarkkinoiden tilanne että eläkkeiden määräytymissäännöt. Tällä hetkellä ongelmallinen eläkeläisnaisten köyhyys on seurausta historiallisista syistä, jolloin naisten osallistuminen avoimille työmarkkinoille oli vähäisempää. Vastaavasti tulevaisuudessa työttömyyden jättämät aukot eläketurvassa näkyvät eläkeläisköyhyytenä. 1990-luvun talouslaman vaikutukset ja suuri sosiaaliturvariippuvuus näkyvät yhä voimakkaammin eläkeläisväestön toimeentulossa. Eläkkeiden määräytymissäännöistä voi puolestaan nostaa esille kansan- ja työeläkkeiden erilaisen indeksoinnin, mikä eriyttää eläkejärjestelmiä ja niiden saajaryhmiä toisistaan. Järjestelmän sääntöihin liittyvä ja epävarmuutta korostava piirre on lisäksi kansaneläkkeiden tasoon liittyvä poliittinen päätöksenteko. Sääntöihin liittyy myös työkyvyttömyyseläkkeeltä vanhuseläkkeelle siirryttäessä sovellettava elinaikakerroin, jolla voi olla köyhyyttä generoiva vaikutus.

Viides arviointikriteerimme oli luottamus eläketurvaan. Kansalaisten kyselyissä antamien vastausten perusteella luottamus nykyiseen järjestelmään on korkealla tasolla mutta tulevaisuuden kehitykseen kohdistuu jo enemmän epäuskoa. Luottamuksessa eläkejärjestelmään Suomi on yhdessä Tanskan ja Hollannin kanssa parhaassa tilanteessa. Ansiosidonnainen työeläketurva nauttii erittäin vahvaa kannatusta ja kaksi kolmesta katsoo järjestelmän olevan oikeudenmukainen. Leikkauksia odottavien osuus on laskenut 1990-luvun alun tasosta. Yli kaksi kolmasosaa katsoo, ettei eläkkeiden tasoa enää voi madaltaa. Tulevaisuudesta on kuitenkin epävarmuutta, mikä näkyy epäuskona järjestelmän taloudelliseen tai poliittiseen kestävyYTEEN. Noin puolet uskoo leikkauksia tapahtuvan jatkossakin tai ettei eläketasojen ylläpitäminen ole mahdollista. Kasvava osa, tällä hetkellä jopa kolmannes väestöstä pelkää, ettei tuleva eläke tarjoa riittävää toimeentulon tasoa.

Sosiaalisen kestävyYden arviointi – artikkelissa tunnustetuista vaikeuksista huolimatta – nostaa esille tulevaan eläketurvaan ja eläkejärjestelmän kehittymiseen liittyviä näkökohtia, jotka eivät itsestään selvästi ole esillä silloin kun eläkejärjestelmää arvioidaan julkistalouden tai eläketurvan rahoituksellisen kestävyYden lähtökohdista. Eri arvioijat voivat painottaa tässä

esille nostettuja asioita eri tavoin. Tärkeysjärjestystä niiden välille ei välttämättä voi edes asettaa. Sosiaalisen kestävyysennakkoinnille ei ole valmista arviointikehikkoa ja siksi jatkossa saatetaan päätyä painottamaan jotakin elementtiä tai ulottuvuutta ylitse muiden, tai tuomaan uusia huomioitavia elementtejä arvioinnin tueksi. Olennaista lienee ylipäättään sosiaalisten näkökohtien tuominen päätöksentekijöiden tietoisuuteen taloudellisten näkökohtien rinnalle. Vaikkei se välttämättä helppoa olekaan, eläketurvaa koskevassa päätöksenteossa on mahdollista tavoitella sellaisia ratkaisuja, jotka vahvistavat sekä rahoituksellista, poliittista että sosiaalista kestävyyttä.

LÄHTEET

- Ahonen, K. (2006): Eläkeläisten toimeentulo kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa Uusitalo toim. Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. ETK, Raportteja 2006:2.
- Brewer, M., Browne, J., Emmerson, C., Goodman, A., Muriel, A. & Tetlow, G. (2007): Pensioner poverty over the next decade: what role for tax benefit reform? IFS, Commentary No.103.
- Eläketurvakeskuksen taskutilasto 2008, ETK.
- European Commission (2007): European Social Reality, Report 2007. Special Eurobarometer 273.
- European Economy (2006): The impact of ageing on public expenditure. Euroopan Komissio, Special Report no. 1/2006.
- Forma, P., Kallio, J., Pirttilä, J. & Uusitalo, R. (2007): Kuinka hyvinvointivaltio pelastetaan? KELA, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 89.
- Gröhn, J. (2007): Lakisääteisen eläkejärjestelmän etuudet ja rahoitus iän mukaan ja sukupolvittain. ETK, Keskustelualoitteita 2008:1.
- Hytti, H. (2008a): Keitä ovat täyden kansaneläkkeen saajat? Muistio SATA-komitealle, 2008. Kelan tutkimusosasto.
- Hytti, H. (2008b): Vähimmäismääraisten päivärahojen saajat. Muistio SATA-komitealle 2008. Kelan tutkimusosasto.
- Kautto, M. (2007): Veromuutoksella korjataan eläkeläisten toimeentuloa, Helsingin Sanomat vieraskynä 8.8.2007.
- Kautto, M. & Metso, L. (2008): Sosiaalinen kestävyys – uusi poliittinen horisontti? Yhteiskuntapolitiikka 73 (2008):4.
- Korkman, S., Lassila, J., Määttänen, N. & Valkonen, T. (2007): Hyvinvointivaltion rahoitus – riittävätkö rahat, kuka maksaa? ETLA, B230.
- Kuluttajabarometri 2007, Tilastokeskus.
- Lakisääteiset eläkkeet (2007): Pitkän aikavälin laskelmat. ETK, Raportteja 2007:2.
- Lassila, J. & Valkonen, T. (2002): Sosiaalimenot ja väestön ikääntyminen. ETLA, B 187.
- Lassila, J., Määttänen, N. & Valkonen, T. (2007): Ikääntymisen taloudelliset vaikutukset. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 10/2007.
- Lassila, J. & Valkonen, T. (2008): Suomen työeläkejärjestelmän stokastinen kestävyysanalyysi ETLA, Keskusteluaiheita No. 1137.
- Maunu, T. (2007): How well can individuals approaching retirement estimate their future pension benefits? ETK, Working papers 2007:2.
- Rantala, J. (2006): Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa Uusitalo toim. Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. ETK, Raportteja 2006:2.
- Suoniemi, I. & Rantala, J. (2007a): Tulojen muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä. ETK, Keskustelualoitteita 2007:6.

- Rantala J. ja Suoniemi I. (2007b): Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa. ETK,tutkimuksia 2007:2
- Tuominen, E., Hietaniemi, M., Nyman, H. & Lampi, J. (2008): Alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden taso. ETK, Katsauksia 2008:5.
- Tulonjakoaineiston vuosijulkaisu 2008, Tilastokeskus.
- Työeläkeasenteet 2007, TELA.
- Vaittinen, R. & Vanne, R. (2006): Government Finances by Age in Finland. ETK, Working Papers 2006:3.
- Vaittinen, R. & Vanne, R. (2008): Intergenerational Transfers and Life-Cycle Consumption in Finland. ETK, Working Papers 2008:6.
- Valtiovarainministeriö (2007): Julkisen talouden liikkumavara. VM, Julkaisuja 4/2007.
- Valtiovarainministeriö (2007): Suomen vakaushjelman tarkistus 2007. VM, Taloudelliset ja talouspoliittiset katsaukset 4a/2007.

OSA 2

Selvitys altruismista ja sosiaalisesta kestävydestä

Anne Birgitta Pessi

1 JOHDANTO

Tämän selvityksen tavoitteena on hahmottaa *suomalaisten keskinäisen tuen ja yhteiskuntaan luottamisen tulevaisuutta altruismin kautta*. Altruismin määritelmät tutkimuskirjallisuudessa ovat moninaiset; tässä selvityksessä altruismilla viitataan – kuten useissa viimeaikaisissa tutkimuksissa – yleisesti ottaen tekoihin, joissa otetaan huomioon toiset ihmiset ja heidän hyvinvointinsa. Altruismi on antamista – rahan, avun, ajan tai muun luovuttamista itseltä toiselle. Raportin fokuksessa on osakysymyksinä neljä teemaa: 1) auttamisen maisemakuva (mm. paljonko autetaan, keitä), 2) keiden apuun suomalaiset luottavat, 3) keiden auttamisvastuuta peräänkuulutetaan nykyistä enemmän, sekä 4) miten lähimmäisvastuun tulevaisuus nähdään.

Aineistona tässä selvityksessä käytetään kolmea tuoretta dataa: yhtä *ydinaineistoa* ja kahta *lisäaineistoa*. Ydinaineiston muodostaa RAY:n juhluvuotta 2008 varten kerätty aineisto (N=1000, edustava otos 15–70-vuotiaista suomalaisista, kerätty toukokuussa 2008), jonka keräsi TNS-Gallup. Aineiston kysymykset muodostivat osan laajempaa kyselyä, jossa johdatusena auttamisteemaisiin kysymyksiin toimi: ”Seuraavaksi kysymyksiä auttamisesta. Auttamisella tarkoitetaan kaikkia auttamisen eri muotoja esimerkiksi teoilla, lahjoituksin, muuten taloudellisesti tai pitämällä yhteyttä”. Tässä selvityksessä raportoidaan vain tuloksia, joissa löydettiin tilastollisesti merkitseviä eroja suorilla jakaumilla (taustamuuttujina ikä, sukupuoli, asuinpaikka, asuinpaikan koko, ammatti, työssäolo, koulutus, puolue jota äänestäisi nyt, tulotaso, talouden koko). Tutkimuksen lisäaineistoina puolestaan toimivat:

- netissä MTV3:n kesäkuussa 2008 RAY:lle keräämä paneeliaineisto (N=2530), joka sisältää tasaisesti eri-ikäisiä, miehiä ja naisia, eri puolilta Suomea. Aineiston ikä-jakauma on hieman ydinaineistoa suppeampi: 18–64-vuotiaat.
- SAAT (Suomalaisten auttamisen asenteet ja teot) -aineisto, kerääjänä Anne Birgitta Yeung (nyk. Pessi); edustava otos suomalaisista (N=1051). Postikyselynä vuonna 2006 kerätyn aineiston vastausprosentti on noin 31 %.

Tässä raportissa mainitaan erikseen, jos kyseessä on jompikumpi lisäaineistoista, muutoin tarkastelun pohjana toimii ydinaineisto.

Ihmisten keskinäistä luottamista ja auttamishalua – kuten myös luottamista auttamisinstitui-tioihin – kuvaava subjektiivinen tieto on mielenkiintoista ja tarpeellista haluttaessa tarkastella suomalaisen yhteiskunnan sidoksisuuden, yhteisöllisyyden ja luottamuksen tilaa. Tällöin tarkasteluperspektiivi voidaan kiteyttää sosiaalisen kestävyys-käsitteeseen. Käsitteellä viitataan kolmeen teemaan: 1) oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon, 2) oman elämän vaikutusmahdollisuuksiin, elämänhallintaan, 3) yhteisöllisen identiteetin vahvistamiseen (Kautto & Metso 2008; ks. Myös Littig & Griebler 2005). Tämän selvityksen fokus nivoutuu näistä kolmesta ensimmäiseen ja viimeiseen:

- altruismi ja keskinäinen tuki muodostavat oikeudenmukaisuuden yhden arjessa näkyvän kulmakiven; auttaminen ja lähimmäisyys ovat keskeiset tekijät sen valottamisessa, miten kansalaiset toisaalta toteuttavat oikeudenmukaisuutta, toisaalta luottavat yhteiskunnan oikeudenmukaisuuteen
- luottamus kanssaihminen ja instituutioiden tukeen sekä tuen tulevaisuuskuvat kertovat oleellisella tavalla yhteisöllisyyden tämänhetkisestä tilasta.

Altruismi on oleellinen osa sosiaalista kestävyyttä useastakin syystä. Sosiaalisen pääoman näkökulmasta (esim. Putnam 2000, Seglow 2004, Yeung 2004) voidaan johtaa seuraavat neljä perustelua: 1) auttamisen ja vastavuoroisuuden käytänteet lisäävät luottamusta, 2) auttamisen kulttuuri vähentää vapaa-matkustamista yhteisten hyödykkeiden tuottamisessa, eli kannustaa jokaista kantamaan kortensa kekoon, 3) yksilöllisten(kin) tarpeiden toteuttami-

nen ja tavoitteiden saavuttaminen on helpompaa altruistisessa yhteisössä (esim. altruismi ylläpitää vuorovaikutusta: sosiaalisia suhteita ja niiden sidoksisuutta, 4) altruismin käytänteet ylläpitävät moraalisia normeja, hyveitä ja käytänteitä.

Sosiaalisen kestävyuden yhteyttä yhteiskunnalliseen kehitykseen voidaan hahmottaa seuraavasti: nopeasta taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta rakennemuutoksesta seuraa sosiaalisia kustannuksia, ja mitä pienemmillä sosiaalisilla kustannuksilla rakennemuutoksesta selvittää, sitä parempi on yhteiskunnan sosiaalinen kestävyys ja sitä korkeammat rakennemuutokseen sopeutumisen hyödyt (Kautto 2008). Altruismin tila ja tulevaisuus kansalaisten arjessa heijastaa yksilötason kokemuksia, jotka antavat vastauksen siihen, onko tällaisille kestävyuden ja yhteiskunnallisten hyötyjen tavoitteille kantavaa – ja millaista – maaperää tämän päivän Suomessa.

2 TULOKSET

2.1 Suomalaiset – auttajakansa¹

Tämän selvityksen ydinaineisto piirtää suomalaisista selkeän kuvan auttavaisen kansana; altruismi näkyy niin asenteiden kuin (itse raportoitujen) tekojenkin tasolla. Samoin auttavaisuuden ihanne kuultaa suomalaisten normatiivisissa odotuksissa ja toiveissa.

Kaikki suomalaiset ovat auttaneet ainakin joskus. Suomalaiset ovat aktiivisia auttajia: puolet auttaa vähintäänkin kuukausittain. Iällä ei ole merkitystä, eikä sillä, missä päin Suomea asuu. Paikkakunnan koko kuitenkin vaikuttaa: avuliaisimmat suomalaiset löytyvät pääkaupunkiseudulta. Keskusta-puolueen kannattajat auttavat muita suomalaisia vähemmän, Vihreiden kannattajat enemmän. Valtaosa avusta suuntautuu lähipiiriin: 91 prosenttia suomalaisista on auttanut lähipiiriinsä kuuluvia. Suomalaiset auttavat niin naapureitaan kuin tuntemattomiakin ihmisiä yhtä paljon (58 % auttanut). Myös keräyksiin rahan antaminen on aktiivista (73 %). Eniten suomalaiset ovat lahjoittaneet rahaa sotaveteraaneille, lapsille sekä kansainvälisiin kriiseihin. Yksittäisistä järjestöistä tällä hetkellä tärkeimpänä pidetään Suomen Punaisen Ristin ja Unicefin avustamista. Tyypillisin summa on 20–50 euroa vuodessa, mutta lähes viidennes suomalaisista lahjoittaa vuosittain yli 100 euroa. Miehet ovat naisia valmiimpia auttamaan rahallisesti omia lapsia, naiset puolestaan muun muassa köyhiä suomalaisia, kadulla kerjääviä ihmisiä, Suomen lähialueiden köyhiä ja kehitysmaiden ihmisiä.

Ikä vaikuttaa auttamisen kohteeseen. Iäkkäimmät ovat aktiivisimpia vapaaehtoistoimijoita ja lähipiiriin auttajia, 25–59-vuotiaat naapuriavun ja rahankeräyksen aktiiveja, nuorimmat suomalaiset (15–34-v.) tuntemattomien ihmisten auttajia. Sukupuolieroja löydetään vain niukalti. Peräti 91 prosenttia suomalaisista on sitä mieltä, että auttaminen tuottaa hänelle iloa tai että tuntee myötätuntoa. Selkeästi vahvimmin suomalaisia motivoi auttamisen ilo, ja keskeisiä auttamismotiiveja ovat myös myötätunto ja auttamisen oikeus, velvollisuus.

Valtaosa (68 %) suomalaisista on valmis auttamaan myös tulevaisuudessa teoilla (esim. vapaaehtoistyö), ja rahalliseenkin auttamiseen on valmis lähes sama määrä (59 %). Erityisen valmiita ollaan auttamaan omia lapsia ja sairaita lapsia. Matalimmatkin luvut ovat korkeita:

¹ Tämän osion (2.1) aineisto on sama kuin selvityksen ydinaineisto; raportointi tarkemmin, ks. Pessi 2008.

alkoholin ja huumeidenkäyttäjiä on valmis auttamaan kolmannes, kerjäläisiä viidennes. Kyseessä on huikea rekrytointipotentiaali, koska nykyisellään esimerkiksi vapaaehtoistoiminnassa on suomalaisista vain noin kolmannes. Erityisen auttamisvalmiita ovat nuoret: he ovat muita ikäryhmiä valmiimpia auttamaan teoilla lähes kaikkia kohderyhmiä. Nuorille keskeisimpiä auttamismotiiveja on – ilon lisäksi – auttaminen oikeana tekona, kuten myös elämäntapana.

Väite ”Koska maksan jo veroja palvelujärjestelmän rahoittamiseksi, teen jo oman osuuteni eikä minun tarvitse auttaa enää muilla tavoin” jakaa kansan rivit: kolmannes on osin eri, osin samaa mieltä, neljännes vähintään jokseenkin samaa mieltä – ja toisaalta lähes puolet jokseenkin tai täysin eri mieltä. Naiset, korkeasti koulutetut ja nuorimmat kokevat muita harvemmin verojen vapauttavan auttamisvastuusta. Enemmistö on sitä mieltä, että sosiaaliturva on vähentänyt suomalaisten oma-aloitteellisuutta ja omaa vastuuta. Sosiaaliturvan ”rappeuttavaa” vaikutusta painottavat erityisesti suuret ikäluokat

Kaiken kaikkiaan nämä luvut piirtävät suomalaisista kuvaa auttamisaktiivisena kansana, jossa ”kaveria ei jätetä” -ihanne on voimissaan. Auttamisen ilmiöstä puuttuvat kansainväliset luotettavat vertailututkimukset, mutta sen alailmiöistä muun muassa Vapaaehtoistoinnasta osittaisia vertailuja on tehty (ks. Yeung 2002; Yeung 2004); vertailut piirtävät suomalaisten vapaaehtoistoinnin aktiivisuudesta eurooppalaista keskivertoa hieman aktiivisemmän kuvan, jossa erityistä on kaksi seikkaa: 1) vapaaehtoistoinnin motiiveissa painottuu auttamishalu, myös pohjoismaisessa vertailussa, sekä 2) ajanantaminen vapaaehtoistointiaan on eurooppalaista kärkeä (ka. 18 h /kk), lähes Yhdysvaltojen ja Kanadan tasoa. Sikäli tämän selvityksen ydinaineiston piirtämä kuva suomalaista auttavaisena kansana ei tule yllätyksenä.

2.2 Suomalaisen luottamus avun lähteisiin

Kysyttäessä ydinaineistossa vastaajilta ”Ihmisen elämän varrella tulee erilaisia tilanteita, joissa hän tarvitsee muiden apua. Kuinka vahvasti luotatte seuraavien tahojen tukeen, mikäli heiltä apua tarvitsisitte?” vaihtoehtoisiksi tarjottiin (asteikolla 1-4): Hyvin vahvasti (4), Melko vahvasti (3), Ei kovinkaan vahvasti (2), Ei lainkaan (1), Ei osaa sanoa. Tahot, joista oltiin kiinnostuneita, olivat:

- Valtio
- Asuinkuntanne
- Kansalaisjärjestöt
- Seurakunta, kirkko
- Oma lähipiirinne
- Lähinaapurustojen ihmiset
- Yritysten palvelut eli ostettavat palvelut
- Oma vastuu itsestänne
- Toisten ihmisten tuki yleensä eli lähimmäisvastuu

Kolmen kärki on hyvin selvä: suomalaiset luottavat erityisesti oman lähipiirinsä tukeen (ka. 3,57), omaan vastuuseen itsestään (ka. 3,52) sekä – joskin jo selvästi vähemmän – toisten ihmisten tukeen, lähimmäisvastuuseen (ka. 2,90). Mielenkiintoista kyllä neljäntenä suomalaisen luottolistalla, mitä tulee auttamiseen, ovat yritysten palvelut eli ostettavat palvelut (ka. 2,47). Tämän luottamustason taakse jää – ja tässä järjestyksessä – luottamus asuinkuntaan (ka. 2,44), lähinaapurustojen ihmisiin (ka. 2,40) sekä seurakuntaan ja kirkkoon (ka. 2,32). Vähiten suomalaiset luottavat valtion (ka. 2,25) ja toisaalta kansalaisjärjestöjen (ka. 2,07)

tukeen. Eli ihmisten apu toisilleen tai itse itselleen koetaan luotettavammaksi avun kanavaksi kuin vaikkapa julkisen sektorin tai ostettavat palvelut. Suurista julkisen sektorin toimijoista suomalaiset luottavat siis vahvemmin vain omaan asuinkuntaan, ja kuitenkin kuntaansakin luottaa edes melko vahvasti alle puolet kansasta. Voidaan kysyä, onko syytä huoleen?

Suurimmista julkisen sektorin toimijoista suomalaiset siis luottavat vahvasti oikeastaan vain omaan asuinkuntaan. Kuitenkin kuntaansakin luottaa edes melko vahvasti suomalaisista vain alle puolet (45 % luottaa vähintään melko vahvasti). Valtioon luottaa kolmannes, ja luottamus kirkkoon ja seurakuntaan sijoittuu kunnan ja valtion välimaastoon. Puolestaan kansalaisjärjestöjen tukeen luottaa suomalaisista neljännes. Yleisimmin järjestöihin luottavat nuoret, työttömät ja Vihreiden kannattajat. Vähiten luottamusta järjestöihin on varttuneen väen, toimihenkilöiden ja vaaleissa äänestämättömien joukossa.

Naiset luottavat useimpien tahojen tukeen miehiä vahvemmin; poikkeuksen muodostaa kuitenkin miesten luottamus valtion ja lähinaapuruston tukeen, joka on hieman naisten luottamusta korkeammalla tasolla. Mielenkiintoista kyllä, nuorimmat suomalaiset (15–34-vuotiaat) luottavat muita vahvemmin lukuisten instituutioiden tukeen: valtion, asuinkunnan, kansalaisjärjestöjen, kirkon, oman lähipiirin, lähinaapurustojen ja lähimmäisvastuun (kahdessa viimeisessä vain 15–34-vuotiaat) apuun. Erityisen vahvasti, ja jälleen muita vahvemmin, nuorimmat suomalaiset luottavat juuri lähipiirinsä tukeen (ka. 3,67–3,75). Voidaanko kysyä, kertooko tulos siitä, että suomalaisten kynnisyys kasvaa iän myötä. Ainakin se on totta, että iäkkäimmät suomalaiset (yli 65-vuotiaat) korostavat muita ikäryhmiä enemmän luottamustaan omaan vastuuseen itse itsestään. He luottavat muita vahvemmin myös lähinaapurustojen ihmisten tukeen. On kuitenkin huomattava, että luottamus vastuuseen itse itsestä on erityisen korkealla tasolla myös 25–34 ja 50–64-vuotiailla – ja he luottavat muita ikäryhmiä enemmän myös yritysten ostettaviin palveluihin.

Pääkaupunkiseudulla luotetaan muuta maata enemmän valtion ja asuinkunnan tukeen, kuten myös oman lähipiirin tukeen ja omaan vastuuseen omasta itsestä. Kansalaisjärjestöihin luotetaan erityisesti – siis muuta Suomea enemmän – kaupunkimaisissa kunnissa. Maaseudulla luotetaan muuta maata enemmän puolestaan lähinaapuruston ihmisiin. Korkeimmin koulutetut suomalaiset luottavat muita enemmän valtion ja asuinkunnan kuten myös kansalaisjärjestöjen, yritysten palveluiden, lähipiirin ja oman vastuun rooliin. Erityisen korkealle tasolle korkeimmin koulutettujen luottamus nousee suhteessa kahteen viimeksi mainittuun. Matalimmin koulutetut luottavat muita enemmän puolestaan seurakunnan ja kirkon, lähinaapuruston sekä ylipäättänsä lähimmäisvastuun tukeen kuten myös kansalaisjärjestöihin (koskee keski- ja ammattikoulutuksen, ei pelkästään alemman koulutuksen, omaavia) apuun.

Puoluetausta vaikuttaa vahvasti siihen, keiden apuun luotetaan. Kaikkien puolueiden kannattajat luottavat, kuten siis suomalaiset ylipäättään keskimäärin, eniten oman lähipiirin ja oman vastuun rooliin. Keskustapuolueen kannattajat luottavat muita enemmän kuitenkin myös asuinkunnan, seurakunnan ja kirkon, lähinaapurustojen ja (vain hieman muita enemmän) yritysten palveluiden tukeen. Kokoomuksen tukijat puolestaan luottavat erityisesti valtion, ostettavien palvelujen ja (vielä muita enemmän) oman vastuun rooliin. SDP:n kannattajat puolestaan luottavat muita enemmän asuinkunnan, Vasemmistoliiton kannattajat valtion, kansalaisjärjestöjen ja asuinkunnan sekä Vihreät valtion ja – kuten yllä kävi ilmi – kansalaisjärjestöjen sekä oman lähipiirin tukeen. Tuloillakin on merkitystä: suurituloisimmat luottavat muita enemmän oman lähipiirin, lähinaapuruston, yritysten palveluiden sekä oman vastuun

rooliin. Pienituloisimmat puolestaan luottavat muita enemmän asuinkunnan ja lähimmäisvas-
tuun tukeen.

Piirtyvä kuva luottamuksesta erityisesti lähipiiriin – ja suorastaan epäluottamuksesta suhtees-
sa valtiollisiin toimijoihin – vaikuttaa niin selvältä, että on syytä tarkistaa se vielä toisen lisä-
aineiston valossa. SAAT-aineistossa oli kysymys ”Jos te tai perheenjäsenenne tarvitsette apua
(esim. vakava tapaturma), uskotteko voivanne luottaa seuraavien tahojen apuun ja tukeen?”.
Vaihtoehtoisiksi tarjottiin (asteikolla 1–5): Täysin (1), Melko paljon (2), Aika vähän (3), En
ollenkaan (4), En osaa sanoa / ei koske minua (5). Tahot, joista oltiin kiinnostuneita, olivat:

- Oma perhe (puoliso, lapset, vanhemmat)
- Ystävät
- Sukulaiset
- Naapurit
- Vapaaehtoisjärjestöt ja niiden toimijat
- Seurakunta ja sen työntekijät
- Kunta ja sen työntekijät

Piirtyvä kuva on jälleen kirkas: selkeästi vahvimmin vakavassa avun tarpeen tilanteessa suo-
malaiset luottavat perheensä tukeen (ka 1,19), ja enemmän kuin melko vahvasti myös ystä-
vien (1,83) ja sukulaisten (2,09) tukeen. Mielenkiintoista kyllä, seuraavaksi eniten – joskin jo
sangen vähän – luottamusta koetaan naapureita kohtaan (2,89). Julkisista toimijoista eniten
luotetaan kuntaan (3,23), sitten seurakuntaan (3,4), ja vähiten vapaaehtoissektoriin (3,51).
Luottamus julkiseen sektoriin on kuitenkin kaikkienensa matalammalla tasolla kuin vastaus-
ehdoissa muotoiltu ”Aika vähän”, mikä on yllättävää, kun kysymyksessä korostettiin avun
tarpeen vakavuutta ja sen viitattiin vieläpä liittyvän fyysiseen vammaan (”vakava tapatur-
ma”). Luottamustasoissa ei juuri löydetä sukupuolieroja, joskin naiset luottavat hieman mie-
hiä enemmän kunnan ja ystävien tukeen. Ikäeroja löytyy selvemmin: nuorimmat (18–31-
vuotiaat) luottavat muita vahvemmin perheen ja ystävien tukeen, 32–45-vuotiaat suvun
tukeen, 46–59-vuotiaat vapaaehtoisjärjestöjen ja seurakunnan tukeen sekä yli 60-vuotiaat
naapureiden ja kunnan tukeen.

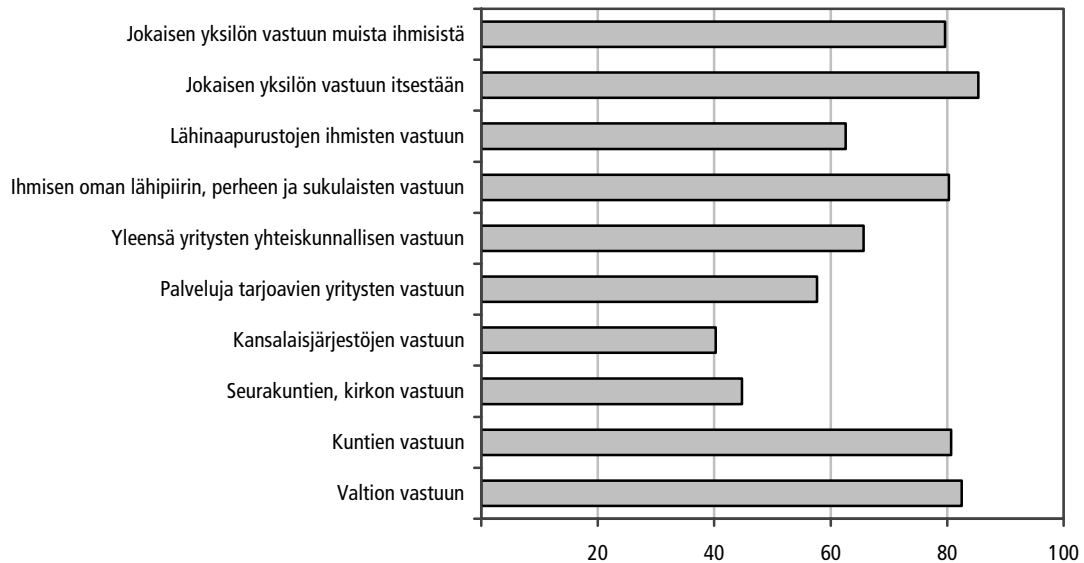
2.3 ”Avun ydinkolmion” vastuuta peräänkuulutetaan: oma-apu, lähimmäisapu, valtio

Ydinaineistossa vastaajilta tiedusteltiin: ”Minkä kaikkien seuraavien tahojen vastuun pitäisi
mielestänne lisääntyä suomalaisten hyvinvoinnin ylläpitämisessä ja edistämisessä seuraavan
10 vuoden aikana?”. Tahojen lista näytti seuraavalta:

- Valtion vastuun
- Kuntien vastuun
- Seurakuntien, kirkon vastuun
- Kansalaisjärjestöjen vastuun
- Palveluja tarjoavien yritysten vastuun
- Yleensä yritysten yhteiskunnallisen vastuun
- Ihmisen oma lähipiiriin, perheen ja sukulaisten vastuun
- Lähinaapurustojen ihmisten vastuun
- Jokaisen yksilön vastuun itsestään
- Jokaisen yksilön vastuun muista ihmisistä
- Ei minkään näistä
- Ei osaa sanoa

Suomalaisten kannanotot mainittujen tahojen vastuun tulevaisuuteen näyttää tältä:

Kuvio 1 Suomalaisten odotukset hyvinvointivastuun kasvulle.

Vahvimmin suomalaiset peräänkuuluttavat tällä hetkellä yksilön omaa vastuuta omasta hyvinvoinnistaan; yksilövastuun pitäisi suomalaisten mielestä kasvaa vahvemmin kuin minkään muun tuen hyvinvoinnin lisäämiseksi. Suomalaiset myös peräänkuuluttavat vahvasti niin julkisen sektorin kuin toisaalta lähimmäisavunkin roolin kasvua suomalaisten hyvinvoinnissa; kuten kuviosta yllä ilmenee, valtion (82 % peräänkuuluttaa vastuun kasvua) ja kuntien (81 %) vastuuta peräänkuulutetaan yhtä paljon kuin ihmisen oman vastuun (85 %), lähipiirin, perheen, sukulaisten vastuun (80 %) ja lähimmäisvastuun ("Jokaisen yksilön vastuu muista", 80 %) roolin kasvua.

Seuraavaksi eniten suomalaiset peräänkuuluttavat – mielenkiintoista kyllä – yritysten yhteiskuntavastuun roolin kasvua (66 %). Hieman tämän taakse jäävät palveluja tarjoavien yritysten vastuu (58 %) sekä toisaalta naapuriapu (63 %). Nämäkin luvut ovat kaikki korkeita: kaksi kolmesta suomalaisesta kaipaa tänä päivänä yritysten sosiaalista vastuuta ja palvelutarjontaa kuten myös naapuriapua nykyistä korkeammalle tasolle. Lisäksi reilusti yli kolmannes suomalaisista peräänkuuluttaa myös seurakuntien (45 %) ja kansalaisjärjestöjen (40 %) vastuun kasvua.

Naisten luvut ovat kauttaaltaan miesten lukuja korkeampia: naiset peräänkuuluttavat eri toimijoiden vastuun kasvua suomalaisten hyvinvoinnista miehiä enemmän. Yli 50-vuotiaat suomalaiset peräänkuuluttavat seurakuntien ja kirkon roolin kasvua vahvimmin (heistä yli puolet kannattaa). Työikäiset (25–49-vuotiaat) peräänkuuluttavat muita enemmän lukuisten sektorien vastuuta: toisaalta palveluja tarjoavien yritysten ja yritysten yhteiskuntavastuun, toisaalta lähipiirin ja naapurustojen, kuten myös yksilön oman vastuun, roolia. Yritysten roolin kasvua – sekä ostettavien palvelujen että yhteiskuntavastuun muodossa – painottavat eniten korkeimmin koulutetut suomalaiset. Korkeatuloisimmat suomalaiset kannattavat muita vähemmän valtion ja kuntien hyvinvointivastuun kasvua. SDP:n kannattajat ovat vahvoja eri sektorien hyvinvointivastuun kasvun peräänkuuluttajia: he kannattavat muiden puolueiden kannattajia enemmän niin valtion, kuntien, yritysten yhteiskuntavastuun (tätä kannattavat vah-

vasti myös Vihreiden kannattajat), kuten myös palveluja tarjoavien yritysten, lähipiirin ja yksilön omankin hyvinvointivastuun kasvua.

Pääkaupunkiseudulla sekä ylipäätään Uudellamaalla asuvat korostavat muita enemmän kansalaisjärjestöjen, yritysten yhteiskuntavastuun sekä lähipiirin avun kasvun tärkeyttä. Maa-seudulla korostetaan muuta Suomea vähemmän lähipiirin, perheen ja sukulaisten vastuun kasvua, mikä kertonee siitä, että vajetta lähipiirin tuessa nähdään muualla enemmän kuin maaseudulla. Muita eroja asuinpaikan mukaan ei löydetä.

Ne suomalaiset, jotka itse ovat aktiivisia auttajia (ovat auttaneet ainakin kerran kuukaudesta), painottavat muita selkeästi enemmän niin valtion, yritysmaailman (sekä palvelut että yhteiskuntavastuu), lähipiirin kuin myös lähimmäisyyden ("Jokaisen yksilön vastuu muista ihmisistä") roolin kasvua suomalaisten hyvinvoinnista.

Paneeliaineistossa kysyttiin lisäksi, tarkemmin "Miten seuraavien tahojen vastuun pitäisi mielestänne muuttua suhteessa suomalaisten hyvinvoinnin toteuttamiseen ja rahoittamiseen", vaihtoehtoina kasvaa, vähentyä, pysy ennallaan. Tiedusteltujen tahojen lista näytti tältä:

- Julkinen sektori, valtio
- Julkinen sektori, kunta
- Seurakunnat, kirkko
- Kansalaisjärjestöt
- Yritysten palvelut (yksityiset palvelut)
- Yritysten sosiaalinen vastuu
- Lähiyhteisöt, lähipiiri, perhe, suku
- Kansalaisen vastuu itsestään

Lista näyttää siis kutakuinkin samalta kuin yläpuolisessa kysymyksessä (tosin yritysten yhteiskuntavastuu on muotoiltu hieman toisin, ja lähipiiri-osioon lisätty sana lähiyhteisöt). Listassa ei kuitenkaan tässä kysymyksessä oltu huomioitu lähinaapurustoja eikä yksilön vastuuta muista ihmisistä.

Myös paneeliaineisto tuo esille suomalaisten vahvan peräänkuuluttamisen suhteessa kansalaisten omaan vastuuseen itsestään: 76 % mielestä sen pitäisi kasvaa. Tätä mieltä ovat muita vahvemmin 55–64-vuotiaat, matalimmin koulutetut, maatalousyrittäjät mutta myös eläkeläiset ja johtavissa asemassa olevat sekä korkeatuloisimmat suomalaiset – sekä hieman enemmän miehet kuin naiset (78 versus 75 %). Vielä hieman vahvemmin (79 %) suomalaiset kannattavat paneeliaineiston mukaan valtion vastuun kasvua, kuten myös vahvasti kuntien (72 %) sekä yritysten sosiaalisen vastuun (69 %). Julkisen sektorin vastuuta peräänkuulutetaan erityisesti Lapin läänissä (siellä kuntien vastuuta puolestaan muuta maata vähemmän), työttömien ja eläkeläisten sekä yksinhuoltajien, pienituloisempien, kuten myös ammatillisen koulutuksen omaavien keskuudessa. Suuria ikäeroja ei löydetä.

Yritysten sosiaalisen vastuun peräänkuuluttaminen – joka nousi siis yllättävän korkealle tasolle – on tyypillistä puolestaan Pohjois-Suomessa sekä 45–54-vuotiaiden ja ammattikorkeakoulustaisten keskuudessa, sekä naisilla hieman miehiä enemmän (71 versus 66 %). Samoin yritysten sosiaalista vastuuta kaivataan työttömien, eläkeläisten ja alempien toimihenkilöiden joukossa, kun taas yrittäjien ja johtavassa asemassa olevien keskuudessa kannatus on selvästi keskivertosuomalaisia alhaisempi (54 %).

Matalimmat odotukset hyvinvointivastuun kasvulle suomalaisilla puolestaan ovat suhteessa kansalaisjärjestöihin (51 %) ja yksityisiin palveluihin (54 %) – kirkon (56 %) ja lähipiirin (57 %) vastuun peräänkuuluttamisen sijoittuessa välimaastoon. On toki huomioitava, että näitäkin instituutioita kohtaan yli puolet suomalaisista peräänkuuluttaa hyvinvointivastuun kasvua. Kirkon vastuun kasvua toivovat erityisesti naiset, Itä-Suomen ja Lapin läänin asukkaat, yli 35-vuotiaat (18–24-vuotiaista puolestaan vain reilu kolmannes), matalimmin koulutetut sekä yrittäjät ja eläkeläiset. Kansalaisjärjestöjen vastuun kasvua toivovat puolestaan keskivertosuomalaisia enemmän 35–54-vuotiaat, matalimmin koulutetut, yksinhuoltajat, korkeampituloiset sekä lisäksi toisaalta työttömät, toisaalta johtavassa asemassa toimivat.

Entäpä mitä ovat ne tahot, joiden vastuun suomalaiset toivovat hyvinvoinnin saralla laskevan? Luvut ovat kauttaaltaan matalia; suomalaisilla ei juurikaan ole toiveita minkään institution hyvinvointivastuun pienentämiseen (esim. oma vastuu itsestä 2 %, valtion vastuu 3 %). Matalan tason matalaan kärkeen nousevat kuitenkin yritysten palvelut: joka kymmenes toivoisi niiden vastuun vähenevän. Iäkkäimmät, Lapissa asuvat sekä johtajat ovat tätä mieltä hieman muita enemmän. Lisäksi on huomioitava, että kirkon ja lähipiirin (kumpikin 7 %) hyvinvointivastuun toivoisi vähenevän lähes joka kymmenes suomalainen. Kirkon osalta tämä näkemys painottuu erityisesti miehillä, Lapin läänissä, 18–34-vuotiailla sekä ylemmillä toimihenkilöillä. Lähipiirin osalta vastuun vähenemistä kannattavat puolestaan erityisesti Etelä-Suomen läänin asukkaat, 45–54-vuotiaat, ammatillisen koulutuksen omaavat sekä maatalousyrittäjät (tämä poikkeuksellisen korkea: 21 %). Missään ryhmässä ei päästä kuitenkaan – ei kirkon, lähipiirin eikä yritysten palveluiden osalla – kuitenkaan kovinkaan korkealle tasolle.

Keiden tahojen hyvinvointivastuun sitten oletetaan pysyvän nykyisellä tasolla? Reilu kolmannes on tyytyväinen kirkon, yksityisen palveluiden (37 %) ja lähipiirin (35 %) nykyiseen hyvinvointirooliin. Erityisen tyytyväisiä suomalaiset vaikuttavat kuitenkin olevan kansalaisjärjestöjen nykyiseen hyvinvointivastuuseen: lähes puolet (44 %) toivoo järjestöjen vastuun säilyvän nykyisellä tasolla. Raportti toisaalla (Pessi 2008) on osoittanut, että erityisen korkeat odotukset kansalaisjärjestöjen avulle – korkeammat kuin millekään muulle toimijalle – suomalaisilla on katastrofitilanteissa ja toisaalta kerjäläisten kohdalla. Suomalaiset näkevät järjestöjen roolin hyvinvointityössä nimenomaan kansalaisten konkreettisessa auttamisessa sekä vapaaehtoistoiminnan järjestämisessä, vähiten ostopalveluissa.

Molemmista aineistoista, edellä, nousee siis vahva peräänkuuluttaminen ”avun ydinkolmiolle”:

- jokaisen oma vastuu itse itsestään
- lähimmäisvastuu toinen toisistamme
- julkisen sektorin vastuu.

Millaisissa konkreettisissa tilanteissa tämän ydinkolmion apua sitten erityisesti toivotaan? Toisaalla (Pessi 2008) on tarkemmin raportoitu ydinaineistosta nousevia odotuksia eri toimijoille erilaisissa avuntarpeen tilanteissa, ja tulokset tiivistyvät seuraavasti vahvuusjärjestykseen (vahvimmista odotuksista aloittaen) eri auttamistilanteissa:

Kuvio 2 Suomalaisten näkemykset: keiden pitäisi auttaa?

- ***mieleterveysongelmista kärsivä***
 - julkinen sektori, lähipiiri, kirkko
- ***yksinäinen vanhus***
 - lähipiiri, julkinen sektori, kirkko
- ***varaton ihminen***
 - julkinen sektori, kirkko, kansalaisjärjestöt
- ***pitkäaikaissairas tai vammainen***
 - julkinen sektori, lähipiiri, kansalaisjärjestöt
- ***alkoholin tai huumeiden käyttäjä***
 - julkinen sektori, lähipiiri, kansalaisjärjestöt
- ***päihdekoukkuun jäänyt nuori***
 - julkinen sektori, lähipiiri, kansalaisjärjestöt
- ***katastrofin uhri***
 - kansalaisjärjestöt, julkinen sektori, kirkko
- ***kärsivä lapsiperhe***
 - julkinen sektori, lähipiiri, kirkko
- ***tilapäistä lastenhoitoapua tarvitseva perhe***
 - lähipiiri, julkinen sektori, lähinaapurusto
- ***ihminen, joka kerjää kadulla rahaa***
 - kansalaisjärjestöt, kirkko, julkinen sektori
- ***asunnoton***
 - julkinen sektori, kirkko, kansalaisjärjestöt

Kuten yllä kuvio osoittaa, avun ydinkolmion lisäksi näissä konkreettisissa tilanteissa suomalaiset peräänkuuluttavat myös kirkon ja kansalaisjärjestöjen vastuuta sangen vahvasti – mutta lähes kaikissa tapauksissa vasta ydinpiiriin vastuun kasvun jälkeen.

2.4 Lähimmäisvastuun ja -luottamuksen tulevaisuus

Paneeliaineistossa oli mukana väite: ”Ihmisten tulisi huolehtia nykyistä enemmän itsestään ja omista läheisistään”. Väite sai vahvan kannatuksen: yhdeksän kymmenestä (89 %) suomalaisesta allekirjoittaa sen (eli on väitteen kanssa jokseenkin tai täysin samaa mieltä). Vain muutama (3 %) on väitteen kanssa täysin tai jokseenkin eri mieltä. Lähipiirin ja oma-avun huolenpitoa peräänkuuluttavat miehet ja naiset yhtä vahvasti. Peräänkuuluttaminen korostuu hieman muita ikäryhmiä enemmän nuorilla aikuisilla (25–35-vuotiailla) – kuten myös maatalousyrittäjillä. Väitteessä ei käy toki ilmi, pitäisikö lähipiiristä ja itsestä huolehtimisen ajan ja energian olla pois muista – kaukaisimmista – huolehtimisesta.

Kun odotukset lähimmäisvastuun kasvulle ovat näin korkeat, herää kysymys, uskotaanko sen mahdollisuuteen? Paneeliaineistossa kysyttiin, ”Miten uskotte suomalaisten halukkuuden tukea omaa lähipiiriä (perhe, suku, ystävät) kehittyvän tulevaisuudessa?” sekä ”Miten uskotte suomalaisten halukkuuden tukea oman lähipiirin ulkopuolisia ihmisiä kehittyvän tulevaisuudessa?” Kuva ei ole mairittelevan luottavainen: yli puolet (54 %) suomalaisista uskoo halukkuuden tukea lähipiirin ulkopuolisia olevan laskusuunnassa ja samoin reilu kolmannes (34 %) uskoo myös innon tukea omaa lähipiiriä olevan vähenemässä. Lisäksi vain joka kymmenes uskoo halukkuuden tukea oman lähipiirin ulkopuolisia olevan kasvussa. Erityisen vahvasti lähipiirin tuen vähenemistä povaavat naiset, 45–54-vuotiaat, opisto- tai keskiasteen koulutuksen omaavat, eläkeläiset ja yrittäjät (myös maatalousyrittäjät), yksinhuoltajat kuten myös

Itä-Suomen, Oulun ja Lapin läänin asukkaat. Lähipiirin ulkopuolisen tuen puolestaan ennustavat olevan vähenemässä täysin samat joukot: samojen kolmen läänin asukkaat, 45–54-vuotiaat, opisto- tai keskiasteen koulutetut, yksityishuoltajat ja maatalousyrittäjät (eivät muut yrittäjät) - sekä lisäksi myös johtavassa asemassa olevat.

Näissä tuloksissa on ehdottomasti alleviivattava tosin myös sitä, että valtaosa (43 %) suomalaisista luottaa lähipiirin vastuuhaluuden säilyvän tulevaisuudessa ennallaan ja lähes joka neljäs (23 %) sen olevan pikemminkin kasvussa. Samoin reilu kolmannes (36 %) uskoo halukkuuden tukea lähipiirin ulkopuolisia pysyvän tulevaisuudessa ennallaan.

Kun usko lähimmäisvastuun tulevaisuuteen ei ole järin vahalla tasolla, herää kysymys syystä tähän epäluottamukseen. Mielenkiintoista kyllä, kun paneeliaineistossa tiedusteltiin vastaajien kantaa väitteeseen ”Sosiaaliturva on vähentänyt suomalaisten oma-aloitteellisuutta ja omaa vastuuta”, enemmistö suomalaisista oli väitteen kanssa samoilla linjoilla: osa täysin samaa mieltä (22 %), osa jokseenkin samaa mieltä (30 %). Erimielisiä väitteen kanssa on vain reilu viidennes (jokseenkin eri mieltä 15 %, täysin eri mieltä 7 %). Lisäksi neljännes ei osaa ottaa kantaa, vaan on osin eri, osin samaa mieltä. Sosiaaliturvan ”rappeuttavaa” ja omaa vastuuta nakertavaa vaikutusta painottavat erityisesti suuret ikäluokat (55–64-vuotiaista 59 % on väitteen kanssa vähintään jokseenkin samaa mieltä) ja yrittäjät sekä korkeatuloiset kuten myös miehet hieman naisia enemmän.

3 POHDINTA²

Tämän raportin tavoitteena oli hahmottaa suomalaisten keskinäisen tuen ja yhteiskuntaan luottamisen tulevaisuutta altruismin kautta. Selvityksen uudet tutkimustulokset voidaan tiivistää seuraaviin viiteen kohtaan:

- Suomalaiset, myös nuoret, ovat sangen **auttamisaktiivista** kansaa. Suomalaiset luottavat erityisesti oman **lähipiirinsä tukeen, omaan vastuuseen** itsestään sekä – joskin jo selvästi vähemmän – lähimmäisvastuuseen. Kuntaan luottaa edes melko vahvasti alle puolet, järjestöihin neljännes; vähiten luotetaan valtion apuun.
- Suomalaiset myös **peräänkuuluttavat** vahvasti yksilön **oman vastuun** kasvua hyvinvoinnista. Lisäksi yhtäältä **julkisen sektorin sekä toisaalta lähipiirin ja yleisen lähimmäisvastuun** roolin kasvua suomalaisten hyvinvoinnissa peräänkuulutetaan voimakkaasti (n. 80–90 %). Kaksi kolmesta suomalaisesta kaipaa myös naapuriapua sekä yritysten sosiaalista vastuuta ja palvelutarjontaa nykyistä keskeisempään rooliin suhteessa hyvinvointiin.
- Eri instituutioista kaikkein **tyytyväisimpiä** suomalaiset ovat nykyisillään **kansalaisjärjestöjen** kantamaan vastuuseen suomalaisten hyvinvoinnista; lähes puolet (44 %) toivoo järjestöjen vastuun hyvinvoinnistamme säilyvän nykyisellä tasolla.
- Suomalaisten kuva **keskinäisen avun tulevaisuudesta on synkähkö**: yli puolet suomalaisista uskoo halukkuuden tukea lähipiirin ulkopuolisia olevan laskusuunnassa ja samoin reilu kolmannes uskoo innon tukea oma lähipiiriä olevan vähenemässä. Naiset ovat erityisen huolissaan
- Enemmistö on sitä mieltä, että **sosiaaliturva on vähentänyt** suomalaisten **oma-aloitteellisuutta** ja omaa vastuuta. Sosiaaliturvan ”rappeuttavaa” vaikutusta painottavat erityisesti suuret ikäluokat

² Osin samoista teemoista pohdintaa, ks. Pessi 2008.

Sosiaaliseen kestävytyteen liittyen tässä raportissa oli tavoitteena valottaa kahta teemaa. Ensiksikin, suomalaisen *oikeudenmukaisuuden* tila (altruismi ja keskinäinen tuki sen indikaattorina) vaikuttaa terveeltä: auttamiseen ollaan valmiita ja siihen motivoitutaan sisäisistä omaehtoisista syistä. Toiseksi, *yhteisöllisyyden* tiiviyydessä on luottamukseen liittyen havaittavissa rakoja ja aukkoja. Tulosten mukaan sekä luottamus että toisaalta peräänkuuluttaminen suhteessa omaan apuun on vahvaa, mikä herättää kysymään, onko luottamus yhteiskuntaan tai julkiseen sektoriin hyvinvoinnin takaajana on murenemassa. Onko oma-apu tänä päivänä aina lopulta paras apu? Toisaalta avun peräänkuuluttamisessa mitään avun tahoa ei päästetä helpolla, vaan suomalaiset siis odottavat vahvasti niin julkisen sektorin kuin toisaalta lähimmäisavunkin roolin kasvua suomalaisten hyvinvoinnissa. Julkisen sektorin tukea odotetaan erityisesti asunnottomien, varattomien, kuten myös vammaisten ja mielenterveysongelmaisten kohdalla. Odotukset julkisen sektorin suuntaan ovat osin häkellyttävänkin vahvat: julkisen sektorin odotetaan auttavan esimerkiksi tilapäisessä lastenhoitoavussakin lähes yhtä usein kuin ihmisen oman lähipiirin. Kyse on nimenomaan toiveista, odotuksista ja peräänkuuluttamisesta – ja voidaan jopa kysyä, ovatko julkisen sektorin kasvuun vaateet millään tavalla realistisia. Olisi myös syytä pohtia, mistä odotukset kertovat. Näihin vahvoihin odotuksiin julkisen sektorin suuntaan liittyy sekin saman ydinaineiston esille tuoma tulos, että suomalaiset eivät kannata kuntien ostopalvelujärjestelmän kehittämistä; kaksi kolmesta kannattaa ostopalvelujen vähentämistä ja kuntien omien palvelujen lisäämistä, ja myöskään järjestöjen roolia ostopalvelujen tuottajana ei kannateta (Pessi 2008). Kansalaisten kannatus vahvalle, itsenäiselle, omavaraiselle julkiselle sektorille on vahva. Voidaankin kysyä, miten tämä tulisi suhteuttaa siihen, että poliittinen tahto parhaillaan voimakkaasti vie kehitystä ostopalvelujen kehittämisen suuntaan? Ja mistä tulos kertoo: huonoista kokemuksista vai ylipäättään vahvan julkisen sektorin ideaalin liputtamisesta?

Kuten johdannossa esitettiin, altruismin tila ja tulevaisuus heijastaa yksilötason kokemuksia, jotka antavat vastauksen siihen, onko sosiaalisen kestävytyden tavoitteille kantavaa maaperää tämän päivän Suomessa. Yksilötasolla, keskinäisen tuen ja lähipiirin auttamisen mielessä, vastaus on ehdottomasti kyllä. Tämä jättää syrjään toki yksilöt, joilta aktiiviset sosiaaliset verkostot puuttuvat; syrjäytyneet ja syrjäytymisvaarassa olevat yksilöt ovat helposti altruisminkin marginaalissa. Yhteiskunnallisen luottamuksen tasolla vastaus ei ole yhtä selvän positiivinen. Tulokset herättävät pikemminkin kysymään, onko ristiriitaa siinä, että suomalaiset peräänkuuluttavan *sekä* oma- ja lähimmäisvastuun *että* julkisen sektorin tuen nousua? Toisaalta voidaan nähdä, että tulos kertoo yleisen auttamisasenteen vahvuudesta, joka jo edellä heijastui ihmisten asenteissa ja myös raporteissa omista teoistaan: auttamiseen ja huolenpitoon kaivataan kaikkia toimijoita. Viesti tuntuu olevan: ”Ihmisen hyvinvoinnista on pidettävä parempaa huolta – jokaisen yksilön, jokaisen instituution”.

Erityisen haasteellista on kuitenkin pohtia, mistä kertoo se, että suomalaiset siis tulosten mukaan sekä peräänkuuluttavat vahvaa julkista sektoria että toisaalta näkevät julkisen sektorin vähentävän oma-aloitteisuutta ja vastuullisuutta. Eli toisaalta luotetaan eniten omaan apuun ja vähiten valtioon ja kuntiin, ja samalla kuitenkin kaivataan valtiolta ja kunnilta lisää vastuunottoa. Minkä pitäisi olla kehittämisen suunta? Olisiko muutokset tapahduttava rakenteissa vai asenteissa? Se, että odotukset julkisen sektorin toimijoille ovat niin vahvat, kertoo *toisaalta* luottamuksesta niiden kykyyn muokkautua; ajattelutapa tulosten takana vaikuttaa olevan ”heiltä voidaan odottaa apua, heillä olisi valmiuksia tukea enemmänkin”. Sitä ollaanko luottamuksessa eri instituutioihin menossa tämän päivän Suomessa sosiaalisesti kestävään – tai kestävämpään – suuntaan, on vaikea arvioida. Nämä vahvat odotukset vaikuttaisivat kui-

tenkin kertovan selkeää viestiä siitä, että suomalaisten toiveet sekä tulevaisuuskuvat ja -usko suhteessa julkisen sektorin tarjoamaan turvaan ovat yllättävänkin korkealla.

Sosiaalisen kestävyyskannalta vertailukohdiksi voidaan luottamuksen tarkastelussa ottaa toisaalta viime vuosikymmenet, toisaalta muut maat, mutta huomioitava on, että varsinaiset vertailututkimukset puuttuvat täysin. Suomi, ja muut pohjoismaat, lukeutuvat poikkeuksesta maihin, joissa kansalaisten luottamus yhteiskunnallisiin toimijoihin on vahvaa; vielä muita pohjoismaita enemmän suomalaiset luottavat poliisiin. Samalla hyvinvointivaltion voidaan katsoa pitäneen – ja pitävän – osaltaan yllä tätä yleistä luottamusta. Luottamus virkamiehiin ja sosiaaliturvajärjestelmään on ollut 2000-luvulla Suomessa nousussa, terveydenhuoltoon puolestaan laskussa. Kuitenkin enemmistö suomalaisista luottaa näihin toimijoihin yhä vähintäänkin melko paljon. (Borg 2007) Altruismien konkreettisista ilmentymistä voimme tarkastella esimerkiksi vapaaehtoistoimintaa; suomalaiset käyttävät aikaansa vapaaehtoistoimintaan varsin runsaasti (vapaaehtoistoimijoilla ka. on 18t/kk), joka kansainvälisessä vertailussa on todella korkea luku, ja samoin suomalaisten vapaaehtoisuudella on omanlaistaan: jopa pohjoismaiden vertailu korostaa suomalaisten auttamis-orientoituneisuutta (Yeung 2002; Yeung 2004; Nylund 2001).

Toinen erityisen haasteellinen pohdinnan teema on kysymys siitä, mistä pessimistinen kuva suomalaisten auttavaisuuden kehityssuunnasta kumpuaa, kun saman aineiston toiset kysymykset osoittavat, että suomalaiset ovat sekä auttamisaktiiveja että valmiita auttamaan tulevaisuudessakin, niin teoilla kuin taloudellisellakin tuella. Miten kuvaa voitaisiin muokata positiivisemmaksi? Haaste on todellinen, koska ihmisten mielikuvassa toisten auttavaisuudesta on kyse sosiaalisen kestävyyskannan ja yhteisöllisyyden oleellisen tärkeästä raaka-aineesta: yleistyneestä luottamuksesta. Kyynikko tosin ehkä kysyisi, onko pikemminkin parempi, ettei suomalainen auttamisvalmius ole yleisessä tiedossa, jotta välttyään väärinkäytöksiltä. Jos viestiä suomalaisten auttavaisuudesta kuitenkin halutaan edistää, kysymys seuraa, kenen tehtävä tätä auttavaisuusviestiä on välittää; onko se järjestöjen tehtävä, vai julkisen sektorin tehtävä? Ja mikä ylipäätään on eri toimijoiden rooli kansalaisten auttavaisuuden ja yhteisöllisyyden tukemisessa – tai mikä pitäisi olla? Kuinka lisätä kansalaisten tietoisuutta toinen toistensa lähimmäisyydestä asenteista kuin myös rakenteiden tukea auttamisen areenoille? Mikä rooli voisi tulevaisuudessa olla esimerkiksi valtiollisen nykyistä suuremmalla tuella kansalaisjärjestöille?

Näitä haasteellisia kysymyksiä on tärkeä pohtia sekä a) yksilöiden ja *yksilötason* motiivien tasolla, sekä b) *yhteisöllisellä* tasolla. Aloittaen ensimmäisestä voidaan avuksi ottaa tunnettu motiivitutkija C. Daniel Batson. Hän on lukuisissa tutkimuksissaan myös laboratoriokokein osoittanut, että ihminen kykenee myös altruismiin, ei vain oman edun edistämiseen. Yhdessä Nadia Ahmadin kanssa ja Jo-Ann Tsangin kanssa (2002) hän on hiljattain pohtinut erilaisia motiiveja yhteisölliseen osallistumiseen. Motiivit voidaan lukea neljään ryhmään: 1), egoismi 2) altruismi, 3) 'kollektivismi' eli yhteisöllisyys, 4) 'prinsiplismi' eli periaatteellisuus. Kaikilla motiiveilla voidaan edistää yhteistä(kin) hyvää, mutta niillä on myös rajoituksensa; esimerkiksi altruismi suuntautuu useimmiten yksilöihin, halu edistää yhteisön hyvää (kollektivismi) puolestaan yleensä rajaa toiset yhteisöt avun ulkopuolelle, ja periaatteet on konkreettisissa tilanteissa helppo kumota rationaalisin perustein, egoismin suuntaan. Haluttaessa tukea yksilötason motiiveja suuntautumaan kohti yhteisöllistä osallistumista onkin tärkeää vedota useisiin eri motiiveihin; esimerkiksi kansalaisliikkeet, joissa yksilön ja (tietyn) lähimmäisen sekä yhteinen etu edistävät oikean periaatteen nojalla menestyvät helpoimmin. Kansaa saadaan

parhaiten liikkeelle asioihin, jotka tulevat tykö – ja asioissa, joilla on kasvot (esim. luonnonkatastrofien keskellä henkilökuvamaiset vetoomukset). Kypsään yhteiskunnalliseen toimintaan – myös altruismin saralla – kuuluvat ylipäättään seuraavat (Colby 2005):

- tiedollinen aspekti (tieto ja ymmärrys instituutioista sekä eettisistä ja demokraattisista periaatteista)
- motivaatio (halu toimia oikein, tavoitteet, arvot)
- käytännön toiminta.

Kansalaiskasvatus on tehokkainta, kun se kohdistuu näihin kaikkiin tahoihin herättäen kiinnostusta ja tuloksia eri ulottuvuuksista kiinnostuneissa, ja samalla kehittäen muita. Kansalais-toiminnan mahdollisuuksista kertovan tiedollisen aineksen lisäksi tulisi siis arvo- ja eettiset kysymykset sekä myös käytännön toiminta integroida vaikutuskanaviin.

Samaa teemaa, ja myös yksilötasolla, on filosofian perspektiivistä tarkastellut Jonathan Seglow (2004); hänen ydinkysymyksensä kuuluu, miten valtiot tai instituutiot voisivat koskaan tukea yksilöiden altruismia, koska altruismin on aina perustuttava vapaaseen tahtoon. Hänen mielestään jopa altruismiin kannustaminen (esim. oikeudenmukaisuuteen vetoaminen) sekä vaatii yksilöiltä enemmän kuin mihin heillä on moraalinen velvollisuus että syövyttää altruismin motivaatiota (velvollisuudentunto, esim. oikeudenmukaisuuteen vetoaminen, syövyttää vapaata tahtoa ja yksilön vapautta). Tästä huolimatta Seglow päätyy lopputulemaan, että vaikka valtio ei voi vaatia eikä suoraan kannustaa altruismiin, se voi – yhteiskunnan yhteistä etua ja sosiaalista pääomaa edistääkseen – pyrkiä edistämään altruismia epäsuorasti monin tavoin, kuten 1) pyrkiä luomaan olosuhteita, jotka motivoivat keskinäiseen auttamiseen (esim. kaavoitus, asuminen), 2) tukea asukasryhmiä, kansalaisliikkeitä ja järjestöjä, 3) tukea ja kannustaa yksilöitä demokraattiseen osallistumiseen. (Seglow 2004, 159) Kyse on siis ”sosiaalisesta insinööritaidosta”, jossa valtio pyrkii tukemaan tavallisten kansalaisten *motiveja* ja *asenteita* sekä *mahdollisuuksia* kohti keskinäistä huolenpitoa ja auttamista.

Toiseksi, kuinka tarjota *yhteisöllisellä* tasolla mahdollisuuksia ja tukea auttamiseen ja antamiseen? Auttaminen voidaan jakaa toiminnan luonteen perusteella kahteen eri kategoriaan: yksilölliseen individualistiseen apuun sekä kollektiiviseen apuun. Sosiaalisen kestävyyskannalta jälkimmäinen on erityisen tärkeää, koska se synnyttää, toisin kuin individualistinen apu, vastavuoroisuuden vaatimuksen, ja johtaa usein pysyvämpään tukeen – ja lopulta luottamuksen ja solidaarisuuden edistämiseen. Kollektiivisessa avussa vapaaehtoisvoimin toimivat ryhmät (esim. järjestö, vapaamuotoinen naapuriryhmä, lähimmäispalvelu ikäihmisille) päättävät, mitä annetaan, milloin, miten, kenelle ja miksi. Auttamisen voimavarat ovat ryhmän hallussa ja tukemista ohjaavat ryhmän normit. Yksilöllisen ja kollektiivisen avun välillä on vahva yhteys: mitä enemmän on kollektiivista apua, sitä enemmän myös yksilöllistä apua. Kuten edellä syrjäytymisen riskeihin liittyen jo huomautettiin, kollektiivisen auttamisen vahvuus on myös sen varjopuoli: auttamiseen liittyy vahva yhteisöllisyys ja verkostojen ulkopuoliset yksilöt, tai ryhmät, jäävät helposti myös avun ulkopuolelle. Susan Eckstein (2001) on tutkinut kenttätutkimuksin Bostonin seudulla juuri kollektiivista antamista, auttamista ja vapaaehtoisuutta, ja esitellyt seitsemän asiaa, jotka tukevat kollektiivista auttamista:

- sosiaalinen ja kulttuurinen homogeenisuus
- antamisen ja lähimmäisyyden jaettu arvostus
- jaetut tarpeet ja toiveet
- asukkaiden pysyvyys
- pienet luokkaerot
- ryhmien välinen päällekkäisyys; samat ihmiset kohtaavat toisiaan eri ryhmissä
- johtajuus ja aktiiviyksilöt.

Ecksteinin esille nostamat seikat kertovat tiiviistä yhteisöstä, jollaisen löytäminen ja tukeminen vaikuttaisi olevan helpompaa maaseutu- kuin kaupunkiyhteisössä. Auttamisessa ja lähimmäisyydessä on kuitenkin kyse universaalista arvosta, joka tänäkin päivänä on eniten suomalaisten jakama arvo (Puohiniemi 1996).

Kuinka edetä kohti konkretiaa; kuinka löytää keinoja, joissa toteutuisi sekä yhteisö- että yksilötason luottamuksen ja lähimmäisyyden edistäminen? Yksi erityinen haaste ja mahdollisuus on kasvatus. Ensiksikin, aikuisten kannustus, mallit ja toimintamahdollisuudet sekä toimintaan ohjaaminen edistävät lukuisien tutkimusten mukaan nuorten osallistumista kansalaistoimintaan (ks. esim. Hart ym. 1998; Gretschel 2002). Altruismin arvoon ja osallistumiseen kannustaan tutkimuskirjallisuus (Oliner & Oliner 1992) antaa vinkkejä erityisesti kahdesta teemasta: 1) vuorovaikutuksen ja 2) vastuullisuuden painottaminen kasvatuksessa. Ensiksikin altruistista perspektiiviä voidaan edistää harjoittelemalla *vuorovaikutukseen* liittyviä elementtejä: siteet toisiin ihmisiin, empatian sekä auttamisnormien tukeminen, ja huolenpidon harjoittelu, esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan kautta. Toiseksi, *vastuullisuutta* voidaan edistää erityisesti sosiaalisen ”monipuolistamisen” ja verkottumisen kautta – eli pyrkien edistämään jokaisen yksilön kanssakäymistä mahdollisimman erilaisten ihmisten kanssa.

Myös konkretian tasolla tutkimustulokset puhuvat tämänkaltaisen opetuksen merkittävän vaikuttavuuden puolesta. Esimerkiksi Yhdysvaltalainen tutkimus kertoo ohjelmasta, jossa nuoret osallistuivat uskonnon tunnilla vapaaehtoistyöhön kodittomien ruokajakelussa. Kokeimuksia käsiteltiin tunneilla osana sosiaalisen oikeudenmukaisuuden opiskelua. Yli puolet opiskelijoista osallistui vapaaehtoistyöhön enemmän kuin vaaditut neljä kertaa. Tutkimus raportoi, kuinka useiden opiskelijoiden minäkuvat muuttuivat ”poliittisesti vallattomista teinikäisistä” osallistuviksi kansalaisiksi, joilla on mahdollisuus vaikuttaa. He kykenivät kuvittelemaan tulevaisuuksia, joissa vaikuttavat esimerkiksi asuntopolitiikkaan, vähemmistöjen opetukseen ja hallitusohjelmiin (Younnis & Yates 1999). Tärkeää kuitenkin on, että toiminta oppilaitoksissa on vapaaehtoista siten, että sen voi halutessaan korvata esimerkiksi lukemalla kirjallisuutta. Vapaaehtoisen kansalaistoiminnan vapaaehtoisuuden eetoksesta ei ole varaa tinkiä. Tällöin negatiivisen rokottamisen riski: oppilas, joka pakotetaan toimintaan, ei aktivoitu myöhemminkään, koska negatiivinen kokemus leimaa kansalaistoiminnan kentän. Uudet tutkimustulokset (Planty ym. 2006) myös kertovat, että ”pakotettu vapaaehtoistoiminta” nuoruusiässä lisää vapaaehtoistyön todennäköisyyttä nuoressa aikuisiässä, mutta vain lyhyen aikaa. Sen sijaan, jos vapaaehtoistoiminta oli koettu aidosti vapaaehtoiseksi, todennäköisyys toimia vapaaehtoistyössä oli ainakin Yhdysvalloissa huomattavasti keskiarvoa korkeampi vielä vuosia ensikokemusten jälkeen. Ei ole myöskään suositeltavaa, että aikuisten taholta määritellään etukäteen, minkälainen kiinnostus tai aktiivisuus on toivottavaa ja suotavaa (pois lukien toki esim. väkivaltaiset liikkeet). Nuoret ovat usein kiinnostuneita ideologisista teemoista, esimerkiksi eläinten- ja luonnonsuojelusta, ja radikaaleiltakin näyttävistä toimintatavoista. He tarvitsevat ulkopuolisen kannustuksen lisäksi nimenomaan omista intresseistään ja elämänpiireistään nousevia toimintamuotoja, joilla voivat arvomaailmaansa – ja haluamissaan muodoissa, ryhmissä – toteuttaa. (Grönlund & Pessi 2008; Yeung 2002) Koulumaailma on altruismin ja sosiaalisen kestäväyyden arvioinnissa ydinkysymys – instituutio, jolle luottamuksen ja keskinäisen tuen *tulevaisuus* pohjaa.

KIRJALLISUUS

- Batson, D. C., Ahmad, N. & Tsang, J-A. (2002): Four Motives for Community Involvement. *Journal for Social Issues* 58 (3), 429–445.
- Borg, S. (2007): Suomalaisten luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin. – Borg, Sami et al.: Uskonto, arvot ja instituutiot. *Suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005*. Tampere: FSD, Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, 9–25.
- Colby, A. (2005): Moraali- ja kansalaiskehityksen ulottuvuudet. – Anna-Maija Pirttilä-Backman & Marja Ahokas & Liisa Myyry & Susanna Lähteenoja (toim.) *Arvot, moraali ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen*. Helsinki: Gaudeamus. 37–65.
- Eckstein, S. (2001): Community as gift-giving: Collectivistic roots of volunteerism. *American Sociological Review* 66 (6), 829–851.
- Gretschel, A. (2002): Kunta nuorten osallisuusympäristönä – nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadun arvioinnin keinoin. *Studies in Sport, Physical Education and Health*, numero 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Grönlund, H. & Pessi, A. B. (2008): Osallisuuden asenteet ja teot – nuoret ikäryhmät vapaaehtoistoiminnassa. Teoksessa *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja*, Toim. Minna Autio & Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi. Helsinki: Nuorisosiain neuvottelukunta & Stakes. 49–59.
- Hart, D., Atkins, R. & Ford, D. (1998): Urban America as a Context for the Development of Moral Identity in Adolescence. *Journal of Social Issues* 54 (3), 513–530.
- Kautto, M. (2008): Sosiaalinen kestävyys ikärakenteen muuttuessa. Muistio 19.3.1008. Eläketurvakeskus.
- Kautto, M. & Metso, L. (2008): Sosiaalinen kestävyys – uusi poliittinen horisontti? *Käsikirjoitus*.
- Littig, B. & Gribler, E. (2005): Social sustainability: A catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development*, 8 (1), 65–79.
- Nylund, M. (2001): Mixed motives of Young Nordic Volunteers. H. Helve & C. Wallace (eds.) *Youth, Citizenship and Empowerment*. Aldershot: Ashgate. 91–109.
- Oliner, P. & Samuel, P. O. (1992): Promoting extensive altruistic bonds – A conceptual elaboration and some pragmatic implications. Oliner, Pearl M. et al. (eds.): *Embracing the Other – Philosophical, psychological, and historical perspectives to altruism*. New York: New York University Press, 369–389.
- Pessi, A. B. (2008): Suomalaiset auttajina ja luottamus avun lähteisiin. RAY:n juhluvuoden kansalaiskyselyjen tulokset. *Avustustoiminnan raportteja 19*. Helsinki: RAY (Tulossa, lokakuu 2008)
- Planty, M., Bozick, R. & Regnier, M. (2006): Helping because you have to or helping because you want to? Sustaining Participation in Service work from adolescence through young adulthood. *Youth & Society* 38 (2), 177–202.
- Puohiniemi, M. (1996): Suomalaisten arvot yhteiskunnallisessa muutostilanteessa. Ahlqvist, Kirsti & Anja Ahola (toim.): *Elämän riskit ja valinnat*. Helsinki: Edita & Tilastokeskus, 30–54.
- Putnam, R. (2000): *Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Seglow, J. (2004): Altruism and Freedom. Seglow, Jonathan (ed.) *The Ethics of Altruism*. London: Frank Cass. 145–163.
- Yeung, A. B. (2002): Vapaaehtoistoiminta osana kansalaisyhteiskuntaa – ihanteita vai todellisuutta? *Tutkimus suomalaisten asennoitumisesta ja osallistumisesta vapaaehtoistoimintaan*. Helsinki: YTY.
- Yeung, A. B. (2004): *Individually Together. Volunteering in Late Modernity: Social Work in the Finnish Church*. Helsinki: STKL.
- Younnis, J. & Yates, M. (1999): Youth Service and Moral-Civic Identity: A Case for Everyday Morality. *Educational Psychology Review* 11 (4), 361–376.

OSA 3

Hyvinvointivaltio ja sosiaalinen pääoma sosiaalisen kestävyyden perustana

Robert Hagfors ja Jouko Kajanoja

1 JOHDANTO

Julkisuudessa käydään vilkasta keskustelua hyvinvointivaltiosta. Yksi syy keskustelulle on huoli julkisen talouden kestäväyydestä. Kansantalouden avoimuus ja väestönrakenteen kehitys aiheuttavat paineita. Euroopan unionissa jäsenmailta edellytetään julkisia menoja vakauttavia toimenpiteitä menorakenteellisten muutosten kautta. Eri maissa lähtökohdat vaihtelevat ja vain osassa Euro-alueen maita arvioidaan tehtyjen toimenpiteiden olevan sitä luokkaa, että esimerkiksi väestön vanhenemisesta aiheutuvien menopaineiden hallinnan riski on pieni (Public finances in EMU, 2007 ja EMU@10, 2008). Suomea koskevassa riskiarviossa on keskeisenä tekijänä ollut Suomen julkisen talouden hyvä rahoituksellinen lähtötilanne, joka vaikuttaa kompensoivasti ikääntymisestä aiheutuviin kustannuspaineisiin. Väestön ikääntymiseen on reagoitu myös eläkejärjestelmän muokkauksilla. Suomea ei luetakaan suurimmassa riskissä olevien maiden joukkoon. Silti julkisten menojen taso ja menorakenne ovat olennaisia kysymyksiä kestävä kehityksen kannalta myös Suomessa.

Millä tavalla hyvinvointivaltio ja toteutettava sosiaalipolitiikka voisi osoittautua taloudellisten paineiden alla kestäväksi? Keskustellaan esimerkiksi siitä, voiko kansalaisten oma toiminta korvata julkisten sosiaalimenojen supistamisen, jos supistuksiin joudutaan seurauksena verotuksen keventämisestä ja julkisten menojen kohdentamisesta tuottavuutta edistäviin investointeihin. Onko näköpiirissä julkisen sosiaalipolitiikan vaikutuksia korvaavaa omaehtoista kansalaistoimintaa? Miten sosiaalipolitiikka vaikuttaa sosiaaliseen pääomaan ja se puolestaan kehityksen kestävyteen? Tässä tutkimuksessa rakennetaan ensin hypoteettinen teoria edellä tarkoitetuista vaikutussuhteista ja sitä testataan empiiristen vertailujen avulla.

Eteneminen tapahtuu seuraavasti. Ensin arvioidaan tähänastisia lähestymistapoja ja niiden teoreettista perustaa. Seuraavaksi esitellään tässä tutkimuksessa sovellettava ajatuskehikko. Lähtökohta on hyvinvoinnin tuotannon malli, jonka lavennamme hyväksi kehäksi. Siinä laaja hyvinvointivaltio eli antelias sosiaalipolitiikka vähentää eriarvoisuutta ja vähentynyt eriarvoisuus tuottaa sosiaalista pääomaa. Vahvistunut sosiaalinen pääoma puolestaan lisää väestön hyvinvointia ja lisääntynyt hyvinvointi tuottaa tukea hyvinvointivaltiolle. Kutsumme ajatuskehikkoa teoriaksi hyvästä kehästä, jota testaamme empiirisessä osassa. Sen aloittaa valtioita vertailevan aineiston esittely. Sen jälkeen käymme vaiheittain läpi hyvän kehän askeleet analysoiden, antavatko muuttujien väliset yhteydet tukea teoriallemme. Jatkamme analyysiä käyttämällä rakenneyhtälömalleja (SEM). Siinä muuttujien sisältämää informaatiota hyödynnetään perinteisiä korrelaatio- ja regressioanalyysijä tehokkaammin. Lopuksi esitämme johdopäätökset.

2 AIKAISEMMAT LÄHESTYMISTAVAT

Hyvinvointivaltioon kuuluvan anteliaan sosiaalipolitiikan kestävyttä on perinteisesti arvioitu kahdesta näkökulmasta. Uusklassisen talousteorian mukaan markkinat ovat yleisesti ottaen tehokkain – ja samalla kestävin – ratkaisu. Sosiaalipolitiikkaa varten kerätään verotuksella rahaa ja samalla kavennetaan markkinoiden roolia taloudessa. Se merkitsee teorian mukaan tehokkuustappiota. ”Rahaa siirretään rikkailta köyhille vuotavassa ämpäriässä”, kuten Arthur M. Okun (1975, 91) asian ilmaisee tunnetussa teoksessaan *The Big Trade-Off*. Osa menee tehokkuuden tuottaman yleisen hyvinvoinnin kannalta haaskuun. Toisaalta uusklassisen talousteorian piirissä on esitetty markkinaratkaisun tehokkuutta kyseenalaistavia käsityksiä

liittyen sellaisiin yleisesti omaksuttuihin käsitteisiin kuin markkinahäiriöt, ulkoisvaikutukset ja julkishyödykkeet. Silti laaja hyvinvointivaltio, siihen liittyvä antelias sosiaalipolitiikka ja korkea veroaste nähdään teorian piirissä enimmäkseen talouden tehokkuutta, hyvinvointia ja samalla kestävästä kehitystä vaarantavina tekijöinä. Assar Lindbeck (1993, 2–6) vetää yhteen kielteisiä vaikutuksia seuraavasti. Verokiila muuttaa hintasuhteita työn, vapaa-ajan ja kulutuksen välillä ja johtaa kysynnän ja tarjonnan reagoinnin seurauksena niiden vääristyneeseen jakautumiseen ja sitä kautta kokonaishyvinvoinnin tappioon verrattuna tilanteeseen, jossa verotusta ei ole. Kun veroja käytetään toimeentulon turvaamiseen, kotitalouksien käyttäytymisessä alkaa esiintyä heittäytymistä valtion tuen varaan. Verokiila vaikuttaa epäedullisesti työmoraaliin ja itsensä kehittämiseen heikentäessään halukkuutta vaativampiin tehtäviin. Verokiila heikentää odotettavissa olevaa investointituottoa, investointiaste laskee ja talouskasvu heikkenee. Laaja julkinen sektori aiheuttaa jäykkyyksiä ja edunvalvontaa. Etsitään porsaanreikiä ja toimintaa siirretään kotitalouksiin ja harmaaseen talouteen seurauksena tuottavuuden lasku ja myös tärkeän julkishyödykkeen rehellisyyden mureneminen. Moraalisista syistä välttämätön sosiaalipolitiikka tulisi siten tämän ajattelun mukaan pitää yleisesti ottaen mahdollisimman suppeana.

Toisen lähestymistavan kiteyttävät Alfred Pfaller, Ian Gough ja Göran Thernborn kuvatessaan hyvinvointivaltion taloudellista tehtävää: "[Se] on toteuttanut sodanjälkeisinä vuosina tärkeitä tehtäviä kapitalistisen tuotantojärjestelmän hyväksi, esimerkiksi työvoiman tehokasta uusintamista, inhimillisen pääoman muodostusta ja kysynnän vakiinnuttamista" (Pfaller ym. 1991,2). Okunin kirjan tavoin myös Pfallerin ym. kirjan nimi *Can the Welfare State Compete?* on kuvaava ja se on edustamansa ajattelutavan keskeisiä tulkintoja. Tärkeimmät perustelut hyvinvointivaltion ja laajan sosiaalipolitiikan myönteisille tehokkuus- ja hyvinvointivaikutuksille ovat olleet keynesiläinen kysynnän vakiinnuttaminen sekä koulutustason nostaminen, jonka ehkä tunnetuin puolestapuhuja oli Jan Tinbergen.

Laajan sosiaalipolitiikan kielteisiä kestävyysvaikutuksia korostavalla käsityksellä on vahva teoreettinen pohja: uusklassisen talousteorian ydin. Sen sijaan laajan sosiaalipolitiikan myönteisiä vaikutuksia korostavilla käsityksillä ei ole ollut yhtenäistä teoriaa takanaan. Myönteisiä tekijöitä on tarkasteltu yksi kerrallaan ilman yhdistävää teoriaa.

Edellä selostetut vastakkaiset lähtökohdat eivät anna yksiselitteistä ja uskottavaan empiiriin todentamiseen perustavaa vastausta siihen, miten hyvinvointivaltion laajuus vaikuttaa taloudelliseen kasvuun. Niinpä aihepiirin tutkijat ovat päätyneet ratkomaan kysymystä vertailemalla eri tavalla toimivia maita. Asiasta käytiin erityisesti Yhdysvalloissa ja Ruotsissa vilkas tieteellinen keskustelu 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alkupuolella. Yhdysvalloissa käyty keskustelu huipentui Ross Levinen ja David Reneltin vuonna 1992 julkaistuun tutkimukseen. Sen mukaan valtion sosiaalimenojen osuudella tai verotusasteella ei ollut robustia eli itsenäistä muista selittävästä tekijöistä riippumatonta vaikutusta talouden kehitykseen (Levine & Renelt 1992). Ruotsissa Ekonomisk Debatt -lehden palstoilla käyty keskustelu päättyi myös ratkaisemattomaan (Henreksson yms. 1994; Klevmarken 1994). Suomessa Jaakko Kiander ja Henrik Lönngqvist (2002) kävivät läpi aihepiirin tutkimustuloksia ja päätyivät samaan tulokseen. Sen enempiä laajaa kuin suppeaa hyvinvointivaltiota ei voitu osoittaa taloudellisesti toistaan tehokkaammaksi. On ilmeistä, että anteliaalla sosiaalipolitiikalla on sekä talouskasvua haittaavia että sitä edistäviä vaikutuksia. Luonteva johtopäätös vertailuista on, että sellainen 0-hypoteesi jää voimaan, jonka mukaan haittaavat ja edistävät tekijät ovat yhtä voimakkaita.

Laajan hyvinvointivaltion kriitikot ja sen puolustajat eivät voi kumpikaan pätevästi käyttää argumenttinaan talouskasvua.

3 TEORIA

Tarkastelumme eroaa edellä kuvatuista kahdella tavalla. Ensinnäkin esitämme teorian, joka kokoaa hyvinvointivaltion ja hyvinvoinnin keskinäisiä suhteita. Aiemmin yhtenäisen teorian on esittänyt vain uusklassinen talousteoria. Hyvinvointivaltion talouskasvua edistäviä vaikutuksia korostaneet tutkimukset ovat pitäytyneet yksittäisten tekijöiden analyysiin ilman kokoavaa teoriaa. Esitämme, että laajan sosiaalipolitiikan vaikutus eriarvoisuuteen ja eriarvoisuuden vaikutus sosiaaliseen pääomaan tarjoaa rungon, joka keskeisesti selittää hyvinvointivaltion ja hyvinvoinnin keskinäisiä suhteita. Muitakin vaikutusmekanismeja hyvinvointivaltion ja hyvinvoinnin välillä on, mutta sosiaalipolitiikan, eriarvoisuuden ja sosiaalisen pääoman suhteet muodostavat perustan, jonka varaan analyysia on hyvä rakentaa.

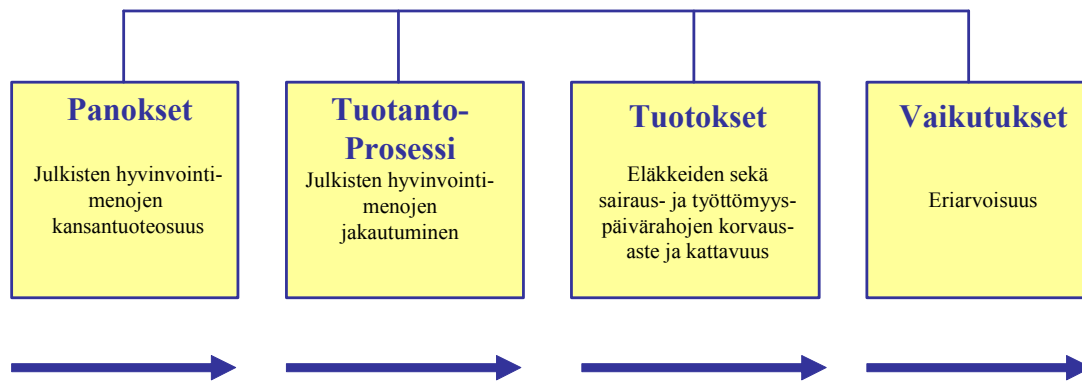
Toinen perustava ero aiempiin tarkasteluihin on, että teorian keskeinen selitettävä muuttuja on hyvinvointi eikä talouskasvu. Mittaamme hyvinvointia sosiaali-indikaattoriperinteen tuottamin objektiivisin kriteerein, joiden joukossa ovat myös kulutusmahdollisuudet sekä subjektiivisin kriteerein ihmisten tyytyväisyytenä elämäänsä. Taloustieteen perusoppikirjojen mukaan taloudellisen toiminnan missio on ihmisten tarpeiden tyydyttäminen. Nykyinen tapa mitata talouskasvua on monin tavoin puutteellinen ja ongelmallinen ihmisten tarpeiden tyydyttymisen mittarina. Sosiaali-indikaattorit ja subjektiiviset hyvinvoinnin mittarit antavat paljon luotettavamman kuvan hyvinvoinnin kehityksestä. (Ks. esim. Kajanoja 2005.) Myös kestävän kehityksen kannalta hyvinvoinnin monipuolinen ymmärtäminen ja mittaaminen ovat perusteltuja. Teoriaamme sisältyy implisiittisesti ajatus hyvinvoinnin stabiilisuutta ja legitimi-teettiä lisäävistä vaikutuksista yhteiskunnassa.

Teoriaamme virikkeenä on tutkimustulos, jonka mukaan kansalaisten toisiaan kohtaan tuntema luottamus ja yhteisöllisyyttä korostava toiminta esiintyvät vahvimpina Pohjoismaissa ja heikoimpina niissä maissa, joissa julkisen sosiaaliturvan taso on matalin. Havainnon pohjalta rakennetaan sitä selittävä hyvän kehän hypoteettinen teoria ja sitä testataan empiirisesti.

3.1 Hyvinvoinnin tuotanto

Lähdemme liikkeelle hyvinvoinnin tuotannon mallista. Siinä edetään panostekijöistä tuotantoprosessien kautta tuotoksiin ja lopulta vaikutuksiin. Mallin ovat kehittäneet Hill ja Bramley (1986) ja Mitchell (1991) on sovittanut sitä vertailevaan hyvinvointivaltiotutkimukseen. Suomessa mallia ovat käyttäneet muun muassa Hagfors ym. (2003) jäsenllessään eläkeläisten toimeentuloa koskevaa tutkimusta ja Kuivalainen (2004) on soveltanut mallia vertaillaan kuuden maan toimeentulotukijärjestelmiä.

Kuvio 1 Hyvinvoinnin tuotannon malli kaavamaisesti esitettynä.

Lähde: Muokattu kuvan 10.1 pohjalta julkaisussa Mitchell 1991, 156.

Kuviossa 1 kuvataan mallia siten kuin sitä sovelletaan tässä tutkimuksessa. Panoksilla tarkoitamme sosiaalipolitiikkaan käytettyjen voimavarojen kokonaismäärää (welfare effort) ja mitaamme sitä sosiaaliin tulonsiirtoihin, julkisiin sosiaali- ja terveys- ja koulutuspalveluihin sekä aktivoivaan työvoimapolitiikkaan käytettyjen voimavarojen osuutena bruttokansantuotteesta. Tuotantoprosessia kuvaa se, miten kokonaispanos jakautuu sosiaaliin tulonsiirtoihin, julkisiin sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluihin sekä aktivoivan työvoimapolitiikan menoihin. Tuotoksia kuvaamme eläkkeiden sekä sairaus- ja työttömyyspäivärahojen korvausasteella ja kattavuudella. Korvausaste tarkoittaa kyseisten etuuksien suhdetta ansiotuloihin ja kattavuus sitä, kuinka suuri osa väestöstä on oikeutettu kyseisiin etuuksiin.

Tutkimuksessamme yhdistämme panokset, tuotantoprosessit ja tuotokset yhdeksi käsitteeksi, jota kutsumme sosiaalipoliittiseksi panostukseksi ja hyvinvointivaltion laajuudeksi. Kuvaamme panostusta edellä mainituilla muuttujilla eli sosiaalisten tulonsiirtojen, julkisten sosiaali-, terveys ja koulutuspalvelujen sekä aktivoivan työllisyyspolitiikan menojen bruttokansantuoteosuudella ja vielä eläkkeiden sekä sairaus- ja työttömyyspäivärahojen korvausasteella ja kattavuudella.

Herää kysymys, miksi tuotantoprosessin kuvaus kaventuu tarkastelussamme siihen, miten panokset jakautuvat sosiaali-, terveys, koulutus- ja työvoimapolitiikan menojen kesken ja miksi tuotoksia kuvataan vain eräiden tulonsiirtojen korvausasteella ja kattavuudella. Selityksenä on, että ensisijainen pyrkimyksemme on kuvata julkisen sosiaalipoliittisen panostuksen laajuutta. Lisäämällä eläkkeiden sekä sairaus- ja työttömyyspäivärahojen korvausasteen ja kattavuuden olemme halunneet kuvata julkisen hyvinvointijärjestelmän universaalisuutta eli sitä, missä määrin sosiaalietuuden kattavat koko väestön vastakohtana se, että julkiset sosiaalietuudet kohdistuvat vain huono-osaisiin eli sosiaalipolitiikka on marginalistista. Olemme etsineet lisää tarveharkintaa ja julkisten palvelujen universaalisuutta koskevia mittareita, joilla voisimme tehdä maakohtaisia vertailuja. Emme ole toistaiseksi löytäneet muita käyttökelpoisia käyttämiemme lisäksi.

Vaikutuksia kuvaamme eriarvoisuudella. Teoriamme mukaan sosiaalipoliittinen panostusten keskeinen tehtävä on tarjota hyvinvoinnin edellytykset mahdollisimman monille siten, että mahdollisimman harva jää syrjään yhteiskunnan kehityksestä ja sen rakentamisesta. Ajatuksena on, että merkittävät eriarvoisuuskilut heikentävät koko yhteiskunnan yhteenkuuluvuutta. Heikentyneen yhteenkuuluvuuden uskotaan heikentävän kansakunnan suorituskykyä ja

myös sinänsä alentavan kansalaisten hyvinvointia. Mittaamme eriarvoisuutta perinteisesti tulojen eriarvoisuutena. Lisäksi mittaamme sukupolvien välistä tuloliikkuvuutta. Mikäli tuloliikkuvuus on vähäistä, perimä määrittää yhteiskunnallisen aseman ja yhteiskuntaluokkien välille kasvaa korkeat raja-aidat. Mittaamme myös sitä, kuinka suuri osa väestöstä kokee valinnanvapautensa ahtaasti rajatuksi. Edelleen mittaamme neljän kriteerin mukaan määritellyn huono-osaisuuden osuutta yhteiskunnassa. Viidentenä eriarvoisuuden kriteerinä käytämme julkisten peruskoulumenojen bruttokansantuoteosuutta olettaen sen kuvaavan koulujärjestelmän yhteisyyttä/erottavuutta.

Julkisten peruskoulumenojen bruttokansantuoteosuuden käyttö eriarvoisuuden mittarina edellyttää joitakin lisäselityksiä. Ajattelemme, että se heijastaa sitä, missä määrin kaikki käyvät yhteistä peruskoulua. Mikäli julkiset peruskoulumenot suhteessa bruttokansantuotteeseen ovat pienet, ajattelemme sen olevan likiarvo eriytyneestä ensimmäisen asteen koulujärjestelmästä, jossa hyväosaisten perheiden lapsille on omat koulunsa ja huono-osaisten perheiden lapsille omansa. Pidämme sitä tärkeänä eriarvoisuuden osatekijänä. Sinänsä mittari voisi sisältyä myös sosiaalipoliittisiin panostuksiin universaalisuuden kuvaajana. Toisaalta julkiset koulutusmenot ovat jo mukana panosmuuttujana. Tällaisessa analyysissä ajaututaan helposti käyttämään ilmiöitä välillisesti kuvaavia muuttujia ja samalla selittävän ja selitettävän ilmiön kuvaamisen keskinäinen riippumattomuus vaarantuu niin kuin tässäkin tapauksessa. Tuloksia tulkittaessa on siis syytä olla varovainen.

Pyrimme kuvaamaan eriarvoisuutta monipuolisesti, koska se on yksi teorianne kulmakivistä. Teorianne olettaa sosiaalipoliittisten panostusten vähentävän eriarvoisuutta ja vähentyneen eriarvoisuuden vahvistavan sosiaalista pääomaa. Tuo vaikutusketju on yksinkertaisuudessaan teorianne ydin. Saamme teoriaamme tukea Bo Rothsteinin ja Eric M. Uslanerin (2005) empiirisiin vertailuihin perustuvasta tulkinnasta, jonka mukaan eriarvoisuuden alenemisella on kausaalisuhde yhteiskunnassa vallitsevaan luottamukseen ja se kulkee eriarvoisuudesta luottamukseen mutta ei päinvastoin.

3.2 Hyvä kehä

Tutkimuksen keskeinen käsite on hyvä kehä. Tällä tarkoitetaan sitä, että toimenpiteet, joilla on positiivisia vaikutuksia, vaikuttavat itseään vahvistavasti. Ajatus on esiintynyt kirjallisuudessa, vaikka sitä ei ole aina ilmaistu käsitteellä hyvä kehä (virtuous circle). Joustoturvaa työmarkkinoilla käsittelevässä artikkelissaan Räisänen ja Schmidt (2008) tuovat esille joustavuuden ja työsuhteturvan välisen hyvän kehän ja noidankehän. Itseään vahvistavasta prosessista on esimerkkinä Ervastin (2001) tutkimus, jossa testattiin hyvinvointivaltion legitimitiä tukevaa irreversibility-teoriaa. Sen mukaan yhä laajeneva sitoutuminen julkiseen sektoriin johtaa vuorostaan kansalaisten tukeen. Vaihtoehtona oli saturaatio-teoria, jossa hyvinvoinnin kasvu johtaa keskiluokan kasvun kautta myönteisten asenteiden vähenemiseen. Empiiriset laskelmat tukivat edellistä vaihtoehtoa. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista oli se, että Ervasti käytti samaa menetelmää jota sovelletaan tässäkin tutkimuksessa.

Kehä on usein liitetty mekanismeihin, joiden on oletettu tuottavan eriarvoisuutta yhteiskunnassa. Pierre Bourdieu (1986) on liittänyt kehäilmiön sosiaaliseen pääomaan ja sen mukaan sosiaalinen pääoma on voimavara, joka saa aikaan taloudellista ja kulttuuripääomaa. Kun Bourdieun mukaan sosiaalisen pääoman aikaansaaminen puolestaan edellyttää investointeja taloudelliseen ja kulttuuripääomaan, on kehä valmis. Päinvastoin kuin esimerkiksi Robert

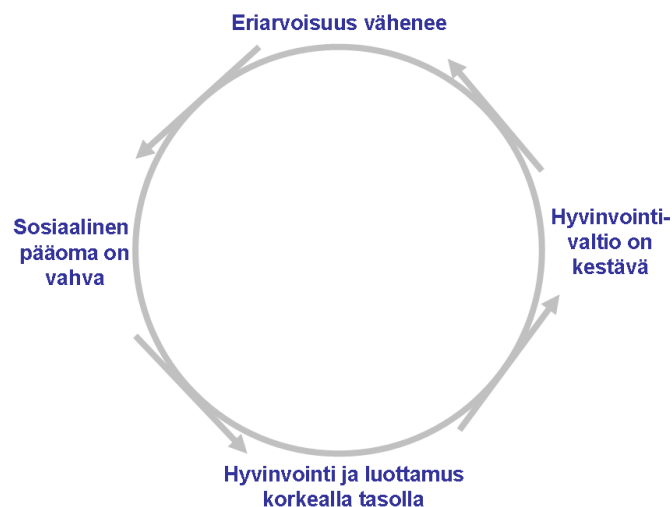
Putnam, Bourdieu ymmärtää sosiaalisen pääoman yksilön voimavarana, jota hän käyttää omaksi hyödykseen kilpailussa asemista, vallasta ja rahasta. Putnamilla sosiaalinen pääoma on koko yhteisöä hyödyttävää. (Kajanoja 2008.) Eriarvoisuus tulee Bourdieun rakennelmaan siten, että korkealla taloudellisen ja kulttuuripääoman tasolla olevien oletetaan edelleen parantavan asemiaan sosiaalisen pääoman avulla. Sosiaalinen pääoma on taloudellisen ja kulttuurisen pääoman synnyttämiä sosiaalisia suhteita, joita niiden omaaja voi käyttää hyväkseen. Hyvä (virtuosity) kehä on valmis. Matalalla tasolla kehän vaikutus on heikentävä (vicious) johtaen sosiaaliseen loukkuun (social trap). Lähellä Bourdieun ajattelua on Yeh-Yun Linin (2000) eriarvoisuutta käsittelevä teoria. Siinä historiallisten ja institutionaalisten prosessien seurauksena syntyy rakenteellisia sosioekonomisia eroja. Nämä vaikuttavat sosiaalisen pääoman eri muotojen välityksellä epätasaisuutta lisäävästi. Tämän seurauksena syntyy kasvavia sosioekonomisia eroja ja siten kehävaikutuksena vahvistuva eriarvoisuus.

Kehäajattelu ilmenee myös Bo Rothsteinilla ja Eric M. Uslanerilla (2005, s. 44), mutta heidän rakennelmassaan tasa-arvoa ja yleistä hyvinvointia tuottavana. Hyvinvointivaltiossa voimavarojen ja mahdollisuuksien tasapuolinen jakautuminen johtavat yleisen luottamuksen kasvuun ja tämä puolestaan universaalin sosiaalipoliittikan toteuttamiseen, joka taas lisää yleistä luottamusta. Tämä kausaaliketju sisältää takaisinsyöttövaikutuksia. Kausaaliketjun alussa on Rothsteinin ja Uslanerin mukaan eriarvoisuuden aleneminen.

Sosiaalisessa pääomassa ilmeneviä eroja sekä sosiaalipoliittinen panosten ja hyvinvointivaltiotypologioiden vaikutusta siihen ovat testanneet Wim van Oorschot ja E.M. Finsveen (2008). Empiiristen tarkastelujen perusteella hyvinvointivaltion vaikutus sosiaalisen pääoman epätasaiseen jakautumiseen jää heidän tarkastelussaan avoimeksi kysymykseksi.

Olemme täsmentäneet ja täydentäneet aikaisempaa hyvän kehän ajattelua siten, että esittämässämme teoriassa sosiaalipoliittinen panostus saa aikaan eriarvoisuuden vähenemistä, tämä vahvistaa sosiaalista pääomaa, joka puolestaan lisää väestön hyvinvointia. Kun väestö kokee sosiaalipoliittisen panostuksen lisänneen hyvinvointiaan, saa sosiaalipoliittinen panostus väestön kannatuksen. Tämä ketjuittain etenevä ajatus on taustalla kun esimerkiksi vuoden 2006 World Development raportissa viitataan hyvän kehän vaikutukseen hyvinvointivaltioiden kehityksessä (luku 6 s. 108). Hyvän kehän kaavamainen kuvaus on esitetty kuviossa 2.

Kuvio 2 Hyvä kehä.

Mittaamme sosiaalista pääomaa perinteiseen tapaan väestön kokemalla luottamuksella ja väestön osallistumisella yhteisöön. Luottamuksen erittelemme ”yleistettyyn luottamukseen” eli luottamukseen kehen tahansa kanssaihmiseen ja luottamuksena yhteiskunnan instituutioihin. Osallistumista mittaamme sekä passiivisena kuulumisena järjestöihin että toimintana järjestöissä.

Väestön hyvinvointia kuvaamme sekä objektiivisin että subjektiivisin mittarein. Objektiiviset kriteerit mittaavat materiaalista hyvinvointia, terveyttä, poliittista vakautta, perhe-elämää, yhteisöön kuulumista, ympäristöä, työllisyyttä, poliittista vakautta ja sukupuolten tasa-arvoa. Subjektiivinen mittari kuvaa kansalaisten tyytyväisyyttä elämäänsä. Käytämme kriteerinä myös kansalaisten omaa käsitystään terveydentilastaan. Tutkimukset ovat osoittaneet sen vastaavan hyvin objektiivisin mittarein kuvattua terveyttä.

Hyvä kehä siis olettaa, että sosiaalipoliittinen panostus vähentää eriarvoisuutta, se vahvistaa sosiaalista pääomaa ja se puolestaan lisää väestön hyvinvointia. Hyvän kehän viimeinen askel olettaa lisääntyneen hyvinvoinnin johtavan kansalaisten tukeen sosiaalipoliittiselle panostukselle. Tätä viimeistä hyvän kehän askelta mittaamme kansalaisten luottamuksella sosiaaliturva- ja terveydenhoitojärjestelmään.

3.3 Välilliset vaikutukset

Viimeaikaisten tutkimusten mukaan eriarvoisuuden alenemisella on positiivinen vaikutus väestön terveyteen, jolla on puolestaan terveystenonja alentava vaikutus (Frizell 2006, sosiaalisen pääoman ja terveyden välisistä suhteista Rostila, 2007). Ehkä vielä keskeisempi tekijä on sosiaalisen ja inhimillisen pääoman keskinäinen yhteys¹. Tutkimukset viittaavat siihen, että vahvistunut sosiaalinen pääoma on omiaan vahvistamaan inhimillistä pääomaa eli kansalaisten tietoja ja taitoja ja sillä puolestaan on keskeinen vaikutus yhteiskunnan suorituskykyyn² ja samalla sosiaalipoliittiseen panostukseen käytettävissä oleviin resursseihin. Tällaiset vaikutukset toteutuvat kuvaamamme hyvän kehän ulkopuolella, mutta sitä voimistavina tekijöinä. Ehkäpä ne osaltaan vaikuttavat siihen, etteivät luvussa 2 todetut laajan sosiaalipolitiikan ja korkean verotusasteen kielteiset vaikutukset ole kansainvälisten vertailujen perusteella aiheuttaneet talouskasvun heikkenemistä.

Toisella tavalla tarkasteltuna vaikutukset itse hyvällä kehällä voivat olla suoria ja/tai välillisiä. Esimerkiksi sosiaalipoliittinen panostus vaikuttaa suoraan eriarvoisuuteen ja eriarvoisuus suoraan sosiaaliseen pääomaan. Sosiaalipoliittinen panostus vaikuttaa kuitenkin myös välillisesti sosiaaliseen pääomaan eriarvoisuuden muutoksen kautta. Perinteisillä monimuuttujamenetelmillä voidaan arvioida muuttujien välisiä suoria vaikutuksia, mutta ei välillisiä vaikutuksia jonkin toisen muuttujan kautta. Empiirisessä osassa käytetty rakenneyhtälömallinnus ottaa huomioon sekä suorat että välilliset vaikutukset.

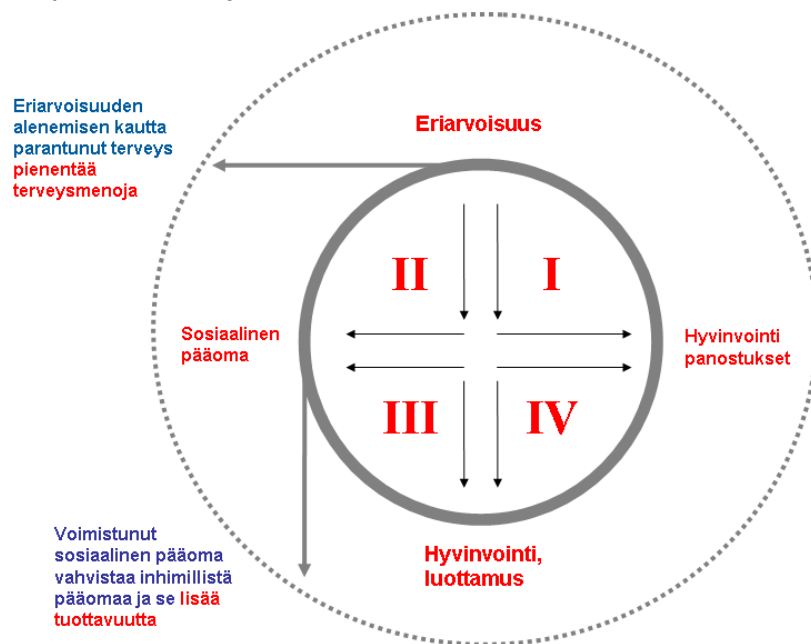
¹ Inhimillisen pääoman yhteydestä eriarvoisuuteen, ks. Esping-Andersenin (2004) näkemyksistä koulutuksen ja ansioiden riippuvuudesta.

² Sosiaaliseen pääomaan kytkeytyy systeemiälyn käsite, jossa korostuu yhteisöllisyys, ja joka voi johtaa toiminnassa eräänlaiseen supertuottavuuteen. Kyse on siitä, miten suhteellisen pienelläkin panostuksella systeemiälykkäiseen toimintaan voidaan saada aikaan suuria vaikutuksia. Supertuottavuuden arviointimenetelmistä ks. Hämäläinen ja Saarinen 2006. Puhutaan eräänlaisesta näkymättömästä emotionaalisesta pääomasta eli systeemiälyvoimavarasta, jonka karttumisen avulla saadaan aikaan epälineaarisia kvanttihiippyyä ns. positiiviseen yläkierteseen joka lisää innostusta ja innovatiivisuutta ja sitä kautta tuottavuutta (Fisher 2006).

Kuvio 3 esittää hyvän kehän neljä askelta ja vaikutusten suunnat. Lisääntynyt sosiaalipoliittinen panostus vähentää eriarvoisuutta, eriarvoisuuden väheneminen lisää sosiaalista pääomaa, lisääntynyt sosiaalinen pääoma lisää hyvinvointia ja lisääntynyt hyvinvointi synnyttää myönteistä suhtautumista sosiaalisiin panostuksiin.

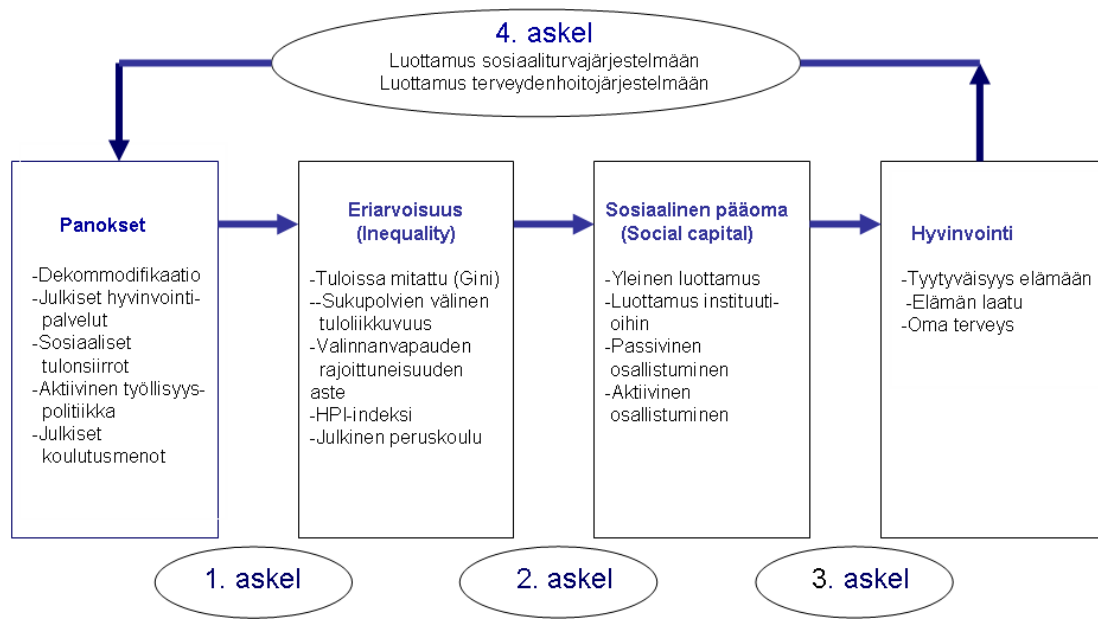
Kuvioon 3 on lisäksi esimerkinomaisesti kirjattu tutkimuskirjallisuudessa esitettyjä välillisiä vaikutuksia. Ne on kuviossa sijoitettu ulommalle kehälle ja niitä ovat eriarvoisuuden vähenemisen terveyttä edistävä vaikutus sekä sosiaalisen pääoman inhimillistä pääomaa vahvistava vaikutus. Välillisiä vaikutuksia on tietenkin paljon enemmän ja niihin kuuluvat myös uusklassisen talousteorian "trade-off -doktriinin esittämät sosiaalimenojen haitalliset vaikutukset, joita kirjasimme johdantoluvussa. Jatkotutkimuksen tehtävänä on täydentää ja tarkentaa välillisiä vaikutuksia ja täsmentää kokonaiskuvaa hyvinvointivaltion vaikutuksista.

Kuvio 3 Hyvän kehän neljä askelta.

Kuvio 4 kokoa edellä kuvatun hyvinvoinnin tuotannon ja hyvän kehän teorian vaikutussuhteet ja niitä mittaavat muuttujat.

Kuvio 4 Hyvinvoinnin tuotanto ja hyvä kehä.

4 AINEISTO

4.1 Maat ja indikaattorit

Tässä tutkimuksessa on käytetty aineistoa 23 hyvinvointivaltiosta (taulukko 1.) Tilastoaineisto voidaan ryhmitellä kuvion 4 mukaan ryhmiin, joista ensimmäisenä on viisi julkista sosiaalipoliittista panostusta kuvaavaa indikaattoria. Näiden jälkeen tulevat viisi eriarvoisuutta mittaavaa muuttujaa. Sosiaalista pääomaa mitataan neljällä muuttujalla ja hyvinvointia viidellä indikaattorilla. Kustakin muuttujasta on ollut saatavilla havaintoja vaihtelevasti. Vain osa muuttujista oli saatavissa kaikista valtioista. Useimmista muuttujista saatiin tiedot 14–18 maasta, mutta esimerkiksi sukupolvien välisestä tuloliikkuvuudesta vain 12 valtiosta. Tietojen epätasainen jakautuminen vaikeuttaa luonnollisesti maiden välistä vertailua kun muuttujien määrä kasvaa. Euroopan ulkopuolisista maista oli käytettävissä selvästi vähemmän aineistoa kuin eurooppalaisista hyvinvointivaltioista. Käytetyt indikaattorimuuttujat on esitetty taulukossa 2.

Taulukko 1 Tutkimuksessa mukana olevat valtiot.

Australia	AUS
Itävalta	AUT
Belgia	BE
Kanada	CAN
Saksa	DE
Tanska	DK
Kreikka	EL
Espanja	ES
Suomi	FI
Ranska	FR
Islanti	IC
Irlanti	IE
Italia	IT
Japani	JAP
Luxemburg	LU
Hollanti	NL
Norja	NO
Uusi-Seelanti	NZL
Portugali	PT
Ruotsi	SE
Sveitsi	SWI
Iso-Britannia	UK
Yhdysvallat	US

Taulukko 2 Käytetyt indikaattorimuuttujat.

	N	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Hajonta
Dekommodifikaatio	18	17,90	37,30	27,4222	5,62636
Julkiset hyvinvointipalvelut	23	6,50	14,54	8,8852	2,06309
Sos. tulonsiirrot	23	6,63	18,80	12,6017	3,43389
Aktivoiva työll. polit.	22	0,16	1,83	0,7355	0,43026
Julkinen koulutus	17	3,50	8,30	5,5353	1,24396
Gini-indeksi	21	22,00	39,40	29,9000	4,38931
Tuloliikkuvuus	12	0,15	0,52	0,3100	0,13632
Valintarajoitukset	16	20,39	46,53	34,7674	8,21853
HPI -indeksi	19	6,50	29,90	12,0421	5,00648
Julkinen peruskoulu	19	1,40	2,70	2,1158	0,41802
Yleinen luottamus	23	1,10	1,70	1,3983	0,16180
Luottamus instituutioihin	23	12,10	16,99	15,2765	1,08420
Passiivinen osallistuminen	14	0,30	2,40	0,9143	0,56685
Aktiivinen osallistuminen	14	0,20	1,00	0,5357	0,23732
Tyytyväisyys elämään	23	36,00	77,00	61,1739	11,33639
Elämän laatu	23	6,92	8,33	7,5688	0,39472
Arvioitu terveys	16	3,38	4,22	3,8669	0,21868
Luottamus sotujärjest.	16	1,89	2,92	2,5557	0,26778
Luottamus terv.turva järjest.	16	2,01	3,14	2,7486	0,32131

Jäljempänä suoritettavissa rakenneyhtälöanalyysissä ovat keskeisessä asemassa ns. hypoteettiset eli latentit muuttujat. Tarkastelussamme latentteja muuttujia ovat sosiaalipoliittinen panostus, eriarvoisuus, sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Niistä ei ole käytettävissä suoraan yksinkertaisia empiirisiä havaintoja, vaan ne muodostetaan taulukon 2 indikaattorimuuttujien avulla. Konstruointi tehdään ns. vahvistavan faktorianalyysin (Confirmatory Factor Analysis)

tekniikkaa käyttäen. Ensimmäisenä esitellään sosiaalipoliittista panostusta kuvaavan latentin muuttujan muodostuminen.

4.2 Sosiaalipoliittinen panostus

Hyvän kehän ensimmäinen muuttuja on panostus hyvinvointiin eli julkinen panostus sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalipolitiikka ymmärretään laajasti niin, että siihen sisältyy julkinen panostus koulutukseen ja aktiiviseen työllistämiseen. Käytämme viittä indikaattorimuuttujaa:

Sosiaalipoliittinen panostus

Dekommodifikaatio
Julkiset hyvinvointipalvelut
Sosiaaliset tulonsiirrot
Aktivoiva työllisyyspolitiikka
Julkiset koulutusmenot

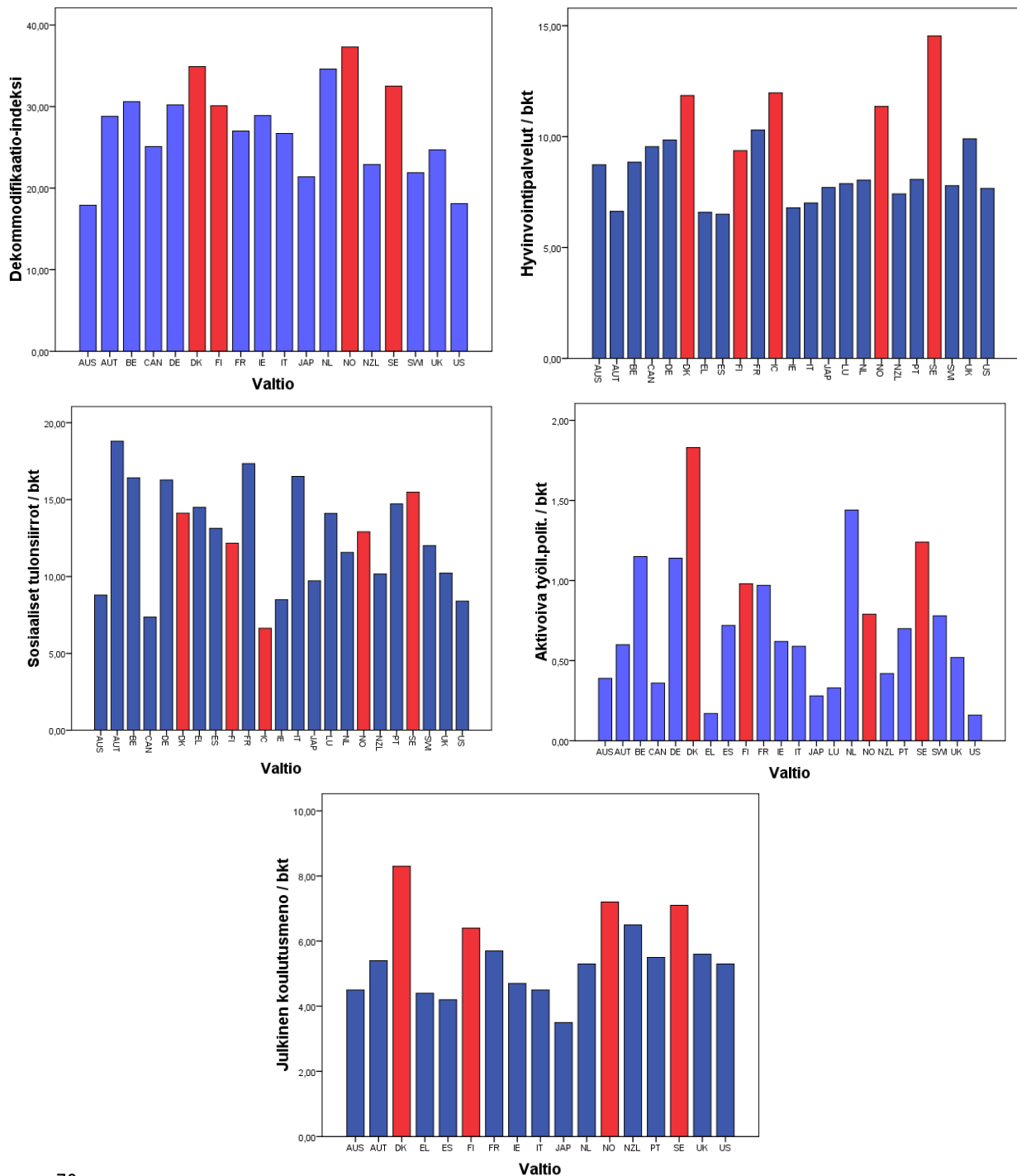
Ensimmäinen muuttuja, jolla luonnehdimme valtioiden sosiaalipoliittisen panostuksen luonnetta, on dekommodifikaatio-indeksi. Esping-Andersenin (1990) kehittämän käsitteen on modifioinut ja laskenut uudestaan L. Scruggs (ks. Scruggs ja Allan 2005), joka on julkaissut dekommodifikaatio-indeksin vuosille 1971–2002. Scruggs kutsuu itse indeksiä nimellä "indicator of generosity" pikemminkin kuin nimellä "indicator of decommmodification" ja sillä luonnehditaan sosiaaliturvajärjestelmän korvaavuutta ja kattavuutta. Tässä käytämme nimitystä dekommodifikaatio-indeksi. Se kertoo, millaisen turvan eläkkeet sekä sairaus- ja työttömyyspäivärahat tarjoavat. Korvaavuus tarkoittaa sitä, mikä on eläkkeiden ja sairaus- ja työttömyyspäivärahojen suhde ansiotuloihin ja kattavuus sitä, kuinka suuri osa asianomaisesta väestöstä on turvan piirissä. Käsite dekommodifikaatio viittaa siihen, millaiset elinehdot järjestelmä tarjoaa työmarkkinoiden ulkopuolella. Käytämme tässä vuoden 2002 lukuja, jotka ovat saatavissa 18 maasta. Havainnot maittain esitetään kuvion 5 ensimmäisessä paneelissa. Tässä kuten muissakin aineistoa esittelevissä kuvissa on havainnollisuuden vuoksi väritetty Pohjoismaita kuvaavat palkit. Korkein dekommodifikaatio on indeksin mukaan Norjassa ja alhaisin Australiassa ja Yhdysvalloissa.

Yhteiskunnan kannalta on keskeistä se, missä määrin sosiaalipolitiikan toteuttamiseen käytetään taloudellisia voimavaroja. Lähtökohdaksi on otettu Willem Ademan tuottamat nettososiaalimenolaskelmat, joita on tehty OECD:n piirissä (Adema ja Ladaique 2005). Näissä on olen-
naista, että kokonaissosiaalimenosta vähennetään ne rahavirrat, jotka palautuvat julkiselle sektorille erilaisina veroina ja maksuina. Vähentäminen on tärkeää, koska osassa maita sosiaaliset tulonsiirrot ovat veronalaista tuloa ja osassa eivät ole. Julkisiin palveluihin kohdistuva tuki sisältyy nettososiaalimenohin. Ademan laskelmissa on otettu huomioon myös yksityiset sosiaalimenot. Ne vaihtelevat maittain suhteellisen paljon. Tässä työssä tarkastelun kohteena on ensisijassa julkisen sektorin hallinnoima sosiaaliturva ja siten jätämme yksityiset sosiaalimenot tarkastelumme ulkopuolelle ja käyttämämme sosiaalimenokäsite on julkinen nettososiaalimenot. Ademan vuotta 2001 koskevassa aineistossa on mukana 19 tämän tutkimuksen 23 valtiosta. (Adema & Ladaique 2005, liitetaulukko 3.)

Ademan sosiaalimenot sisältävät menot sosiaaliin tulonsiirtoihin sekä sosiaali- ja terveystal-
veluihin. Tässä tutkimuksessa ne on disaggregoitu erillisiksi muuttujiksi. Lähteenä on käytetty OECD:n Social Expenditure -tietokantaa. Indikaattoriryhmää on vielä täydennetty ottamalla

mukaan julkisten koulutusmenojen kansantuoteosuus. Aineisto on saatu YK:n vuoden 2006 Human Development raportista kaikille mukana oleville 23 valtiolle. Tiedot ovat 2000-luvun alkuvuosilta. Raportissa kehoitetaan käyttämään aineistoa varauksella johtuen vaihtelevista kirjauskäytännöistä. Julkisen sektorin kokonaispanostusta on täydennetty vielä aktivoivaan työmarkkinapolitiikkaan käytetyillä julkisilla menoilla suhteutettuna kansantuotteeseen. Nämä indikaattorit on esitetty kuvion 5 paneeleissa. Merkille pantavaa on, että sosiaaliset tulonsiirrot suhteutettuna kansantuotteeseen jakautuvat maittain melkoisesti eri lailla kuin hyvinvointipalvelut. Tämä heijastaa maiden harjoittaman sosiaalipolitiikan vaihtoehtoista luonnetta. Palvelujen osuus korostuu Pohjoismaissa.

Kuvio 5 Sosiaalipoliittisen panostuksen indikaattorimuuttujat.

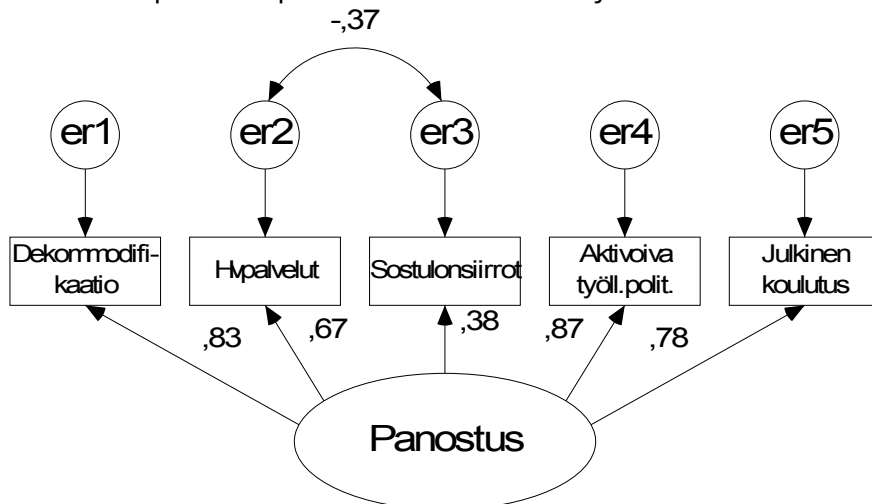

Aktivoivien työmarkkinatoimenpiteiden julkisen rahoituksen kansantuoteosuudet on saatu OECD:n Employment Outlook -aineistosta (OECD 2006), Statistical Annex. Aktivoivan työmarkkinapolitiikan menojen kansantuoteosuuden vaihtelu on suurta. Tanska, Alankomaat ja Ruotsi erottuvat vahvalla panostuksellaan.

Viimeisessä paneelissa esitetty julkisten koulutusmenojen suhde kansantuotteeseen kuvastaa maiden panostusta henkiseen pääomaan ja siten tiedon tason ja välillisesti tuottavuuden kohottamiseen julkisen menotalouden kautta. Aineisto on UNESCO:n tilastoinstituutin keräämää. Pohjoismaat erottuvat jälleen omaksi ryhmäkseen suurimpine julkisine koulutusmenoineen. Kokonaiskuvan saamiseksi on syytä lisätä, että koulutusmenot muodostuvat julkisten ja yksityisten koulutusmenojen summasta. Yksityiset koulutusmenot ovat korkeimmat Yhdysvalloissa, 2,4. Muita maita, joissa yksityiset koulutusmenot ovat suuremmat kuin julkiset ovat Iso-Britannia, Uusi Seelanti, Japani ja Australia. Yksityiseen korkeakoulutukseen panostetaan Australiassa, Japanissa ja erityisesti Yhdysvalloissa (2,0 %).

Muodostamme hyvän kehän ensimmäistä latenttia muuttujaa sosiaalipoliittista panostusta edellä kuvaamiemme indikaattorien avulla. Tämä tehdään mallilla, jossa tehdään vahvistava (confirmatory) faktorianalyysi tilanteessa, jossa on vain yksi faktori, jonka vaikutuksia selvitetään. Prosessi on esitetty kuviossa 6. Siinä latenttia muuttujaa kuvataan ellipsillä. Kuviossa on lisäksi esitetty indikaattorimuuttujat suorakulmioina ja ympyrät kuvaavat virhetermejä, jotka kertovat muiden kuin panostustekijöiden vaikutukset. Yhdensuuntaiset nuolet voidaan tulkita osittaisiksi regressiopainoiksi ja kaksipäinen nuoli korrelaatiokertoimeksi. Estimointi on suoritettu AMOS-ohjelmistolla ja malli on rekursiivinen. Kuvioista 6 voidaan tehdä seuraavia havaintoja. Standardoitujen painojen (jotka vastaavat beta-kertoimia tavanomaisessa regressioanalyysissä) perusteella latentti muuttuja ilmenee voimakkaimmin dekommodifikaation, aktivoivan työllisyyspolitiikan ja julkisen koulutuksen kertoimissa. Hyvinvointipalvelujen ja sosiaalisten tulonsiirtojen välinen kovarianssi on negatiivinen (-0,37), mikä kertoo näiden indikaattoreiden substituutioluonteen. Valitut indikaattorit ilmentävät tyydyttävällä tavalla panostusta kuvaavaa latenttia muuttujaa. Estimointitulokset on esitetty liitteessä 1. Sen regressiopainotaulukosta nähdään, että dekommodifikaatio-indikaattori on toiminut referenssimuuttujana, jonka suhteen skaalaus on tehty (kerroin = 1,00). Aktiivisen työvoimapolitiikan indikaattori ja julkisen koulutuksen indikaattori saavat tilastollisesti merkitsevät kertoimet. Sosiaaliset tulonsiirrot saavat tilastollisesti merkitsevän kertoimen 10 prosentin tasolla.

Kuvio 6 Sosiaalipoliittinen panostus latenttina muuttujana indikaattoreineen.

4.3 Eriarvoisuus

Eriarvoisuus

Tuloissa mitattu eriarvoisuus (Gini)
Sukupolvien välinen tuloliikkuvuus
Valinnanvapauden rajoittuneisuuden aste
YK:n Human Poverty Indexi
Julkiset peruskoulumenot

Käytämme viittä erilaista muuttujaa kuvaamaan yhteiskunnassa vallitsevaa eriarvoisuutta. Perinteistä tulonjaossa esiintyvää epätasaisuutta kuvaa gini-indeksi, joka on saatu 21 valtiolle YK:n yliopiston WIDER-instituutin tietokannasta (UNU-WIDER World Income Inequality Database, Version 2,0 a, June 2005). Indeksit vaihtelee 0:n ja 100:n välillä ja, kuten tunnettua, indeksin kasvu merkitsee epätasaisuuden lisääntymistä. Maiden indeksit on laskettu kotitalouksien käytettävissä oleville skaalaamattomille tuloille. Indeksit kuvaavat vuosituhaten vaihteen ajankohtaa saatavuudesta riippuen. WIDER-instituutti on tehnyt ilmoitettuihin indekseihin korjauslaskelmia, kun siihen on ilmennyt tarvetta (ks. WIID 2a, User Guide and Data Sources).

Suurimmat tuloerot tässä käytetyillä tulokäsitteillä ja gini-indeksillä mitattuna ovat Yhdysvalloissa (39,4). Portugalissa, Isossa-Britanniassa ja Uudessa Seelannissa tuloerot ovat myös suuret. Pienimmät tuloerot ovat Tanskassa (22,0) ja Suomessa sekä Ruotsissa (25,5 ja 25,7). Muita pienten tuloerojen maita ovat Itävalta ja Hollanti. Gini-indeksi maittain on esitetty kuvion 7 ensimmäisessä paneelissa. Kuvion mukaan Pohjoismaissa tuloissa havaittava eriarvoisuus on pienempää kuin useimmissa muissa tarkasteltavana olevissa valtioissa.

Toinen eriarvoisuuden mittari kuvaa epätasaisuutta siinä, miten lähtökohdat määrittävät elämää. Tähän käytetään sukupolvien välisen tuloliikkuvuuden joustoa (β), joka kuvaa sitä, miten pojan tuleva tulotaso on riippuvainen isän tulotasosta. Tulojousto saadaan suoraan mallista, jossa poikien tulotasoa selitetään isien tulotasolla kaksoislogaritmisessa regressioyhtälössä.³ Kaikkiaan jousto on saatavilla kahdestatoista valtiosta. Näistä kuusi ovat laskeneet Jäntti ym. (2006). Heidän aineistonsa on yhdenmukaistettu, joten se on huomattavasti parempi maiden välisten vertailujen suorittamiseen kuin erilaisilla menetelmillä ja aineistoilla tehdyt meta-analyysit. Yhdenmukaiset aineistot ovat käytettävissä Pohjoismaiden, Englannin (UK) sekä Yhdysvaltojen tulojoustoissa.

Suurimmat joustot (ja siis pienimmät tuloliikkuvuudet) ovat Yhdysvalloissa (0,52) sekä Englannissa (0,31). Pohjoismaissa β -parametrilla on pienet arvot. Muita maita koskevien lukujen vertailukelpoisuuteen on syytä suhtautua varoen aineistojen erilaisuuden vuoksi (Corak 2004).

Kolmatta eriarvoisuuden indikaattoria kutsumme valinnanvapauden rajoittuneisuuden asteeksi. Se perustuu kansalaisten subjektiivisiin näkemyksiin omasta asemastaan ja on luonteeltaan samantapainen kuin G. Hofsteden laskemat vaikutusmahdollisuuksia kuvaavat indeksit,

³ Tulojousto kuvaa pikemminkin tulopysyvyyttä kuin tuloliikkuvuutta. Saman jousto maissa voi liikkuvuus olla erilaista jakauman ala- kuin jakauman yläpäässä. Täydentävä tarkastelu on käyttää kvintiiliryhmittäisiä siirtymä-matriiseja ja niistä laskettuja tunnuslukuja. (Ks. Jäntti ym. 2006.) Yhdysvalloissa esiintyy vähän siirtymää alim-masta kvintiilistä ylös sekä ylimmästä kvintiilistä alas.

joita hän kutsuu nimellä power distance -indeksi, ja joka kuvastaa henkilön mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon lähinnä suhteessa esimieheensä työpaikallaan. Valitettavasti Hofsteden indeksit perustuvat tämän tutkimuksen kannalta vanhentuneeseen aineistoon (ks. Hofstede 2001). Tässä työssä käytetty indikaattori koostuu kahdesta osasta, jotka on saatu World Value Surveyn 1999/2001 perusaineistosta (Inglehart ym. 2002). Aineistosta on poimittu kysymys, jossa vastaajaa on pyydetty arvioimaan asteikolla 1-10 omaa käsitystään siitä, kuinka paljon heillä on mahdollisuutta vaikuttaa omaan elämäänsä. Toinen kysymys koskee sitä, miten vastaaja kokee mahdollisuutensa vaikuttaa omaa työtään koskevaan päätöksentekoon. Jälleen asteikkona on 1–10. Käyttämässämme indeksissä on niiden osuus, jotka ovat vastanneet 1–6 kumpaankin kysymykseen kerrottu keskenään ja otettu neliöjuuri (geometrisen keskiarvo). Tarkastelemme siis niiden osuutta, jotka kokevat vaikutusmahdollisuutensa suhteellisen rajoittuneiksi. Perusteluna geometrisen keskiarvon valinnalle on se, että emme tee oletusta siitä, että vastaukset ovat jakautuneet normaalisesti. Valinnan vapauden rajoittuneisuuden aste = $(N_1 + N_2)^{0,5}$, jossa N_1 on niiden osuus, jotka ovat vastanneet 1–6 ensimmäiseen kysymykseen ja N_2 vastaavasti toiseen kysymykseen.⁴ Käytössämme on tämä indeksi kuudestatoista valtiosta. Lukumäärään vaikuttaa se, että vaikka ensimmäisen kysymyksen kattavuus oli suurempi, ei jälkimmäistä kysymystä tehty kaikille maille. Siten esimerkiksi Yhdysvallat, jossa ensimmäisen kysymyksen mukainen indikaattori osoitti korkeaa valinnanvapauden kokemista, ei ole mukana, koska toista kysymystä ei siellä esitetty.

Indikaattorin mukaan vähiten elämisen ja valinnanvapauden rajoituksia tunsivat pohjoismaalaiset. Samalla tasolla muiden Pohjoismaiden kanssa oli Hollanti. Korkean rajoittuneisuuden maita olivat ihmisten mielipiteiden mukaan Ranska ja Välimeren maat Espanja, Italia ja Portugali.

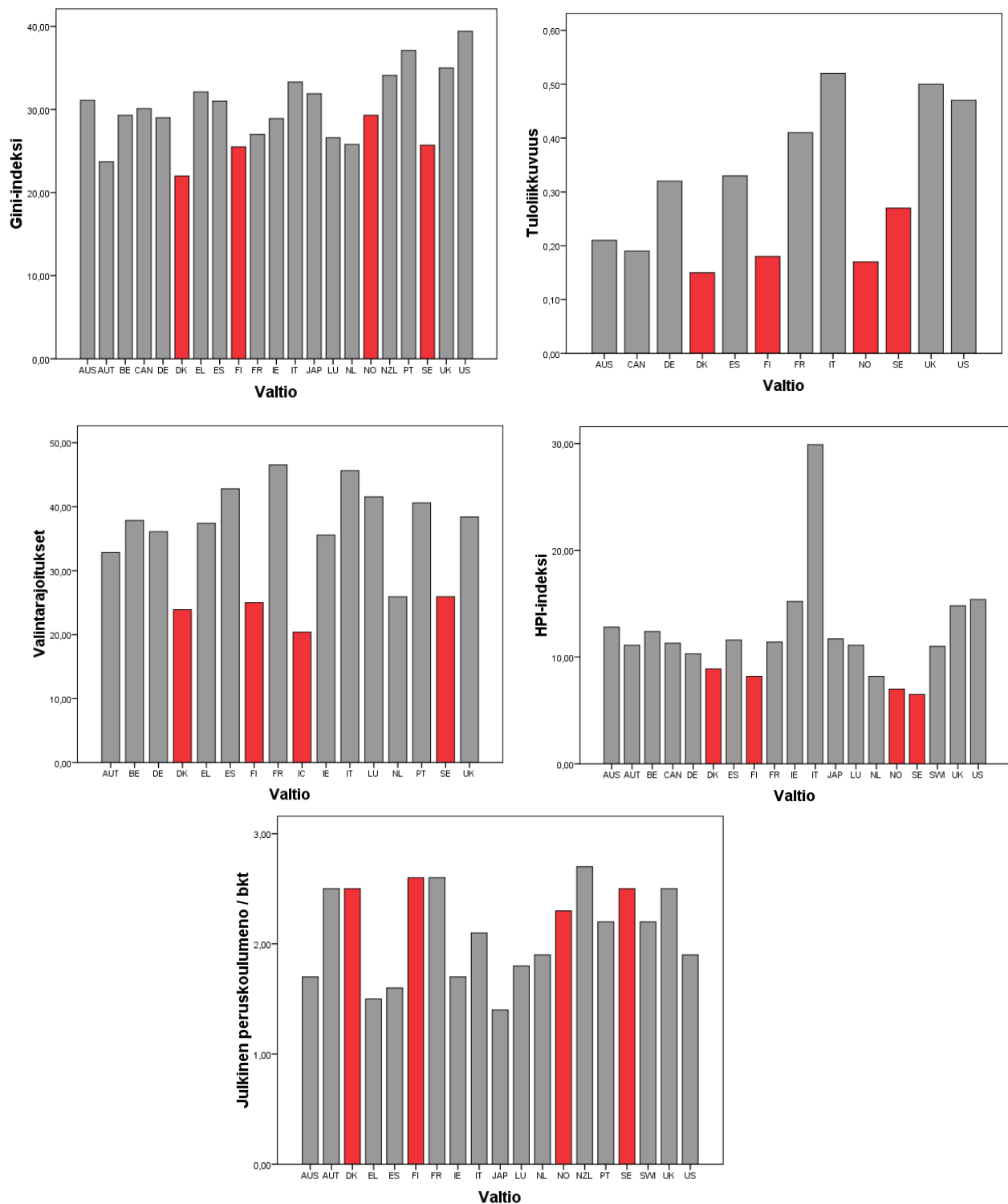
Neljäs eriarvoisuuden indikaattori on YK:n inhimillisen köyhyyden indeksi (Human Poverty, HPI). Sitä kutsutaan myös deprivatio- eli puuteindeksiksi. Se on saatavissa 18 valtiolle tässä tutkimuksessa. HPI-indeksi koostuu neljästä osatekijästä, joista ensimmäinen on niiden osuus, jotka eivät saavuta 60-vuoden ikää. Toinen tekijä on niiden osuus työikäisistä, joilla ei ole toimivaa lukutaitoa. Kolmas on pitkäaikaistyöttömien osuus työvoimasta. Neljäs indikaattorin osa on sen väestön osuus, jonka tulot ovat alle 50 prosenttia mediaanituloista. Indeksien mukaan vähiten puutetta on Pohjoismaissa ja Hollannissa. Italian indikaattoriarvon oikeellisuus herättää epäilyksiä.

Viidentenä eriarvoisuuden indikaattorina käytetään julkiseen peruskoulutukseen käytettyjen menojen suhdetta kansantuotteeseen. Tämä indikaattori pitää sisällään kaikille suunnatun universaalien koulutuksen mahdollisuuksia lisäävän ja sitä kautta eriarvoisuutta pienentävän ominaisuuden. Australia, Kreikka, Espanja, Irlanti ja Japani erottuvat vähiten julkisen peruskoulun kautta eriarvoisuutta pienentävinä ja siten yhtäläisiin mahdollisuuksiin panostavina maina.

⁴ **Kysymys 1:** Some people feel they have completely free choice and control over their lives, while other people feel that what they do have no real effect on what happens to them. Please use this scale where 1 means "none at all" and 10 means "a great deal" to indicate how much freedom of choice and control you feel you have over the way your life turns out.

Kysymys 2: How free are you to make decisions in your job? Please use this card to indicate how much decision-making freedom you feel you have. 1 "none at all" 10 "a great deal".

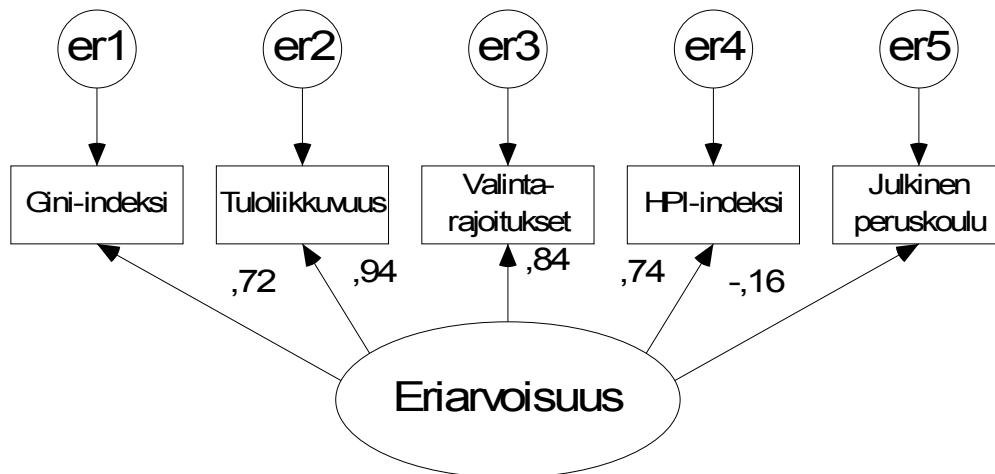
Kuvio 7 Eriarvoisuuden indikaattorimuuttujat.

Kuviossa 8 esitetään vahvistava faktorianalyysi, jossa tarkastellaan latentin muuttujan "Eriarvoisuus" ilmenemistä edellä kuvatuissa viidessä eriarvoisuuden indikaattorissa. Eriarvoisuusindikaattorit saavat positiiviset painot lukuun ottamatta julkista peruskoulutusta, mikä on ennako-odotusten mukaista. Panostuksella julkiseen peruskoulutukseen on eriarvoisuutta alentava vaikutus. Indikaattorit näyttävät siis soveltuvan hyvin edustamaan latenttia muuttujaa nimeltä eriarvoisuus. Ongelmaksi jatkoanalyyysien kannalta nousee se, että sekä tuloliik-

kuvuuden että valinnan rajoitusten indikaattorin havaintojen määrä on pieni. Estimointiin liittyvästä vapausasteongelmasta johtuen hyvää kehää kuvaavissa rakenneyhtälömallissa eriarvoisuuden indikaattoreina käytetään gini-indeksiä, YK:n HPI-indeksiä sekä julkisten peruskoulumenojen kansantuoteosuutta. Liitteen 1 regressiopainotaulukon ja tehtyjen analyysien perusteella julkisen peruskoulun kerroin on oletusten mukaisesti negatiivinen, mutta ei tilastollisesti merkitsevä, kun taas muut eriarvoisuutta kuvaavat saavat tilastollisesti merkitsevät kertoimet.

Kuvio 8 Eriarvoisuus latenttina muuttujana indikaattoreineen.

4.4 Sosiaalinen pääoma

Sosiaalinen pääoma

Yleinen luottamus
Luottamus instituutioihin
Passiivinen osallistuminen
Aktiivinen osallistuminen

Kolmas latentti muuttuja hyvällä kehällä on sosiaalinen pääoma. Kirjallisuuden perusteella sosiaalinen pääoma on eräänlainen terminologinen sateenvarjo, jonka alla voidaan soveltaa erilaisia moniulotteisia lähestymistapoja. Tässä käytetyt indikaattorimuuttujat on saatu European Value Surveyn (EVS) ja World Value Surveyn (WVS) kyselyjen aineistoista. Sosiaalista pääomaa mittaaviksi tekijöiksi on valittu toisaalta luottamus ja toisaalta kansalaisten verkostoituminen. Edellistä kuvaavia indikaattoreita ovat yleinen luottamus toisiin kansalaisiin ja luottamus yhteiskunnan instituutioita kohtaan. Molemmat saadaan WVS-surveyystä. Neljän-toista maan aineisto on saatu julkaisusta van Oorschot, Arts ja Gelissen, 2006, taulukko 5 s. 159. Sitä on laajennettu yhdeksän maan luottamusmuuttujilla, jotka kirjoittavat konstruoivat WVS -aineistosta. Aktiivista ja passiivista osallistumista ei kysytty WVS -surveyssä.

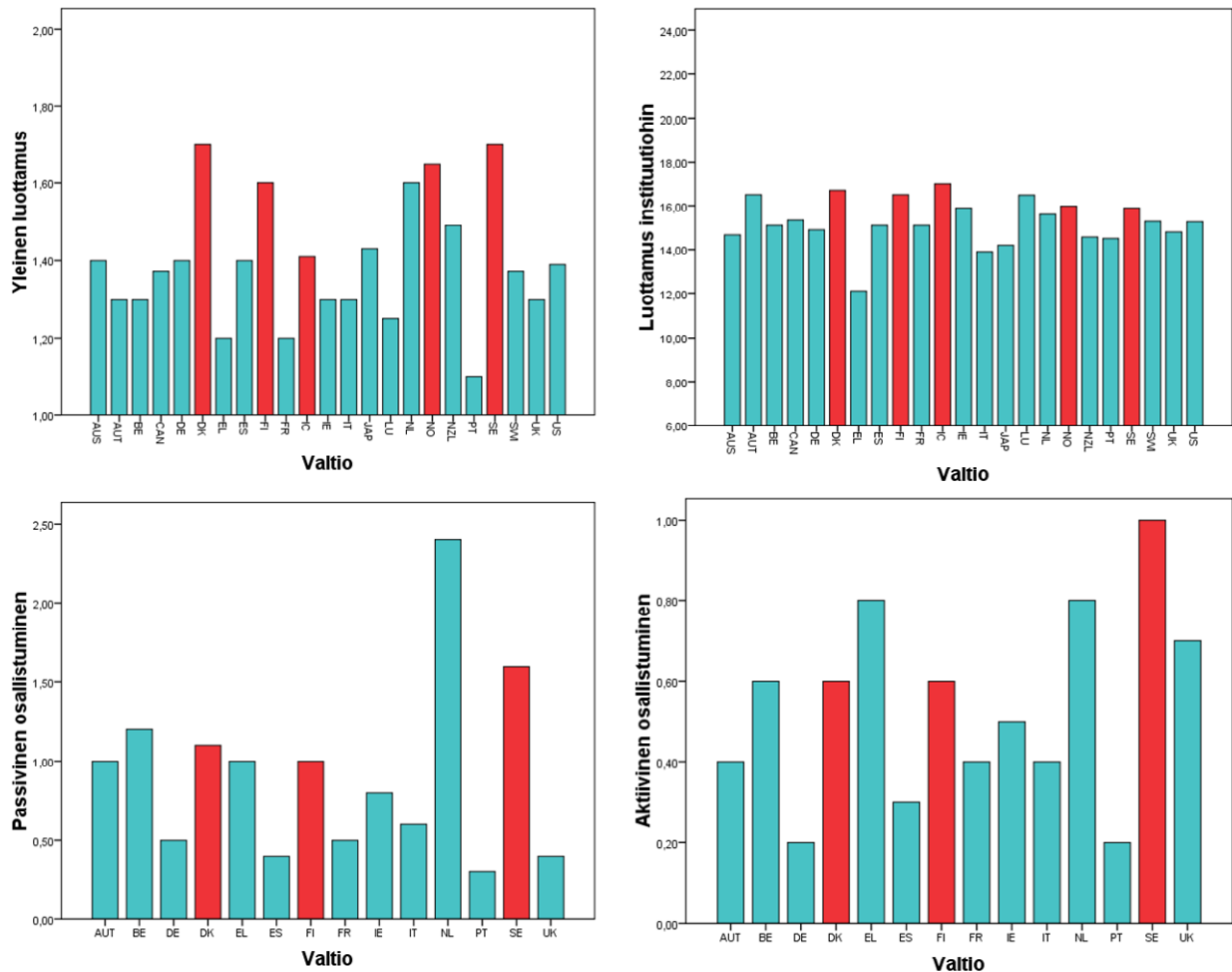
Van Oorschotin ym. käyttämässä aineistossa verkostot käsittivät myös ns. sitovaan (bonding) sosiaaliseen pääomaan liittyviä indikaattoreita sekä luotettavuutta ja poliittista osallistumista mittaavia indikaattoreita, joita emme tässä käytä. Valinta keskittymisestä verkostoituneeseen (silloittavaan) sosiaaliseen pääomaan ja luottamukseen saavat tukea keskeisimmistä sosiaalisen pääoman käsitettä kehittäneistä kirjoituksista (Putnam 1993 ja 2000 sekä Woolcock

2000). Kuviossa 9 on esitetty ensimmäisessä paneelissa kansalaisten toisiaan kohtaan tunte-
maa yleistä luottamusta 23 OECD-maassa. Indikaattori on summaindeksi, joka vaihtelee välil-
lä [1,2] sen mukaan, voivatko kansalaiset omasta mielestään yleensä luottaa toisiin vai eivät.
Kuvioista nähdään, että yleinen luottamus on korkeimmalla tasolla Pohjoismaissa ja Alanko-
maissa. Matalan luottamustason maita ovat Kreikka, Ranska ja Portugal.

Toisessa paneelissa on esitetty kansalaisten luottamus yhteiskunnan instituutioita kohtaan 23
OECD-maassa. Kansalaisilta kysyttiin luottamusta kuuteen keskeiseen yhteiskunnan instituut-
tioon ja vastausvaihtoehtoja laskettiin Likertin pisteytyksellä summaindeksi. Jälleen Poh-
joismaat edustivat korkeinta luottamuksen tasoa. Itävallassa ja Luxemburgissa luottamus
instituutiota kohtaan oli myös korkealla, kun taas Kreikassa tämäkin indikaattori oli matala.

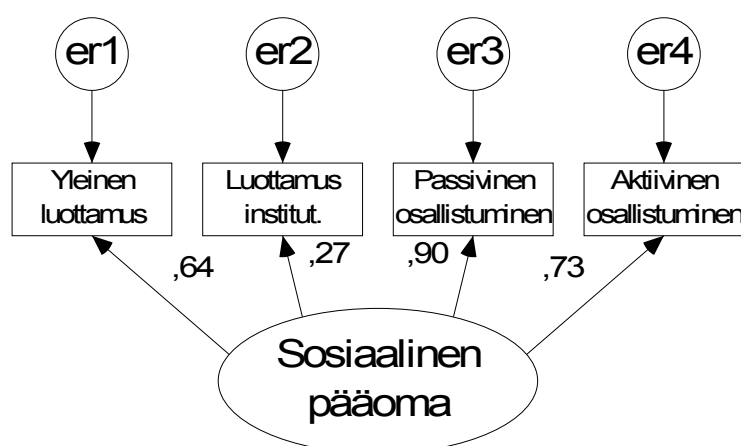
Kuvion 9 kolmannessa paneelissa on esitetty kansalaisten passiivinen osallistuminen erilaisiin
kansalaisjärjestöihin ja neljännessä paneelissa aktiivinen osallistuminen 14 OECD-maassa.
Molemmissa muodostettiin summaindeksi. Sosiaalinen verkostoituminen passiivisena osallis-
tumisena näyttää olevan erityisen suurta Alankomaissa ja myös Ruotsissa (1,6). Pohjoismais-
sa osallistuminen on keskimääräistä aktiivisempaa. Eniten aktiivista osallistumista esiintyi
Ruotsissa.

Kuvio 9 Sosiaalisen pääoman indikaattorimuuttujat.

Sosiaalista pääomaa edustava latentti muuttuja konstruoidaan esitetyistä neljästä indikaattorimuuttujasta vahvistavan faktorianalyysin avulla. Malli ja sen parametrien estimaatit on esitetty kuviossa 10. Siinä ellipsin kuvaamaan havaitsemattomaan latenttiin muuttujaan on yhdistetty havaitut indikaattorimuuttujat suoraan yksisuuntaisten nuolien kautta. Parametrit on jälleen tulkittavissa (osittais-)regressiopainoiksi. Vahvin yhteys ilmenee yleisen luottamuksen ja passiivisen osallistumisen sekä sosiaalisen pääoman välillä. Sosiaalinen pääoma ei näyttäisi kuitenkaan olevan merkittävä tekijä kansalaisten luottamukselle instituutioita kohtaan, vaikka vaikutus onkin positiivinen. Näin muodostuu neljän indikaattorin lineaarikombinaationa määriteltä sosiaalisen pääoman muuttuja, jota käytetään jatkoanalyysseissa. Liitteessä 1 olevan regressiopainotaulukon mukaan, kun yleinen luottamus toimii referenssi-indikaattorina, saavat aktiivisen ja passiivisen osallistumisen kertoimet tilastollisesti merkitsevät kertoimet 5 prosentin tasolla, kun taas luottamus instituutioihin ei saa tilastollisesti merkitsevää kerrointa.

Kuvio 10 Sosiaalinen pääoma latenttina muuttujana indikaattoreineen.

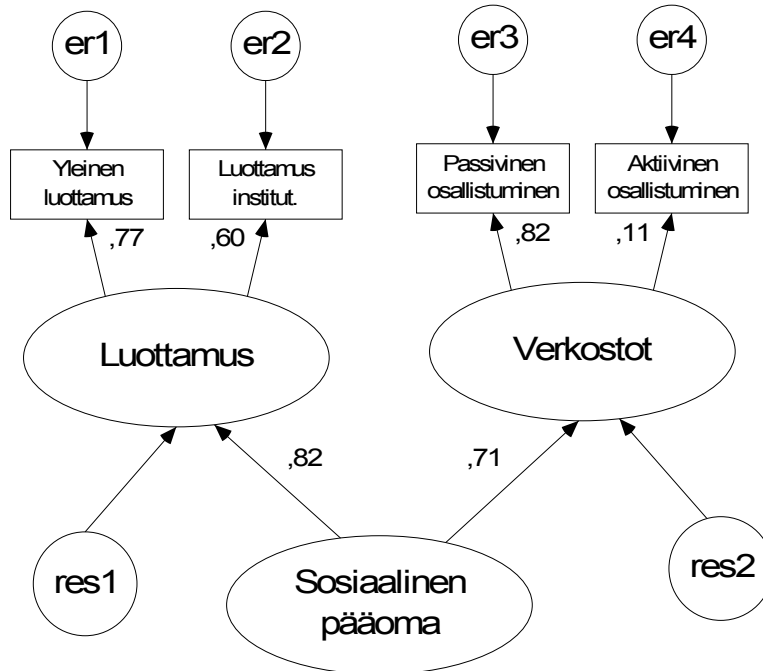

Vahvistava faktorianalyysi voidaan tehdä toisellakin tavalla. Van Oorschot, Arts ja Gelissen (2006, s. 157) ovat artikkelissaan tehneet toisen kertaluvun vahvistavan faktorianalyysin määritellesään sosiaalisen pääoman dimensioita. Heillä sosiaalinen pääoma oli rakennettu kahdeksan indikaattorin pohjalta ja ensimmäisessä vaiheessa nämä oli ryhmitelty kolmeen dimensioon: Verkostot, luottamus ja kansalaisten ominaisuuksiin, kuten luotettavuuteen ja moraaliin sekä osallistumiseen poliittiseen toimintaan. Toisessa vaiheessa kussakin kolmesta ulottuvuudesta tehtiin vahvistava faktorianalyysi mitattujen indikaattorimuuttujien suhteen. Van Oorschotin, Artsin ja Gelissenin mukaan mainitut muuttujat liittyivät hyvin sosiaaliseen pääomaan ja painotusten vaihtelu oli suurempaa toisessa vaiheessa kuin ensimmäisessä vaiheessa. Kuviossa 11 on tehty vastaavanlainen kaksivaiheinen vahvistava faktorianalyysi käyttämillämme indikaattorimuuttujilla. Ensimmäisessä vaiheessa tarkastellaan sosiaalisen pääoman ja kahden latentin muuttujan, luottamuksen ja verkostojen, välistä riippuvuutta. Toisessa vaiheessa tarkastellaan luottamuksen mitattuja ulottuvuuksia, yleistä luottamusta ja luottamusta instituutioihin. Vastaavasti verkostojen indikaattorimuuttujina toimivat passiivinen osallistuminen ja aktiivinen osallistuminen.

Tulokset ovat linjassa van Oorschotin ja Gelissenin tulosten kanssa. Nytkin ensimmäisen vaiheen painorakenne on tasaisempaa kuin toisen vaiheen. Erityisesti tämän voi havaita osallistumisen indikaattoreista. Liitteen 1 regressiokertoimien taulukon mukaan aktiivinen osallistuminen ei saa enää tilastollista merkitsevyyttä, kun taas nyt luottamus instituutioihin on vahva ja tilastollisesti merkitsevä. Tulokset näyttävät olevan herkkiä mallin rakenteelle. Vaikka

faktorianalyysi näyttää tukevan käytettyjen indikaattoreiden valintaa, niin vertailua mallien kesken haittaa tässä olevien indikaattoreiden pienempi ja havaintojen (maiden) suurempi määrä. Kuten edellä mainittiin, käytetään jatkossa ensimmäisen kertaluvun faktorianalyysia vapausasteista johtuvista estimointiteknisistä syistä.

Kuvio 11 Toisen kertaluvun vahvistava faktorianalyysi.

4.5 Hyvinvointi ja luottamus

Eriarvoisuus

Tyytyväisyys elämään
Elämän laatu
Itse koettu terveys
Luottamus sosiaaliturvajärjestelmään
Luottamus terveydenhoitojärjestelmään

Hyvällä kehällä edetään seuraavaksi hyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin. Tässä on käytetty viittä muuttujaa. Mahdollisten vaihtoehtoisten indikaattoreiden määrä on lukuisa (ks. esim. Vogel ja Wolf 2004 sekä Saari ja Sailas 2006; katsaus hyvinvointi-indikaattoreihin on Boarini ym. 2006). Ensimmäisen muuttujaryhmän muodostavat indikaattorit, joilla arvioidaan elämän laatua ja muita subjektiivisia tekijöitä. Tyytyväisyys elämään on subjektiivinen hyvinvoinnin indikaattori, joka perustuu vuoden 2001 World Value Survey -kyselyaineistoon (Inglehart 2004). Kyselyssä kysytään, onko vastaaja yleisesti ottaen tyytyväinen elämäänsä. Vastaukset oli sijoitettu asteikolle 1–10, jossa 1 oli täysin tyytymätön ja 10 täysin tyytyväinen. Tässä olemme muodostaneet indeksin, joka on niiden vastaajien lukumäärä, jotka ovat vastanneet 8, 9 tai 10. Kyseessä on siis tyytyväisyys tai onnellisuusindeksi. Tämä indikaattori on saatu kaikille 23:lle tämän tutkimuksen valtiolle. Suurin elämäänsä tyytyväisten osuus oli Tanskassa, Islannissa ja Suomessa ja vähiten tyytyväisiä oli Japanissa ja Välimeren maissa.

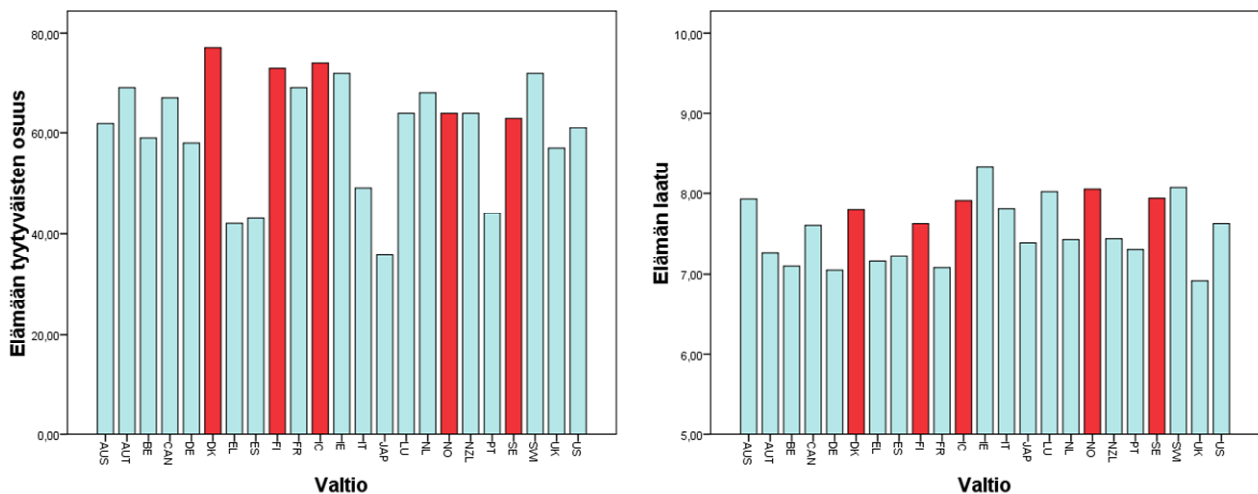
Elämän laadun indikaattori yhdistää useita taloudellisia ja sosiaalisia tekijöitä. Tässä työssä käytetään The Economistin Quality-of-life -indeksiä. Se koostuu yhdeksästä elämän laadun tekijästä, joita edustavat indikaattorit ovat: 1. Materiaalinen hyvinvointi (bkt/henkilö/ostovoimapariiteetti). 2. Terveys (elinajanodote). 3. Poliittinen vakaus. 4. Perhe-elämä (avioeroaste). 5. Yhteisöllinen osallistuminen (kirkkoon, järjestöihin). 6. Maantieteellinen asema ja ilmasto (leveysaste). 7. Turvattu työ (työttömyysaste). 8. Poliittinen vapaus (skaalalla 1–7). 9. Sukupuolten tasa-arvo (ansioden suhde).

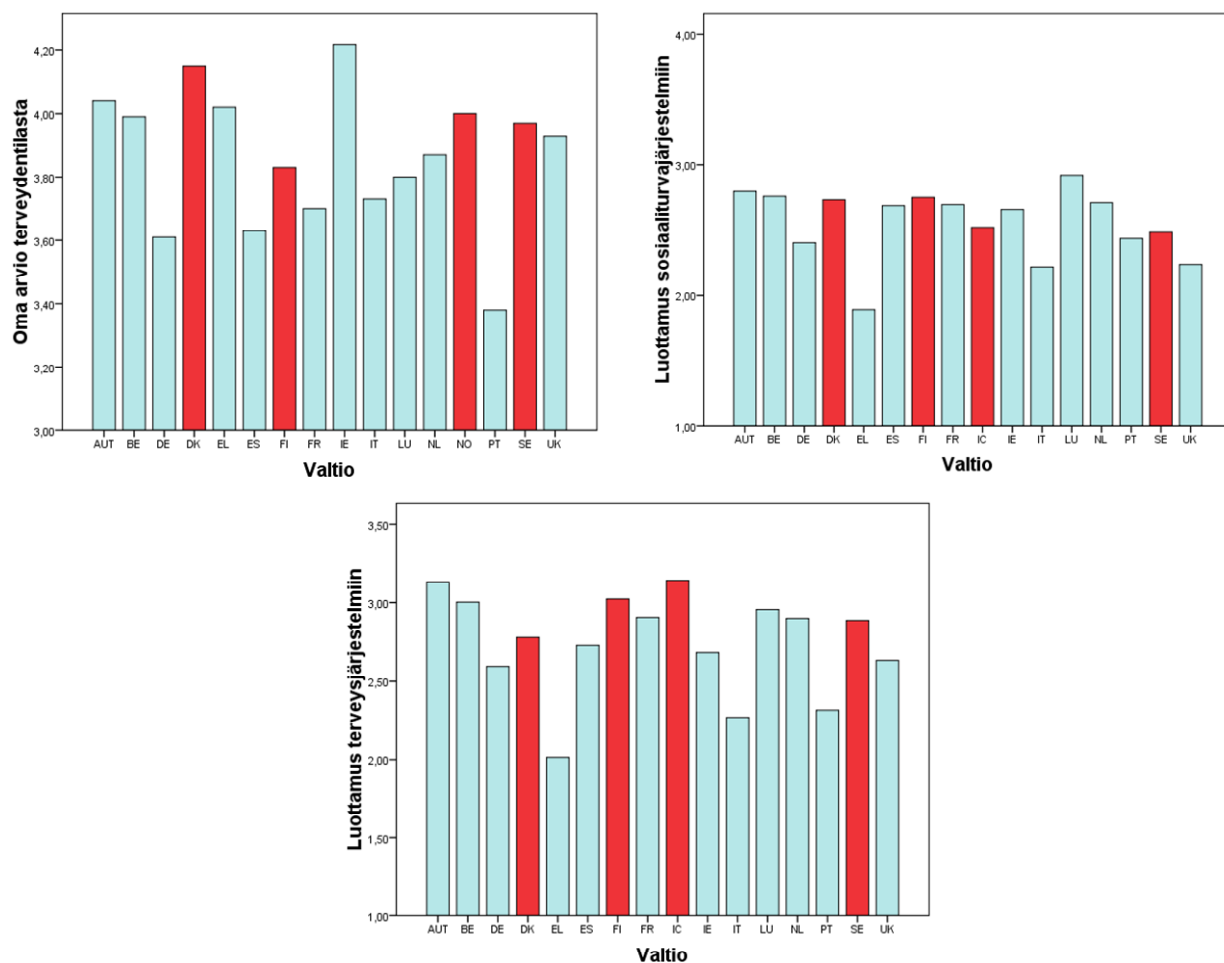
Kuvion 12 toisessa paneelissa korkeimman elämän laadun indeksin arvon saa Irlanti (8,33). Australiassa, Luxemburgissa ja Sveitsissä elämisen laatu on korkea ja se on keskimääräistä korkeampi myös kaikissa Pohjoismaissa.

Kolmantena hyvinvoinnin indikaattorina on ihmisten terveys itse tehtynä subjektiivisena arviona. Lähteenä on European Value Survey, jossa kansalaisilta kysyttiin terveydentilaa asteikolla 1 (hyvä terveys) ja 5 (huono terveys). Vastauksista muodostettu indeksi on esitetty kuvion 12 kolmannessa paneelissa. Lähteenä on käytetty julkaisua Rostila, 2007, s. 230, taulukko1.) Parhaimmaksi arvioivat terveydentilansa portugalilaiset. Tämän indikaattorin mukaan Pohjoismaat eivät menesty hyvin. Huonoimmaksi oma terveydentila arvioidaan niistä Tanskassa. Suomessa se on Pohjoismaista paras.

Kuvion 12 neljäs sekä viides paneeli ilmentävät sitä, miten yhteiskunnassa toimivat sosiaaliturvajärjestelmät sekä terveydenhuoltojärjestelmät ovat kyenneet saavuttamaan toiminnallaan kansalaisten luottamuksen. Hyvän kehän kannalta nämä kaksi muuttujaa ilmentävät kansalaisten tukea julkiseen sosiaalipoliittiseen panostukseen eli sosiaali- ja terveysturvaan. Aineistona on käytetty World Value Surveyn perusaineistoa, jossa kansalaisille on esitetty kysymys, missä määrin he tuntevat luottamusta sosiaaliturvajärjestelmää kohtaan. Vastausvaihtoehtoista on muodostettu Likertin indeksi. Vastaavasti on kysytty luottamusta terveydenhuoltojärjestelmään, josta muodostettiin vastaava indeksi. Luottamus sosiaaliturva- ja terveydenhuoltojärjestelmiin on suhteellisen korkeaa Pohjoismaissa ja Keski-Euroopassa ja suhteellisen alhaista Välimeren maissa.

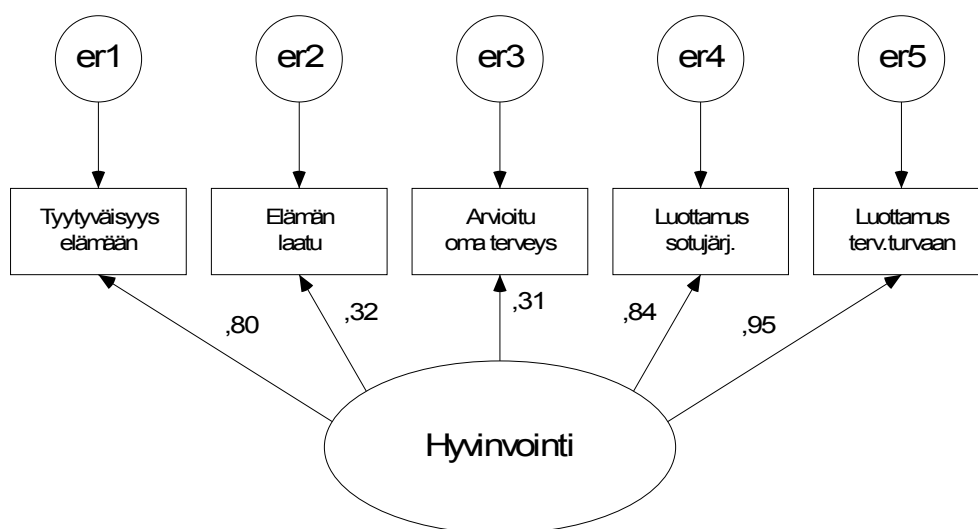
Kuvio 12 Hyvinvoinnin indikaattorimuuttujat.

Kuviossa 13 on esitetty ei havaitun hyvinvointimuuttujan muodostuminen indikaattorimuuttujien avulla. Latentti muuttuja ellipsissä on yhdistettävissä painokkaammin tyytyväisyysindikaattoriin ja luottamusindikaattoreihin kuin elämän laatua ja omaa terveydentilaa mittaaviin indikaattoreihin. Liitteen 1 regressiopainotaulukon mukaan tilastollisesti merkitsevimmät kertoimet saavat luottamusindikaattorit sosiaaliturvajärjestelmään ja terveysjärjestelmään.

Kuvio 13 Hyvinvointi latenttina muuttujana indikaattoreineen.

5 HYVÄ KEHÄ RAKENNEYHTÄLÖMALLILLA TARKASTELTUNA

5.1 Korrelaatiotarkasteluja

Muuttujien välisiä syy- seuraussuhteita ei voida selvittää pelkkien korrelaatiokertoimien avulla. Aito kausaalisuus edellyttää ajallista tarkastelua, jossa seuraus tulee syyn jälkeen ja siinäkin tulee olla täytettynä tiukat muodollisuusvaatimukset, jotta voidaan varmistua, ettei jokin muu kuin syyksi oletettu tekijä aiheuta seurausta. Voidaan kuitenkin olettaa hypoteettinen vaikutusmalli ja pyrkiä sitten selvittämään, tukeeko poikkileikkaustietoon perustuva empiirinen aineisto tällaista oletusta. Tämä on lähestymistapa jatkossa tehtävissä rakenneyhtälöanalyysissä. Vaikka kausaalisuhteita ei voida todentaa, hyödyntää rakenneyhtälöanalyysi perinteisiä korrelaatio- ja regressiomenetelmiä paremmin muuttujien välisiä yhteyksiä koskevan tiedon ja kertoo, onko se mahdollisesti ristiriidassa kausaalisuutta koskevan hypoteesin kanssa.

Pelkät korrelaatiot sisältävät kuitenkin nekin tärkeää tietoa muuttujien välisten riippuvuuksista ja tätä tietoa voidaan hyödyntää rakennettaessa hypoteettisia malleja, joita sitten käyteään sovellettaessa rakenneyhtälöanalyysiä. Niinpä tarkastelemme ennen rakenneyhtälöanalyysia muuttujien välisiä korrelaatioita. Kaikkien työssä käytettyjen muuttujien väliset Spearmanin korrelaatiokertoimet on esitetty liitetaulukossa 1. Seuraavassa käymme läpi muuttujien väliset korrelaatiot hyvän kehän hypoteesin neljän vaiheen mukaisesti.

Kirjaamme tarkasteluun myös muuttujien välisiä tilastollisia merkitsevyyksiä. Maiden välisissä vertailuissa tilastolliset merkitsevyydet ovat aika ontuva käsite. Kirjaamme niitä enemmän osoittamaan muuttujien välisen yhteyden vahvuutta korrelaatiokertoimen itseisarvon lisäksi, emmekä niinkään osoittamaan yhteyden yleistettävyyttä. Muuttujien välisten yhteyksien merkitsevyydet on kirjattu liitetaulukoon 1.

Ensimmäisen vaiheen hypoteesin mukaan lisäämällä julkista panostusta sosiaalipolitiikkaan voidaan eriarvoisuutta yhteiskunnassa pienentää. Tämä tarkoittaisi sitä, että näitä ilmiöitä kuvaavien muuttujien välillä on käänteinen riippuvuussuhde. Sosiaalipoliittista panostusta ja eriarvoisuutta kuvaavien indikaattoreiden väliset Spearmanin korrelaatiokertoimet on esitetty taulukossa 3.

Taulukko 3 Sosiaalipoliittinen panostuksen ja eriarvoisuuden indikaattoreiden Spearmanin korrelaatiokertoimet.

	Dekommodifikaatio	Julkinen koulutus	Hv palvelut	Sostulon-siirrot	Aktivoiva työll.polit.
HPI-indeksi	-0,392	-0,494	-0,490	0,021	-0,400
Julkinen peruskoulu	0,368	0,778	0,525	0,371	0,463
Gini-indeksi	-0,719	-0,437	-0,380	-0,401	-0,648

Korrelaatiokertoimet ovat valtaosin ennako-odotusten mukaisia. Taulukon 3 ensimmäisellä ja kolmannella rivillä riippuvuus on negatiivinen, kuten oletettiin. Tilastollisesti merkitsevimmät korrelaatiot ovat sosiaalipoliittisten panosten ja tuloeroja mittaavien Gini-indeksien välillä. Myös toisen rivin julkisen peruskoulun ja hyvinvointipanoksia mittaavien indikaattoreiden riippuvuus on oikean suuntainen. Voimakas positiivinen korrelaatio julkisen koulutuspanoksen ja julkisten peruskoulumenojen välillä on valitettavasti lähes itsestään selvyyys. Se kertoo, että

palvelujen eriarvoisuutta vähentävää vaikutusta olisi ollut parempi mitata jollakin muulla tavoin kuin käyttämällä mittarina universaaliin koulutukseen käytettävää panosta. Parempia mittareita ei kuitenkaan ollut saatavilla.

Sosiaalisten tulonsiirtojen ja HPI-indeksin välinen riippuvuus on heikko ja ainoana korrelaatiokertoimena hypoteesiin nähden vääränmerkkinen. Selitys on luonteva: mitä enemmän on työttömyyttä ja sairautta, sitä enemmän on sosiaalisia tulonsiirtoja. Sosiaalipoliittinen panostuksen ja eriarvoisuuden väliset riippuvuudet ovat kuitenkin yleisesti ottaen korrelaatiotarkastelun perusteella hyvän kehän hypoteesin mukaisia.

Toisessa vaiheessa hyvällä kehällä oletetaan jälleen käänteinen riippuvuussuhde, tällä kertaa eriarvoisuuden ja sosiaalisen pääoman välille. Kertoimet on esitetty taulukossa 4.

Taulukko 4 Eriarvoisuuden ja sosiaalisen pääoman indikaattoreiden Spearmanin korrelaatiokertoimet.

	HPI-indeksi	Julkinen peruskoulu	Gini-indeksi
Yleinen luottamus	-0,534	0,282	-0,453
Luottamus institut.	-0,603	0,428	-0,620
Passiivinen osallistuminen	-0,426	-0,039	-0,569
Aktiivinen osallistuminen	-0,348	0,048	-0,297

Ennako-oletusten mukaisesti sekä HPI-indeksin ja Gini-indeksin riippuvuus sekä luottamuksen- että verkostoitumisen indikaattoreista on negatiivinen. Yhteydet ovat pääosin tilastollisesti merkitseviä. Julkinen peruskoulu liittyy positiivisesti luottamusindikaattoreihin, vaikkei tilastollisesti merkitsevästi. Julkisen peruskoulun liittyminen osallistumiseen on hyvin heikkoa ja suunnaltaankin epäselvää.

Edettäessä hyvällä kehällä oletetaan positiivista riippuvuutta sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin indikaattoreiden välillä. Tätä kuvaavat korrelaatiokertoimet on esitetty taulukossa 5.

Taulukko 5 Sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin indikaattoreiden Spearmanin korrelaatiokertoimet.

	Yleinen luottamus	Luottamus institut.	Passiivinen osallistuminen	Aktiivinen osallistuminen
Luottamus terv.turv.	0,408	0,874	0,376	0,125
Luottamus sotujärj.	0,273	0,807	0,265	-0,160
Arvioitu terveys	0,383	0,275	0,443	0,608
Elämän laatu	0,345	0,438	0,272	0,235
Tyytyväisyys elämään	0,393	0,760	0,416	0,240

Kertoimet ovat pääsääntöisesti hypoteesin mukaisesti positiivisia. Korrelaatiokertoimien mukaan luottamus instituutioihin liittyi positiivisesti elämän laatuun ja tyytyväisyyttä elämään kuvaavaan indikaattoriin. Vahva tilastollisesti merkitsevä positiivinen korrelaatio esiintyi aktiivisen osallistumisen ja itse arvioidun terveyden välillä.

Voimakkaimmat positiiviset tilastollisesti merkitsevät korrelaatiot olivat toisaalta luottamuksella instituutioihin ja toisaalta luottamuksella terveysturvajärjestelmiin ja sosiaaliturvajärjestelmiin. Yhteys on jokseenkin itsestään selvä. Viimeksi mainitut muuttujat ovatkin mukana kuvaamassa hyvän kehän neljättä vaihetta eli vastaamassa kysymykseen, synnyttääkö julkinen sosiaalipoliittinen panostus hyvä kehän myötä sosiaalipolitiikan kannatusta. Tätä kysymystä käsitellään taulukossa 6, jossa ovat Spearmanin korrelaatiot hyvinvoinnin ja sosiaalipoliittinen panostuksen indikaattoreiden välillä.

Taulukko 6 Hyvinvoinnin indikaattoreiden ja sosiaalipoliittisen panostuksen Spearmanin korrelaatiokertoimet.

	Luottamus terv.turv.	Luottamus sotujärj.	Arvioitu terveys	Elämän laatu	Tyytyväisyys elämään
Dekommodifikaatio	0,351	0,517	0,314	0,052	0,351
Julkinen koulutus	0,442	0,367	0,313	0,250	0,663
Hypalvelut	0,367	0,056	0,149	0,179	0,401
Sostulonsiirrot	-0,124	0,042	-0,283	-0,366	-0,148
Aktivoiva työll.polit.	0,417	0,392	0,124	-0,011	0,447

Kiintoisimpia tässä taulukossa ovat yhteydet sosiaalipoliittisten panosten eli sosiaalipolitiikan ja sosiaaliturva- ja terveysturvajärjestelmiin tunnetun luottamuksen välillä. Yhteydet ovat hypoteesin mukaisesti pääosin positiivisia, vaikka tilastollista merkittävyyttä ei synny. Sosiaalisten tulonsiirtojen yhteys terveysturvajärjestelmään kohdistuvaan luottamukseen on kuitenkin vääränmerkkinen. Havaittua negatiivista riippuvuutta on arvioitu aikaisemminkin (ks. Hagfors ym. 2004, s. 300–301). Laajan työttömyyden oloissa sosiaalisten tulonsiirtojen (työttömyysturvamenojen) osuus on suuri ja tulonsiirtojärjestelmä on koetuksella.

Taulukon kolmas, neljäs ja viides sarake kertovat, että hyvinvointipanakset eli sosiaalipolitiikka tuottaa hyvinvointia – hypoteesimme mukaisesti ensi sijassa vähentyneen eriarvoisuuden ja kasvaneen sosiaalipolitiikan myötä. Tässäkin sosiaaliset tulonsiirtojen yhteydet ovat poikkeavat luontevana syynä se, että ne kertovat paitsi hyvästä sosiaaliturvasta myös huonosta työllisyystilanteesta. Samasta selitys käynee siihen, miksi aktiivisen työllisyyspolitiikan yhteys hyvinvoinnin osatekijöihin on ristiriitainen.

5.2 Hyvän kehän rakenneyhtälömalli

Rakenneyhtälömalleilla voidaan vastata kysymyksiin silloin, kun mielenkiinto kohdistuu muuttujiin, jotka eivät ole suoraan havaittavissa. Tällaisia latentteja muuttujia voivat olla esimerkiksi älykkyys tai oikeudenmukaisuus. Hyvän kehän yhteydessä latentteja muuttujia ovat sosiaalipoliittinen panostus, eriarvoisuus, sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näiden muuttujien väliset suhteet muodostavat rakenneyhtälömallin hypoteettisen osan. Vaikutukset voivat olla suoria tai välillisiä. Rakenneyhtälömalleilla voidaan laskea muuttujien välisiä riippuvuuksia, jotka voivat olla yhdensuuntaisia tai sisältää vaikutukset takaisinpäin. Yhdensuuntaiset

mallit ovat rekursiivisia. Ne eivät sisällä takaisinkytkentöjä. Kun vaikutukset ovat kahdensuuntaisia, puhutaan ei-rekursiivisista malleista. Latenttien muuttujien ja havaittujen indikaattorimuuttujien yhteydet muodostavat rakenneyhtälömallin mittausmallin, jossa tehdään empiirinen mittaus. Mallissa tehdään simultaanisesti regressioanalyyskejä ja faktorianalyyskejä. Tarkemmin rakenneyhtälömalleista Arbuckle 2006, Byrne 2001 ja Maruyama 1998. Kuviossa 14 on esitetty hyvä kehä rakenneyhtälömallinnuksen kehikossa.

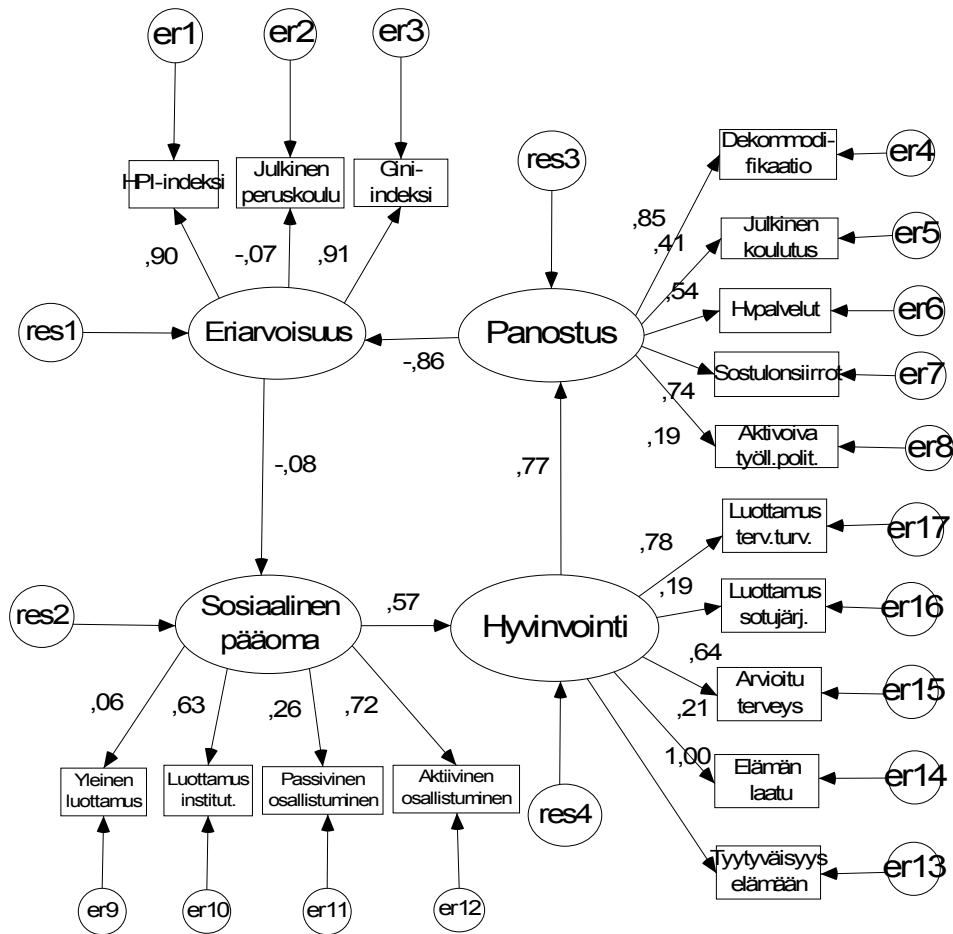
Kuviossa on keskellä neljän latentin muuttujan muodostama rakenneyhtälömalli, jossa on neljä erillistä regressiota. Hypoteettisessa mallissa vaikutussuhteet on esitetty yhdensuuntaisilla nuolilla. Ulomassa mittausmallissa olevat indikaattorit on määritelty edellisessä luvussa. Sosiaalipoliittisella panostuksella on viisi indikaattoria, eriarvoisuudella kolme, sosiaalisella pääomalla neljä ja hyvinvoinnilla viisi. Virhe- ja jäännöstermit edustavat vaikutustekijöitä joita ei ole määritelty mallissa eksplisiittisesti. Muuttujien määrän ja estimoitavien parametrien kautta määräytyvät mallin vapausasteet. Näillä on puolestaan merkitystä mallin identifioitavuuden kannalta. Kun on kyse simultaanisesti ratkaistavasta ei-rekursiivisesta mallista, on mallin stabiilisuus edellytyksenä ratkaisun olemassa ololle. Kertoimien tulee toteuttaa stabiilisuusehdot, joita arvioidaan stabiilisuusindeksin kautta. Mallin hyvyttä kuvaavien tilastollisten tunnuslukujen avulla voidaan tehdä vertailuja eri mallivaihtoehtojen välillä.

Kuviossa on esitetty parametriestimaattien standardoidut arvot. Näiden avulla voidaan arvioida muuttujien välisiä suoria ja välillisiä vaikutuksia ja kokonaisvaikutuksia näistä yhdessä. Parametriestimaatit on esitetty liitteessä 2 taulukoissa L16–L18, kokonaisvaikutukset ja suorat sekä välilliset vaikutukset on esitetty liitteen 2 taulukoissa L19–L21.

Kuviossa 14 kertoimet on esitetty kahdella desimaalilla, joten tarkemmat vaikutukset voidaan laskea liitteen 2 taulukoiden L19 ja L20 luvuista. Yksipäinen nuoli kuvaa suoraa vaikutusta. Välillinen vaikutus saadaan kertomalla suorat vaikutukset keskenään. Kokonaisvaikutus on suorien ja välillisten vaikutusten summa. Tulosten mukaan panostus vaikuttaa negatiivisesti eriarvoisuuteen kertoimella -0,891. Tämä on oletuksen mukainen tulos. Eriarvoisuus vaikuttaa sosiaaliseen pääomaan myös negatiivisella kertoimella, -0,087. Panostuksen välillinen vaikutus sosiaaliseen pääomaan eriarvoisuuden alenemisen kautta on positiivinen, 0,075. Koska panostuksella ei ole mallissa suoraa vaikutusta sosiaaliseen pääomaan, vaan oletuksen mukaan vaikutus tulee eriarvoisuuden kautta, on se siis myös kokonaisvaikutus.

Kuvion 14 mallissa ovat indikaattorimuuttujien painokertoimien arvot oletusten mukaisia. Eriarvoisuuden indikaattoreista HPI-indeksi ja Gini-indeksi saavat positiiviset painot kun taas julkinen peruskoulumenojen osuus saa negatiivisen painon, joka sille etukäteen voitiin olettaakin. Kun kehällä edetään sosiaalisesta pääomasta kohti hyvinvoinnin latenttia muuttujaa saadaan regressiokertoimelle positiivinen kerroin, 0,568. Panostuksen välillinen vaikutus hyvinvointiin on nyt 0,042 mikä on myös kokonaisvaikutus. Vastaavalla tavalla voidaan laskea panostuksen vaikutus vaikkapa terveydenhoitojärjestelmää tai sosiaaliturvajärjestelmää kohtaan esiintyvää luottamusta kohtaan. Nämä saavat molemmat pienet positiiviset kertoimet, 0,033 ja 0,008. Kehän viimeinen vaihe mittaa hyvinvoinnin ja sosiaalisen panostuksen suhdetta. Suora vaikutus saa positiivisen regressiokertoimen 0,772. Vaikutussuhteiden perusteella saadaan lopuksi laskettua panostuksen vaikutus panostukseen, joka on välillinen ja tulee eriarvoisuuden, sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin kautta. Kerroin on 0,033, joka viittaisi lievästi positiiviseen palautteeseen kehällä ja siten pitää kehää yllä. Tämä on tärkeä tulos hyvän kehän hypoteesin ja sosiaalisen kestävyyskannalta.

Kuvio 14 Hyvä kehä. Standardoidut kertoimet.

Hyvän kehän mallin parametristimaattien tilastollista merkitsevyyttä voidaan arvioida liitteen 2 regressiopainotaulukosta. Mallin rakenneosan vaikutusparametrit osoittavat, että panostuksen vaikutus eriarvoisuuteen on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä. Toisaalta taas eriarvoisuuden lievä negatiivinen vaikutus sosiaaliseen pääomaan ei saa tilastollista merkitsevyyttä. Tämä saattaa olla seurausta siitä, millä tavalla sosiaalisen pääoman latentti muuttuja on konstruoitu. Se voi johtua myös rakenneyhtälömallin koostumuksesta tai havaintojen määrästä. Kun kokeiltiin mallia, jossa vaikutukset laskettiin suoraan eriarvoisuudesta sosiaaliseen pääomaan ja eriarvoisuuden indikaattorina olivat Gini, vaikutusmahdollisuudet, HPI-indeksi ja tuloliikkuvuus, saatiin regressiokertoimeksi $-0,036$ (standardoituna $-0,91$), mikä oli tilastollisesti merkitsevä. Kun kokeiltiin kehää, jossa olivat panostus, eriarvoisuus määriteltynä Ginillä, HPI-indeksillä ja julkisella peruskoululla sekä sosiaalinen pääoma, saatiin eriarvoisuuden ja sosiaalisen pääoman välille kerroin $-0,561$ (standardoituna $-0,64$), joka oli jälleen tilastollisesti merkitsevä. Kun otetaan vielä huomioon muiden tutkimusten tulokset (esim. Rothstein & Uslaner 2005) voidaan kuvion 14 mallin vaikutuskerrointa eriarvoisuuden ja sosiaalisen pääoman välillä pitää alarajana. Tämän todentaminen vaatii lisätutkimusta, mutta mikäli se pitää paikkansa, on hyvän kehän vaikutus sosiaaliseen kestävyyskentän entistäkin vahvempi.

Kuviossa 14 esitetyn hyvän kehän mallin testaamiseksi muista mallivaihtoehtoista indikaattorimuuttujien riippuvuudet latenteista muuttujista asetettiin optionaalisiksi. Tämä tarkoittaa sitä, että testattiin kaikki mahdolliset mallivariaatiot yksittäin indikaattorimuuttujia mukana tai ilman sitä. Mallivaihtoehtoja muodostui kaikkiaan yli 8 000. Nämä asetettiin järjestykseen

Bayesin informaatiokriteerin (BIC) mukaan. Minimiarvon saama mallivaihtoehto on esitetty liitekuviassa 1. Siitä voi havaita, että hyvinvointipanostuksen indikaattoreista aktivoiva työllisyyspolitiikka menettää paikkansa, kuten myös panostus julkiseen peruskoulutukseen eriarvoisuuden indikaattorina. Sosiaalisen pääoman indikaattoreista yleinen luottamus ja passiivinen osallistuminen eivät esiinny lopullisessa mallissa. Käytetyssä aineistossa kaikki hyvinvointin indikaattorit määrittävät hyvinvoinnin tyydyttävästi. Hyvän kehän hypoteesin kannalta aikaisemmin esitetyt johtopäätökset latenttien muuttujien välisistä suhteista pätevät myös tässä mallissa.

6 YHTEENVETO

Tarkastelemme sosiaalista kestävyttä tutkimalla sosiaalipoliittisen panostuksen vaikutuksia kestävyyteen. Uusklassiseen talousteorian pohjautuvassa tarkastelussa sosiaalinen panostus nähdään usein hyvinvointitappioita tuottavana ja siten kestävyttä heikentävänä. On esitetty, että sosiaalipoliittinen panostus syrjäyttää sosiaalista pääomaa, toisin sanoen valtion huolenpito heikentää kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan omaehtoista huolenpitoa.

Sosiaalisen panostuksen mahdollisista myönteisistä vaikutuksista hyvinvointiin ja sen seurauksena sosiaalisesti kestäväan kehitykseen ei ole esitetty kokoavaa teoriaa. Myönteisiä vaikutuksia on tutkittu yksittäisten tekijöiden vaikutuksina, kuten sosiaalipoliittikan kysyntää elvyttävänä vaikutuksina, julkisen vallan koulutukseen tekemien panosten inhimillistä pääomaa edistävinä vaikutuksina tai terveyteen tai työllisyyteen kohdistuvien julkisten panosten myönteisinä vaikutuksina.

Esitämme kokoavan hypoteesin, hyvän kehän. Sen mukaan sosiaalinen panostus vähentää eriarvoisuutta, eriarvoisuuden väheneminen vahvistaa sosiaalista pääomaa ja sosiaalinen pääoma lisää yleistä hyvinvointia, jonka seurauksena kansalaiset antavat tukensa sosiaalipoliittisille panostuksille. Emme esitä, että sosiaalipoliittisen panostuksen vaikutus hyvinvointiin tulisi kokonaan kuvatuksi hyvän kehän vaikutussuhteilla. Muitakin mekanismeja on, jotka välittävät sosiaalipoliittisen panostuksen vaikutuksia hyvinvointiin. Niitä ovat muun muassa edellä mainitut uusklassiseen talousteorian pohjautuvat sosiaalipoliittisen panostuksen kielteiset vaikutukset niiden syrjäyttäessä markkinoita ja kansalaisten omaehtoista toimintaa. Tekemissämme tarkasteluissa tämä näkemys ei saanut tukea ja arvelemmekin, että sosiaalipoliittisen panostuksen, eriarvoisuuden ja sosiaalisen pääoman suhteet muodostavat hyvän perustan, jonka varaan sosiaalisen kestävyuden analyysiä on hyvä rakentaa.

Tarkastelumme toinen perustava ero aiempiin tarkasteluihin on, että keskeinen selitettävä muuttuja on hyvinvointi eikä talouskasvu. Aiempiin sosiaalisen pääoman tarkasteluihin verrattuna tärkeä ja harvoin käsitelty näkökulma on hypoteesimme sisältämä eriarvoisuuden yhteys sosiaaliseen pääomaan.

Aineistona on käytetty teollistuneista hyvinvointivaltioista saatua tilastotietoa lukuisista indikaattoreista, jotka kuvaavat hypoteesimme osatekijöitä eli sosiaalipoliittista panostusta, eriarvoisuutta, sosiaalista pääomaa ja hyvinvointia. Analyysissä käytimme rakenneyhtälöanalyysiä.

Estimointien perusteella lasketut muuttujien väliset yhteydet osoittautuivat hyvän kehän hypoteesin mukaisiksi. Käytimme analyysiä myös joidenkin muiden hypoteesien testaamiseen.

Testasimme esimerkiksi eriarvoisuuden ja sosiaalisen pääoman vaikutusta terveyteen. Ilmeni, että eriarvoisuudella on kielteinen ja sosiaalisella pääomalla myönteinen yhteys terveyteen. Koska tuollaiset hyvää kehää täydentävien yhteyksien tarkastelut jäivät yksittäisten ilmiöiden tarkasteluiksi eivätkä muodostaneet riittävän kokonaisvaltaista näkemystä, jätimme terveys-tarkastelun pois raportistamme. Olemme valmiit myöhemmin täydentämään tarkasteluamme edellä tarkoitetuilla täydentävillä osilla. Lisäksi pidämme tärkeänä jatkaa analyysiä aineistoja täydentämällä. Erityisen tärkeää olisi ajallisten tarkastelujen aikaansaaminen vaikutussuhteiden selvittämiseksi.

Raporttiin sisältyvät tarkastelumme antavat aiheen suhtautua vakavasti hyvän kehän hypoteesin mukaiseen toimintamalliin ja rohkaisevat jatkamaan lähestymistavan kehittämistä. Näyttää mahdolliselta ja uskottavalta, että sosiaalipoliittinen panostus vähentää eriarvoisuutta, se vahvistaa sosiaalista pääomaa seurauksena kasvanut hyvinvointi ja samalla kasvava tuki toimintamallille. Sellainen malli on sosiaalisesti kestävä.

KIRJALLISUUS

- Adema W, Ladaïque M. Net social expenditure, 2005 Edition. More comprehensive measures of social support. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 29. Available at: <http://www.oecd.org/els/workingpapers>.
- Arbuckle J. (2006): Amos 7.0 User's Guide. Chicago. IL.: SPSS.
- Barr, N. Economic theory and the welfare state: A survey and interpretation. *Journal of Economic Literature*, Vol. 30: 741–803, June 1992.
- Boarini, R., Johansson, A. & d'Ercole, M. (2006): Alternative measures of well-being. OECD Social, Employment and Migration Working Papers. OECD. Available at: <http://www.oecd.org/els/workingpapers>.
- Bourdieu, P. (1986): *The Forms of Capital*. Julkaisussa: Rickhardson J. (Edit.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood Press, Connecticut.
- Byrne, B. (2001): *Structural Equation Modeling with AMOS*. Lawrence Erlbaum Associates, London.
- Corak, M., toim. (2004): *Generational income mobility in North America and Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Durlauf, S. (2002): On the empirics of social capital. *The Economic Journal*, Vol. 122 (483) November.
- EMU@10 (2008): *Successes and challenges after ten years of Economic and Monetary Union*. Economic and Financial Affairs. European Commission. *European Economy* 2/2008.
- Ervasti, H. (2001): Class, individualism and the Finnish welfare state. *Journal of European Social Policy*, Vol. 11 (1): 9–23.
- Esping-Andersen, G. (1999): *The three worlds of welfare capitalism*. Polity Press, Cambridge, 1990.
- Esping-Andersen, G. (1999): *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford University Press, Oxford.
- Esping-Andersen, G. (2004): Unequal opportunities and the mechanism of social inheritance. Julkaisussa: Corak M, toim. *Generational income mobility in North America and Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Estes, R. Weighted index of social progress. Saatavissa: http://www.everything2.com/index.pl?node_id1497987.
- Ewald, F. (1986): *L'État providence*. Éditions Grasset & Fasquelle, Paris.
- Fisher, M. (2006): Positiivisten tunteiden ja asenteiden vaikutus vuorovaikutussuhteissamme. Julkaisussa: Hämäläinen R, Saarinen E, toim. *Systeemiäly 2006*. Helsinki University of Technology, System Analysis Laboratory Research Reports B 26, Helsinki, June.
- Frizell, J. (2006): Does inequality kill? On the relation between income inequality and health. Presented at the 4th Annual ESPAnet Conference, Bremen, 21–23 September.
- Grawe, N. (2004): Intergenerational mobility for whom? The experience of high- and low-earning sons in international perspective. Julkaisussa: Corak M, toim. *Generational income mobility in North America and Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Hagfors, R., Hellsten, K., Ilmakunnas, S. & Uusitalo, H. (2003): Eläkeläisten vaiherikas 1990-luku: Johdanto ja yhteenveto. Julkaisussa: Hagfors, R., Hellsten, K., Ilmakunnas, S., Uusitalo, H., toim. *Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2003:1*, Helsinki.
- Hagfors, R., Kajanoja, J. & Kangas, O. (2004): Sosiaalivakuutuksen laajuudesta, taloudesta ja oikeutuksesta. Julkaisussa: Hellsten K, Helne T, toim. *Vakuuttava sosiaalivakuutus*. Kansaneläkelaitos, Helsinki.
- Henrekson, M., Hultkrantz, L., Ståhl, I., Söderström, H. T. & Söderström, L. (1994): Tillväxt och offentlig sektor - svar till Agell, Lindh och Ohlsson. *Ekonomisk Debatt*, vol. 22, 419–426.
- Hill, M. & Bramley, G. (1986): *Analysing social policy*. Basil Blackwell, Oxford.
- Hjerppe, R. (2003): Social capital and economic growth revisited. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Keskustelualoitteita 307, Helsinki.

- Hofstede, G. (2001): *Culture's consequences*. Second edition. Sage Publications, California.
- Human Development Report (2006): [Katsottu 15.12.2006.] Saatavissa: <http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics/indicators/99.html>.
- Hämäläinen, R. & Saarinen, E. toim. (2006): *Systeemiäly 2006*. Helsinki University of Technology, System Analysis Laboratory Research Reports B 26, Helsinki, June.
- Inglehart, R. et al. (2004): *World Values Surveys and European Values Surveys, 1999–2001* [electronic data]. ICPSR version. Ann Arbor, MI, Institute for Social Research [producer], 2002. Ann Arbor, MI: Inter University Consortium for Political and Social Research [deliver], Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietokirjasto [deliver].
- Jäntti, M., Bratsber, B., Røed, K., Raaum, O., Naylor, R., Österbacka, E., Björklund, A. & Eriksson, T. (2006): American exceptionalism in a new light: A comparison of intergenerational earnings mobility in the Nordic Countries, the United Kingdom and the United States. IZA, Discussion Paper No. 1938, January.
- Kajanoja, J. (2005): Mitä on hyvinvointi? *Kuntapuntari* (3): 3–8.
- Kajanoja, J. (2008): Hyvinvointivaltio vahvistaa sosiaalista pääomaa. *Hyvinvointikatsaus*, Vol. 19, No. 2.
- Kiander, J. & Lönnqvist, H. (2002): *Hyvinvointivaltio ja talouskasvu*. WSOY. Helsinki.
- Klevmarken, A. (1994): Den offentliga sektorns storlek och ekonomisk tillväxt. *Ekonomisk Debatt*, vol. 22, 555–556, 5/1994.
- Korpi, W & Palme, J. (1998): The paradox of redistribution. *American Sociological Review*, Vol. 63 (5).
- Kuivalainen, S. (2004): A comparative study on last resort social assistance schemes in six European Countries. *Stakes, Research Report 146*, Helsinki.
- Lehtonen, H & Kääriäinen, J. (2005): Hyvinvointivaltiot ja sosiaalisen pääoman ulottuvuudet. Julkaisussa: Jokivuori P, toim. Sosiaalisen pääoman kentät. Minervakustannus, Jyväskylä.
- Lehtonen, H & Kääriäinen, J. (2006): The variety of social capital in welfare state regimes – A comparative study of 21 countries. *European Societies*, Vol. 8 (1).
- Levine, R. & Renelt, D. (1992): A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions. *The American Economic Review*, vol. 82, 942–963, 4/1992.
- Lin, N. (2000): Inequality in social capital. *Contemporary Sociology*, Vol. 29, No 6, pp. 785–795.
- Lindbeck, A. (1993): *Overshooting, Reform and Retreat of the Welfare State*. Tinbergen Lecture 1.10.1993. Stockholm: Seminar Paper No. 552, Stockholm University, Institute for International Economic Studies.
- Maruyama, G. (1998): *Basics of Structural Equation Modelling*. SAGE Publications. California. 1998.
- Mitchell, D. (1991): *Income transfers in ten welfare states*. Revision of the author's thesis (doctoral) – Australian National University, SPRU University of York, Avebury, Aldershot.
- OECD (2005): *Economic Outlook 77*. [Retrieved at 15.3.2005.] Available at: <http://www.oecd.org>.
- Okun, A. M. (1975): *Equality and Efficiency: The Big Trade-Off*. Washington DC: Brookings Institution.
- Pfaffner, A., Gough, I. & Thernborn, G. (eds.) (1991): *Can the Welfare State Compete? A Comparative Study of Five Advanced Capitalist Countries*. London: Macmillan.
- Public finances in EMU 2007. Economic and Financial Affairs, European Commission. *European Economy* 3/2007.
- Putnam, R. (1993): *Making democracy work*. Civic traditions in modern Italy. Princeton University Press, Princeton, NJ,.
- Putnam, R. (2000): *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster, New York.
- Rostila, M. (2007): Social capital and health in European welfare regimes: a multilevel approach. *Journal of European Social Policy*. Vol. 17, No 3. p.223–239.
- Rothstein, B. & Uslaner, E. (2005): All for all. Equality, corruption, and social trust. *World Politics*, (58), October.

- Räisänen, H. & Schmidt, G. (2008): Siirtymätyömarkkinat ja joustoturva Suomen työmarkkinoiden näkökulmasta. Työpoliittinen aikakauskirja, 3/2008.
- Saari, J. & Sailas, R. (2006): Suomi – moniulotteinen menestyjä. Hyvinvointikatsaus 2.
- Scruggs, L. & Allan, J. (2005): Welfare state decommodification in eighteen OECD countries: A replication and revision. [Retrieved at 28.9.2005.] Available at: <http://www.sp.uconn.edu/~scruggs/wp.htm>.
- Smeeding, T., O'Higgins, M. & Rainwater, L. (1990): Poverty, inequality and income distribution in comparative perspective. Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire.
- UNU-WIDER (2005): World Income Inequality Database. V 2,0a, June. Available at: <http://www.wider.unu.edu/wiid-introduction-2005-1.htm>.
- van Oorschot, W., Arts, W. & Gelissen, J. (2006): Social Capital in Europe. Acta Sociologica. Vol. 49, n:o 2, p. 149–167.
- van Oorschot, W. & Finsveen, E. (2008): The Welfare State and Social Capital Inequality. Paper presented at the RC19 Annual Conference "The Future of Social Citizenship", SOFI, Stockholm, 4-6 September.
- Vogel, J. & Wolf, M. (2004): Index för internationella välfärdsjämförelser: Sverige i täten. Valfärd Nr 1.
- Woolcock, M. (2000): Social capital: The state of the notion. In: Kajanoja J, Simpura J, eds. Social capital. Global and local perspectives. Government Institute for Economic Research, Helsinki.
- World Bank (2006): World Development Report 2006. Available at: [www.worldbank.org/].

Liitetaulukko 1. Spearmanin korrelaatiot.

	Dekom- modifik.	Gini- indeksi	Tuloliik- kuvuus	HPI- indeksi	Tyytyv. elämään	Valinta- rajoituk- set	Arvioitu terveys	Elämän laatu	Luot- tam.instit ut.	Yleinen luottam.	Passiiv. osall.	Aktiiv. osall.	Aktivoiva työll.pol.	Julk. perusk.	Luott. sotujäij.	Luott. terv.turv.	Hv- palvelut	Sost- tulons.	Julkinen koulutus
Dekommodif.	,1,000	-,719**	-,460	-,392	,351	-,795**	,314	,052	,596**	,528*	,783**	,409	,781**	,368	,517	,351	,492*	,491*	,635*
Gini-indeksi	-,719**	1,000	,696*	,543*	-,597**	,629*	-,499*	-,210	-,620**	-,453*	-,569*	-,297	-,648**	-,267	-,649**	-,723**	-,380	-,401	-,437
Tuloliikkuvuus	-,460	,696*	1,000	,717**	-,582*	,838**	-,497	-,500	-,719**	-,708**	-,627	-,222	-,422	-,128	-,766*	-,675	-,442	,173	-,589
HPI-indeksi	-,392	,543*	,717**	1,000	-,371	,612*	-,179	,029	-,603**	-,534*	-,426	-,348	-,400	-,208	-,572*	-,754**	-,490*	,021	-,494
Tyytyv. eläm.	,351	-,597**	-,582*	-,371	1,000	-,627**	,547*	,447*	,760**	,393	,416	,240	,447*	,570*	,612*	,755**	,401	-,148	,663**
Valintarajoit.	-,795**	,629*	,838**	,612*	-,627**	1,000	-,491	-,358	-,576*	-,762**	-,705**	-,570*	-,625*	-,310	-,186	-,464	-,549*	,443	-,680*
Arvioitu terveys	,314	-,499*	-,497	-,179	,547*	-,491	1,000	,408	,275	,383	,443	,608*	,124	,019	,094	,249	,149	-,283	,313
Elämän laatu	,052	-,210	-,500	,029	,447*	-,358	,408	1,000	,438*	,345	,272	,235	-,011	-,118	,270	,184	,179	-,366	,250
Luottamus inst.	,596**	-,620**	-,719**	-,603**	,760**	-,576*	,275	,438*	1,000	,456*	,278	,018	,477*	,428	,807**	,874**	,449*	-,099	,604*
Yleinen luott.	,528*	-,453*	-,708**	-,534*	,393	-,762**	,383	,345	,456*	1,000	,625*	,520	,544**	,282	,273	,408	,561**	-,162	,622**
Pass. osalli.	,783**	-,569*	-,627	-,426	,416	-,705**	,443	,272	,278	,625*	1,000	,711**	,507	-,039	,265	,376	,225	-,100	,283
Aktiiv. osall.	,409	-,297	-,222	-,348	,240	-,570*	,608*	,235	,018	,520	,711**	1,000	,179	,048	-,160	,125	,437	-,275	,351
Aktivoiva työp.	,781**	-,648**	-,422	-,400	,447*	-,625*	,124	-,011	,477*	,544**	,507	,179	1,000	,463*	,392	,417	,571**	,410	,672**
Julk.perusk.	,368	-,267	-,128	-,208	,570*	-,310	,019	-,118	,428	,282	-,039	,048	,463*	1,000	,226	,471	,525*	,371	,778**
Luottam. sotuj.	,517	-,649**	-,766*	-,572*	,612*	-,186	,094	,270	,807**	,273	,265	-,160	,392	,226	1,000	,817**	,056	,042	,367
Luottam. terv.j.	,351	-,723**	-,675	-,754**	,755**	-,464	,249	,184	,874**	,408	,376	,125	,417	,471	,817**	1,000	,367	-,124	,442
Hvapalvelut	,492*	-,380	-,442	-,490*	,401	-,549*	,149	,179	,449*	,561**	,225	,437	,571**	,525*	,056	,367	1,000	-,001	,748**
Sostulonsiirrot	,491*	-,401	,173	,021	-,148	,443	-,283	-,366	-,099	-,162	-,100	-,275	,410	,371	,042	-,124	-,001	1,000	,215
Julkinen koul.	,635*	-,437	-,589	-,494	,663**	-,680*	,313	,250	,604*	,622**	,283	,351	,672**	,778**	,367	,442	,748**	,215	1,000

** Merkitsevä 0.01- tasolla , *Merkitsevä 0.05 -tasolla

Liite 1. Latenttien muuttujien CFA-tulokset

Sosiaalipoliittinen panostus (kuvio 6)

Otosmomentit: 20
Estimoitavat parametrit 16
Vapausasteet (20 - 16): 4

Prosessi

Chi-neliö = 4,576
Vapausasteet = 4
Tn-taso = 0,334

Taulukko L1. Regressiopainot

	Estimaatti	S.E.	C.R.	P
Dekommodifikaatio <--- Panostus	1,000			
Hv palvelut <--- Panostus	,307	,097	3,150	,002
Sostulonsiirrot <--- Panostus	,286	,172	1,669	,095
Aktivoiva sospol <--- Panostus	,082	,020	4,167	***
Julkinen koulutus <--- Panostus	,205	,059	3,475	***

Taulukko L2. Standardoidut regressiopainot

	Estimaatti
Dekommodifikaatio <--- Panostus	,832
Hv palvelut <--- Panostus	,673
Sostulonsiirrot <--- Panostus	,378
Aktivoiva sospol <--- Panostus	,873
Julkinen koulutus <--- Panostus	,780

Taulukko L3. Kokonaiskorrelaatiokertoimen neliöt

	Estimaatti
Julkinen koulutus	,608
Aktivoiva sospol	,762
Sostulonsiirrot	,143
Hv palvelut	,453
Dekommodifikaatio	,691

Eriarvoisuus (kuvio 8)

Otosmomentit: 20
Estimoitavat parametrit 15
Vapausasteet (20 - 15): 5

Prosessi

Chi-neliö = 10,991
Vapausasteet = 5
Tn-taso = 0,052

Taulukko L4. Regressiopainot

		Estimaatti	S.E.	C.R.	P
Gini	<--- Eriarvoisuus	1,000			
Tuloliikkuvuus	<--- Eriarvoisuus	,036	,011	3,341	***
Valintarajoitukset	<--- Eriarvoisuus	2,081	,660	3,154	,002
HPI	<--- Eriarvoisuus	1,164	,398	2,925	,003
Julk. peruskoulu	<--- Eriarvoisuus	-,020	,033	-,615	,538

Taulukko L5. Standardoidut regressiopainot

		Estimaatti
Gini	<--- Eriarvoisuus	,720
Tuloliikkuvuus	<--- Eriarvoisuus	,935
Valintarajoitukset	<--- Eriarvoisuus	,839
HPI	<--- Eriarvoisuus	,735
Julk. peruskoulu	<--- Eriarvoisuus	-,158

Taulukko L6. Kokonaiskorrelaatiokertoimen neliöt

	Estimaatti
Julk. peruskoulu	,025
HPI	,540
Valintarajoitukset	,704
Tuloliikkuvuus	,874
Gini	,518

Sosiaalinen pääoma (kuvio 10)

Otosmomentit: 14
Estimoitavat parametrit 12
Vapausasteet (14 - 12): 2

Prosessi

Chi-neliö = 7,146
Vapausasteet = 2
Tn-taso = 0,028

Taulukko L7. Regressiopainot

		Estimaatti	S.E.	C.R.	P
Yl. luottamus	<--- Sosiaalinen pääoma	1,000			
Luottamus instit.	<--- Sosiaalinen pääoma	,066	2,844	,023	,981
Pass. osallist.	<--- Sosiaalinen pääoma	4,348	1,785	2,435	,015
Akt. osallist.	<--- Sosiaalinen pääoma	1,833	,752	2,436	,015

Taulukko L8. Standardoidut regressiopainot

			Estimaatti
Yl. luottamus	<---	Sosiaalinen pääoma	,643
Luottamus instit.	<---	Sosiaalinen pääoma	,266
Pass. osallist.	<---	Sosiaalinen pääoma	,902
Akt. osallist.	<---	Sosiaalinen pääoma	,733

Taulukko L9. Kokonaiskorrelaatiokertoimen neliöt

Estimaatti	
Akt. osallist.	,537
Pass. osallist.	,813
Luottamus instit.	,071
Yl. luottamus	,413

Toisen kertaluvun cfa (kuvio 11)

Otosmomentit: 14
 Estimoitavat parametrit 6
 Vapausasteet (14 - 6): 8

Prosessi

Chi-neliö = 147,632
 Vapausasteet = 8
 Tn-taso = 0,000

Taulukko L10. Regressiopainot

		Estimaatti	S.E.	C.R.	P
Luottamus	<--- Sosiaalinen pääoma	1,000			
Verkostot	<--- Sosiaalinen pääoma	1,000			
Yl. luottamus	<--- Luottamus	1,000			
Luottamus instit.	<--- Luottamus	,618	,220	2,814	,005
Pass. osallistuminen	<--- Verkostot	1,000			
Akt. osallistuminen	<--- Verkostot	,078	,231	,339	,734

Taulukko L11. Standardoidut regressiopainot

			Estimaatti
Luottamus	<---	Sosiaalinen pääoma	,816
Verkostot	<---	Sosiaalinen pääoma	,707
Yl. luottamus	<---	Luottamus	,775
Luottamus instit.	<---	Luottamus	,604
Pass. osallistuminen	<---	Verkostot	,816
Akt. osallistuminen	<---	Verkostot	,110

Taulukko L12. Kokonaiskorrelaatiokertoimen neliöt

	Estimaatti
Verkostot	,500
Luottamus	,667
Akt. osallist.	,012
Pass. osallist.	,667
Luottamus instit.	,364
Yl. luottamus	,600

Sosiaalipoliittinen panostus (kuvio 13)

Otosmomentit: 20
Estimoitavat parametrit 15
Vapausasteet (20 - 15): 5

Prosessi

Chi-neliö = 14,570
Vapausasteet = 5
Tn-taso = 0,012

Taulukko L13. Regressiopainot

	Estimaatti	S.E.	C.R.	P
Tyytyväisyys <--- Hyvinvointi	1,000			
Elämän laatu <--- Hyvinvointi	,014	,010	1,415	,157
Oma terveys <--- Hyvinvointi	,007	,006	1,196	,232
Luott. sosjärj. <--- Hyvinvointi	,025	,006	3,896	***
Luott. terv.järj. <--- Hyvinvointi	,033	,008	4,264	***

Taulukko L14. Standardoidut regressiopainot

	Estimaatti
Tyytyväisyys <--- Hyvinvointi	,796
Elämän laatu <--- Hyvinvointi	,322
Oma terveys <--- Hyvinvointi	,311
Luott. sosjärj. <--- Hyvinvointi	,840
Luott. terv.järj. <--- Hyvinvointi	,952

Taulukko L15. Kokonaiskorrelaatiokertoimen neliöt

	Estimaatti
Luott. terv.järj.	,906
Luott. sosjärj.	,705
Oma terveys	,097
Elämän laatu	,104
Tyytyväisyys	,634

Liite 2. Rakenneyhtälömallin (SEM) estimointimenetelmä ja tulokset

Kuvion 14 malli on estimoitu käyttäen AMOS-ohjelmistoa. Parametriestimaatit on esitetty taulukoissa L16-L18, kokonaisvaikutukset ja suorat sekä välilliset vaikutukset on esitetty taulukoissa L19-L21.

Estimointimenetelmänä on käytetty Maximum-Likelihood -estimointia. Voidaan yhteenvedona todeta, että malli on ei-rekursiivinen. Mallin vapausasteet ovat 136 ja estimoinnissa saavutettiin minimi. Stabiilisuuden edellytyksenä on, että stabiliteetti-indeksi saa arvon väliltä $[-1, 1]$. Stabiiliteetti-indeksin arvo on tässä tapauksessa 0,178. Log-likelihood -funktion arvo on 993,89. Teknisesti identifioituvuuden saavuttamiseksi on virhetermien variansseja tavanomaiseen tapaan normeerattu. Hyvällä kehällä esiintyviä vaikutuksia voidaan tarkastella kuvion 14 standardoitujen kertoimien avulla. Sosiaalipoliittinen panostus vaikuttaa eriarvoisuuteen ja eriarvoisuuden muutoksen kautta välillisesti sosiaaliseen pääomaan. Hyvän kehän vaikutusketju täydentyy tarkastelemalla sosiaalisen pääoman vaikutusta hyvinvointiin ja hyvinvoinnin vaikutusta panostukseen. Tällä menettelyllä saadaan selvitettyä vaikutusketju, jossa panostuksella on muiden latenttien muuttujien kautta välillinen vaikutus myös itseensä, mikä on yksi hyvän kehän hypoteesin lähtökohtaolettamus.

Kuviossa 14 kertoimet on esitetty kahdella desimaalilla, joten tarkemmat vaikutukset voidaan laskea taulukoiden L16–L21 luvuista. Yksipäinen nuoli kuvaa suoraa vaikutusta. Välillinen vaikutus saadaan kertomalla suorat vaikutukset keskenään. Kokonaisvaikutus on suorien ja välillisten vaikutusten summa.

Liitekuviossa 1 on esitetty kehämalli, joka tuotti pienimmän Bayesin informaatiokriteerin arvon. Kriteeri painottaa yhteen sekä mallin hyvyyden (minimoitava funktio, C) että kompleksisuuden (estimoitavien parametrien määrä, q), ja se lasketaan kaavalla:

$$\text{BIC} = C + q \ln(N).$$

Tässä N on havaintojen määrä. Kriteeri suosii valinnassa vähemmän parametreja sisältävää mallia.

Koko kehä (kuvio 14)

Otosmomentit: 170
 Estimoitavat parametrit 34
 Vapausasteet (170 - 34): 136

Prosessi

Ln-likelihood -funktio = 993,888
 Parametrit = 34

Stabiliteetti - indeksi seuraaville muuttujille = 0,178

Hyvinvointi

Panostus

Eriarvoisuus

Sosiaalinen_pääoma

Taulukko L16. Regressiopainot

		Estimaatti	S.E.	C.R.	P
Akt. osallistuminen	<--- Sosiaalinen pääoma	1,000			
Pass. osallistuminen	<--- Sosiaalinen pääoma	,258	,318	,812	,417
Luottamus instit.	<--- Sosiaalinen pääoma	,777	,292	2,657	,008
Yl. luottamus	<--- Sosiaalinen pääoma	,061	,256	,240	,810
Gini	<--- Eriarvoisuus	1,104	,172	6,409	***
Dekommodifikaatio	<--- Panostus	1,000			
Julk. koulutus	<--- Panostus	,280	,165	1,696	,090
Hv-palvelut	<--- Panostus	,391	,146	2,685	,007
Sostulonsiirrot	<--- Panostus	,670	,156	4,281	***
Aktivoiva sospel	<--- Panostus	,120	,143	,839	,402
Luott. terv.järjest.	<--- Hyvinvointi	1,000			
Luott. sos.järjest.	<--- Hyvinvointi	,154	,205	,755	,450
Oma terveys	<--- Hyvinvointi	,117	,039	2,993	,003
Elämän laatu	<--- Hyvinvointi	,169	,171	,985	,325
Tyytyväisyys	<--- Hyvinvointi	10,881	1,438	7,564	***
Julk. peruskoulu	<--- Eriarvoisuus	-,033	,120	-,275	,783
HPI	<--- Eriarvoisuus	1,000			
Eriarvoisuus	<--- Panostus	-1,083	,253	-4,284	***
Hyvinvointi	<--- Sosiaalinen pääoma	,688	,486	1,417	,157
Panostus	<--- Hyvinvointi	1,000			
Sosiaalinen pääoma	<--- Eriarvoisuus	-,043	,216	-,197	,844

Taulukko L17. Standardoidut regressiopainot

	Estimaatti
Akt. osallistuminen <--- Sosiaalinen pääoma	,719
Pass. osallistuminen <--- Sosiaalinen pääoma	,258
Luottamus instit. <--- Sosiaalinen pääoma	,627
Yl. luottamus <--- Sosiaalinen pääoma	,063
Gini <--- Eriarvoisuus	,914
Dekommodifikaatio <--- Panostus	,852
Julk. koulutus <--- Panostus	,414
Hv-palvelut <--- Panostus	,536
Sostulonsiirrot <--- Panostus	,736
Aktivoiva sospel <--- Panostus	,191
Luott. terv.järjest. <--- Hyvinvointi	,782
Luott. sos.järjest. <--- Hyvinvointi	,190
Oma terveys <--- Hyvinvointi	,639
Elämän laatu <--- Hyvinvointi	,207
Tyytyväisyys <--- Hyvinvointi	,997
Julk. peruskoulu <--- Eriarvoisuus	-,067
HPI <--- Eriarvoisuus	,898
Eriarvoisuus <--- Panostus	-,862
Hyvinvointi <--- Sosiaalinen pääoma	,568
Panostus <--- Hyvinvointi	,772
Sosiaalinen pääoma <--- Eriarvoisuus	-,084

Taulukko L18. Kokonaiskorrelaatiokertoimen neliöt

	Estimaatti
Hyvinvointi	,365
Panostus	,621
Eriarvoisuus	,760
Sosiaalinen pääoma	,068
Tyytyväisyys	,995
Elämän laatu	,043
Oma terveys	,409
Luott. sos.järj.	,036
Luott. terv.järj.	,611
Aktivoiva sospel	,037
Sostulonsiirrot	,542
Hv-palvelut	,287
Julk. koulutus	,171
Dekommodifikaatio	,725
Gini	,835
Julk. peruskoulu	,005
HPI	,806
Yl. luottamus	,004
Luottamus instit.	,393
Pass. osallistuminen	,067
Akt. osallistuminen	,518

Seuraavassa esitetään hyvän kehän mallin edellä esitettyjen parametriestimaattien avulla lasketut suorat, välilliset ja kokonaisvaikutukset mallin muuttujien välillä, joita jo edellä käsiteltiin. Suorat vaikutukset saadaan regressiokertoimista. Ne on esitetty taulukossa L19. Välilliset vaikutukset eri muuttujien välillä saadaan kertomalla uralla (path) lähtömuuttujasta päätemuuttujaan esiintyvät painokertoimet keskenään. Välilliset vaikutukset on esitetty taulukos-

sa L20. Muuttujien väliset kokonaisvaikutukset saadaan laskemalla suorat ja välilliset kertoimet yhteen. Kokonaisvaikutukset on esitetty taulukossa L21.

Taulukko L19. Suorat vaikutukset (standardoitu)

	Hyvinvointi	Panostus	Eriarvoisuus	Sosiaalinen pääoma
Hyvinvointi	,000	,000	,000	,568
Panostus	,772	,000	,000	,000
Eriarvoisuus	,000	-,862	,000	,000
Sosiaalinen pääoma	,000	,000	-,084	,000
Tyytyväisyys eläm.	,997	,000	,000	,000
Elämän laatu	,207	,000	,000	,000
Oma terveysarvio	,639	,000	,000	,000
Luottamus sotu-järj.	,190	,000	,000	,000
Luottamus terv-järj.	,782	,000	,000	,000
Aktivoiva sospol.	,000	,191	,000	,000
Sostulonsiirrot	,000	,736	,000	,000
Hv palvelut	,000	,536	,000	,000
Julkinen koulutus	,000	,414	,000	,000
Decommodifikaatio	,000	,852	,000	,000
Gini	,000	,000	,914	,000
Julkinen peruskoulu	,000	,000	-,067	,000
HPI	,000	,000	,898	,000
Yleinen luottamus	,000	,000	,000	,063
Luottamus institut.	,000	,000	,000	,627
Passivinen osallist.	,000	,000	,000	,258
Aktiivinen osallist.	,000	,000	,000	,719

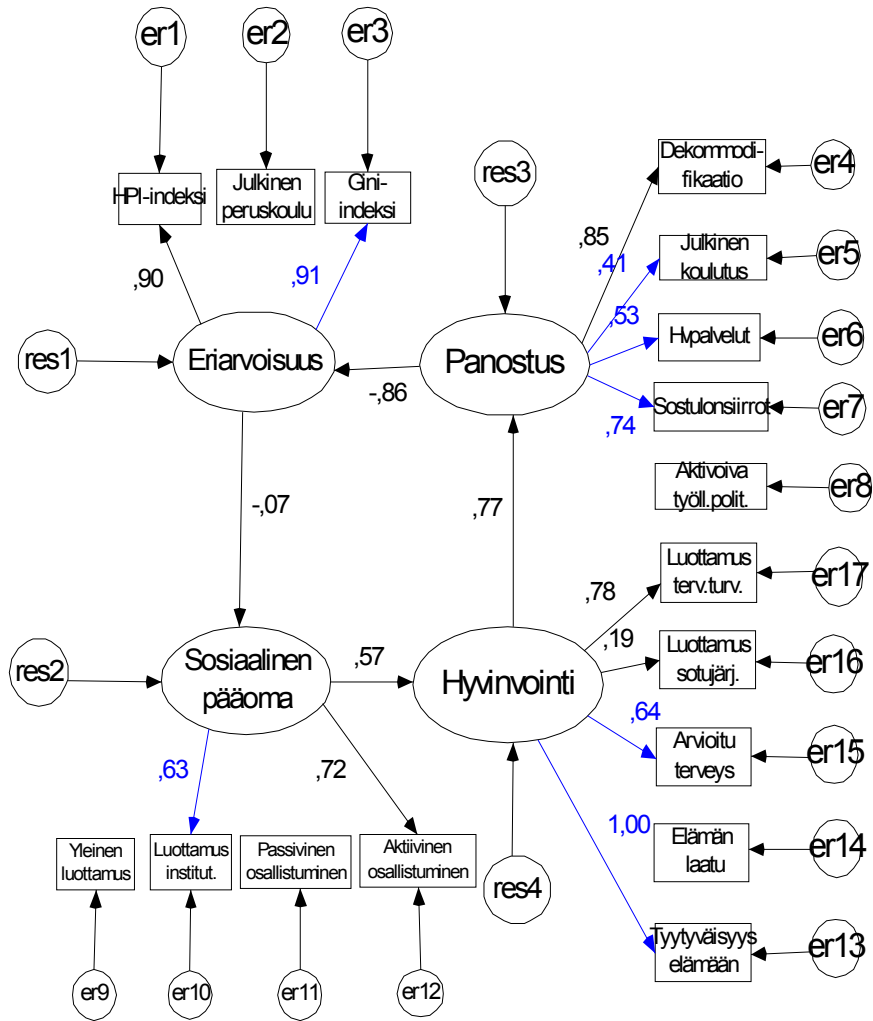
Taulukko L20. Välilliset vaikutukset (standardoitu)

	Hyvinvointi	Panostus	Eriarvoisuus	Sosiaalinen pääoma
Hyvinvointi	,033	,042	-,049	,019
Panostus	,025	,033	-,038	,453
Eriarvoisuus	-,688	-,028	,033	-,391
Sosiaalinen pääoma	,058	,075	-,003	,033
Tyytyväisyys eläm.	,033	,042	-,049	,585
Elämän laatu	,007	,009	-,010	,122
Oma terveysarvio	,021	,027	-,031	,375
Luottamus sotu-järj.	,006	,008	-,009	,112
Luottamus terv-järj.	,026	,033	-,039	,459
Aktivoiva sospol.	,153	,006	-,007	,087
Sostulonsiirrot	,587	,024	-,028	,334
Hv palvelut	,428	,018	-,020	,243
Julkinen koulutus	,330	,014	-,016	,188
Decommodifikaatio	,679	,028	-,032	,386
Gini	-,629	-,814	,030	-,357
Julkinen peruskoulu	,046	,060	-,002	,026
HPI	-,618	-,800	,029	-,351
Yleinen luottamus	,004	,005	-,005	,002
Luottamus institut.	,036	,047	-,054	,021
Passivinen osallist.	,015	,019	-,022	,008
Aktiivinen osallist.	,042	,054	-,062	,024

Taulukko L21. Kokonaisvaikutus (standardoitu)

	Hyvinvointi	Panostus	Eriarvoisuus	Sosiaalinen pääoma
Hyvinvointi	,033	,042	-,049	,587
Panostus	,798	,033	-,038	,453
Eriarvoisuus	-,688	-,891	,033	-,391
Sosiaalinen pääoma	,058	,075	-,087	,033
Tyytyväisyys eläm.	1,030	,042	-,049	,585
Elämän laatu	,214	,009	-,010	,122
Oma terveysarvio	,660	,027	-,031	,375
Luottamus sotu-järj.	,196	,008	-,009	,112
Luottamus terv-järj.	,808	,033	-,039	,459
Aktivoiva sospol.	,153	,198	-,007	,087
Sostulonsiirrot	,587	,760	-,028	,334
Hypalvelut	,428	,554	-,020	,243
Julkinen koulutus	,330	,427	-,016	,188
Decommodifikaatio	,679	,880	-,032	,386
Gini	-,629	-,814	,944	-,357
Julkinen peruskoulu	,046	,060	-,070	,026
HPI	-,618	-,800	,927	-,351
Yleinen luottamus	,004	,005	-,005	,066
Luottamus institut.	,036	,047	-,054	,648
Passivinen osallist.	,015	,019	-,022	,267
Aktiivinen osallist.	,042	,054	-,062	,743

Liitekuvio 1. Bayesin informaatiokriteerin (BIC) mukaan spesifikaatiotestattu malli. Standardoidut kertoimet. Referenssi-indikaattorit HPI-indeksi, dekommodifikaatio-indeksi, aktiivinen osallistuminen ja luottamus terveysturvaan.

VALTIONEUVOSTON KANSLIA

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI

PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO

p. (09) 16001, (09) 57811

f. (09) 1602 2165

julkaisut@vnk.fi

www.vnk.fi/julkaisut